

KWARTALNIK

KRAJOWEJ SZKOŁY SĄDOWNICTWA I PROKURATURY

Zeszyt 1 (25)/2017

RADA PROGRAMOWA

Janina Błachut, Jerzy Bralczyk, Jerzy Duży, Piotr Hofmański, Andrzej Jakubecki, Ryszard Koziółek, Joanna Lemańska (Przewodnicząca Rady Programowej), Małgorzata Manowska, Lech Morawski, Aneta Załazińska

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Anna Guzik, Dariusz Kala, Paweł Kołodziejcki, Katarzyna Krysiak, Władysław Pawlak, Rafał Teluk, Agnieszka Welenc, Jan Wojtasik

REDAKCJA

Redaktor Naczelny – Agnieszka Welenc

Z-ca Redaktora Naczelnego – Władysław Pawlak

Sekretarz Redakcji – Anna Filipek-Woźniak

ADRES REDAKCJI

31–547 Kraków, ul. Przy Rondzie 5

tel. 12 617 96 14, fax 12 617 94 11

e-mail: redakcja@kssip.gov.pl

KOREKTA, SKŁAD, DRUK I DYSTRYBUCJA

Przygotownia

30-693 Kraków, ul. Łużycka 71c/9

WYDAJE

Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury

ISSN 2083-7186, nakład 1000 egz.

Kraków, marzec 2017

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych i zastrzega sobie prawo do redagowania, skracania, adiustacji lub nieopublikowania nadestanych tekstów. Opinie wyrażane w opublikowanych materiałach są opiniami ich autorów i nie muszą odzwierciedlać stanowiska Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Spis treści / Table of contents

Artykuły / Articles

Zażalenia na czynności niedecyzyjne oraz zażalenia osób niebędących stronami w postępowaniu przygotowawczym (art. 302 KPK)	5
---	----------

Interlocutory appeal against non-decision activities and interlocutory appeal filed by persons who are not parties to preparatory proceedings (Article 302 of the Code of Criminal Procedure).	21
<i>Dariusz Drajewicz</i>	

Ustanie reakcji karnej a wolność wypowiedzi.	22
Cessation of a criminal response and freedom of expression.	29
<i>Piotr Kosmaty</i>	

Ustalenie programu komputerowego.	31
Determining software	40
<i>Łukasz Zimończyk</i>	

Powstawanie, kontrola oraz funkcje emocji	41
The origins, control and function of emotions	55
<i>Bolesław Laszczak</i>	

Debiuty / Debuts

Co się dzieje z kontem na Facebooku po naszej śmierci? Dopuszczalność dziedziczenia konta użytkownika serwisu społecznościowego – aspekt cywilnoprawny	56
---	-----------

What happens to our Facebook account after we die? The admissibility of user account succession – legal and civil aspects	67
<i>Marta Pietrzak</i>	
<i>Paweł Pabiańczyk</i>	

Materiały szkoleniowe / Training materials

Wybrane zagadnienia kryminalistycznej problematyki badań pożarów pojazdów mechanicznych – cz. 2	68
Selected issues of forensic problems in analysing motor vehicles involved in fires – part 2	82
<i>Andrzej Radwan-Wiński</i>	

Glosy / Commentaries

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 6.8.2015 r., II KK 209/15 ..	83
Commentary to the judgment of the Supreme Court of 6 August 2015, file No II KK 209/15	88
<i>Sławomir Joachimiak</i>	
Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2015 roku, II PK 166/14	89
Commentary to the judgment of the Supreme Court of 22 April 2015, file No II PK 166/14	96
<i>Michał Budny</i>	

Sprawozdania / Reports

Sprawozdanie z seminarium pt. „Nowe perspektywy dla lepszego współpracy między wymiarem sprawiedliwości a policją w zakresie walki z handlem narkotykami – wymiana dobrych praktyk”	97
Report on the seminar: New insights into better cooperation between the judiciary and the police in the field of fight against drug trafficking – sharing best practices	97
<i>Łukasz Zygmunt</i>	

Z życia szkoły / School life

Z życia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury	112
Life of the National School of Judiciary and Public Prosecution ...	112
<i>Opracowanie redakcyjne</i>	

Przegląd literatury / Literature review

Przegląd publikacji prawniczych 2016 r. Książki – część 2	126
Review of legal publications. Books 2016 – part 2.	126
<i>Andrzej Leciak</i>	

Zażalenia na czynności niedecyzyjne oraz zażalenia osób niebędących stronami w postępowaniu przygotowawczym (art. 302 KPK)

Dariusz Drajewicz*

Streszczenie

Tematyka zażaleń na czynności niedecyzyjne, o których mowa w art. 302 § 2 KPK, rzadko jest podejmowana w literaturze i orzecznictwie. Dotyczy to także problematyki środków odwoławczych składanych na podstawie art. 302 § 1 KPK przez osoby niebędące stronami na postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa. Niniejszy artykuł zawiera rozważania w tym zakresie. W pracy omówiono podmioty uprawnione do zażalenia, charakter czynności niedecyzyjnych, kryterium zaskarżalności, a także kwestie związane z pełnomocnikiem skarżącego, terminem wniesienia zażalenia oraz organem *ad quem*. Zdaniem autora, brak sądowej kontroli instancyjnej zażaleń na czynności niedecyzyjne i zażaleń osób niebędących stronami nie pozostaje w sprzeczności z wymogami konstytucyjnymi, jednakże *de lege ferenda* zasadna byłaby zmiana organu odwoławczego przez zastąpienie prokuratora bezpośrednio przełożonego prokuratorem nadzrędnym.

Wstęp

Ustawodawca wyposaża nie tylko strony w prawo zaskarżenia decyzji procesowych w postępowaniu przygotowawczym, ale przyznaje to uprawnienie

* Doktor nauk prawnych, sędzia Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie.

osobom niebędącym stronami, o ile postanowienie lub zarządzenie narusza ich prawa (art. 302 § 1 KPK¹). Nadto podmioty te mogą zaskarżyć także naruszające ich prawa czynności inne niż postanowienia i zarządzenia (art. 302 § 2 KPK).

Artykuł 302 KPK stanowi odpowiednik art. 268 KPK z 1969 r.² Stosownie do brzmienia tego ostatniego przepisu, na postanowienia i zarządzenia w toku postępowania przygotowawczego przysługiwało zażalenie osobom niebędącym stronami, których prawa zostały naruszone (zd. 1). Osobom tym oraz stronom przysługiwało zażalenie także na inne czynności naruszające ich prawa (zd. 2).

Zasadnie podnoszono w doktrynie, że art. 268 zd. 1 KPK z 1969 r. eliminował strony, jako podmioty uprawnione do złożenia zażalenia, gdyż ustawodawca przyznawał im takie prawo w innych przepisach kodeksu³. Artykuł 268 zd. 2 KPK z 1969 r. przyznawał zaś możliwość zażalenia każdemu, a zatem stronom i osobom niebędącym stronami na inne czynności. Dotyczyło to innych czynności niż postanowienia i zarządzenia.

Między art. 302 KPK, a jego odpowiednikiem w kodeksie z 1969 r. występuje różnica tylko o charakterze redakcyjnym, co przejawia się w znacznie wyraźniejszym zaakcentowaniu dwóch odmiennych podstaw zażalenia, których określenie połączone zostało ze wskazaniem podmiotów uprawnionych do wniesienia zażalenia⁴.

Nowela z dnia 29.3.2007 r.⁵ dodała do art. 302 KPK § 3 o treści „Zażalenie na postanowienia i zarządzenia oraz na inne czynności prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, o których mowa odpowiednio w § 1 i 2, rozpoznaje prokurator bezpośrednio przełożony”. Uzupełnienie określiło odmienny, jako że szczególny, tok instancyjny⁶. Przed zmianą zażalenia były rozpoznawane na zasadach ogólnych, czyli przez prokuratora nadzrędnego⁷.

Klauzula uzupełniająca

Artykuł 302 KPK rozszerza zakres zaskarzania o inne czynności niż postanowienia i zarządzenia (zakres przedmiotowy) oraz uprawnia do tego osoby niebędące stronami (zakres podmiotowy)⁸.

W toku postępowania przygotowawczego można skarżyć te postanowienia,

¹ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 2016 r. poz. 1749 ze zm., dalej jako: KPK.

² Ustawa z 19.4.1969 r. – Kodeks postępowania karnego, tekst jedn. Dz.U. Nr 13, poz. 96 ze zm., dalej jako: KPK z 1969 r.

³ J. Bednarzak, [w:] M. Mazur (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971, s. 316.

⁴ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. II, Warszawa 2011, s. 31.

⁵ Dz.U. z 2007 r. Nr 64, poz. 432. Zmiana weszła w życie 12.7.2007 r.

⁶ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 31.

⁷ T. Grzegorzczak, Zażalenie w postępowaniu przygotowawczym po nowelizacji KPK, Prok. i Pr. 2008, Nr 3, s. 11.

⁸ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. II, Warszawa 1998, s. 29.

które zostały określone w art. 459 § 1 i 2 KPK w zw. z art. 465 § 1 KPK, i te zarządzenia, o których mowa w art. 459 § 1 i 2 KPK w zw. z art. 466 § 1 KPK, tj. te postanowienia i zarządzenia prokuratora lub prowadzącego postępowanie przygotowawcze, które bądź to zamykają drogę do wydania wyroku, bądź też na które ustawa *explicite* przewiduje prawo złożenia zażalenia⁹.

Tytułem przykładu ustawodawca dopuszcza zażalenie na:

- postanowienia dotyczące przeszukania, zatrzymania rzeczy i w przedmiocie dowodów rzeczowych oraz na inne czynności (art. 236 § 1 KPK);
- postanowienia dotyczące kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych (art. 240 KPK);
- postanowienia dotyczące kontroli oraz utrwalania przy użyciu środków technicznych treści innych rozmów lub przekazów informacji, w tym korespondencji przesyłanej pocztą elektroniczną (art. 240 KPK w zw. z art. 241 KPK);
- zatrzymania (art. 244 KPK w zw. z art. 246 KPK);
- zarządzenia prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej (art. 247 KPK w zw. z art. 246 KPK);
- zarządzenia prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu świadka, biegłego, tłumacza i specjalisty (art. 285 § 2 KPK w zw. z art. 290 § 1 i 2 KPK);
- postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia (art. 306 § 1 KPK).

Artykuł 302 KPK stanowi podstawę dopuszczalności zażalenia wtedy, gdy żaden inny przepis nie przewiduje zaskarżalności decyzji i czynności niedecyzyjnych. Na przykład, art. 302 KPK stanowi podstawę zażalenia na naruszenie prawa stron i osób niebędących stronami w ramach czynności tymczasowego zajęcia. Stosownie do art. 295 § 1 KPK, w razie popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 291 KPK, Policja może dokonać tymczasowego zajęcia mienia ruchomego osoby podejrzanej, jeżeli zachodzi obawa usunięcia tego mienia. Zgodnie z art. 295 § 2 KPK, odpowiednio stosuje się art. 217–235 KPK. Ustawodawca w tym miejscu pomija art. 236 KPK, który reguluje prawo złożenia zażalenia do sądu. Zainteresowanemu służy zatem zażalenie na naruszenie jego prawa w ramach czynności tymczasowego zajęcia nie na podstawie – pominiętego w art. 295 § 2 KPK – przepisu art. 236 KPK, lecz na podstawie art. 302 KPK¹⁰. Stąd też przepis ten odgrywa rolę klauzuli uzupełniającej¹¹.

⁹ S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 535.

¹⁰ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 625–626; K.T. Boratyńska, [w:] A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 649; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 1622.

¹¹ S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 535.

Postępowanie przygotowawcze

Artykuł 302 KPK ma zastosowanie tylko w postępowaniu przygotowawczym. W postępowaniu sądowym natomiast podlegają zaskarżeniu zażaleniem wyłącznie postanowienia i zarządzenia¹². Nie jest dopuszczalne zaskarżenie innych czynności procesowych. Za taką interpretacją przemawia jedna z dyrektyw wykładni systemowej – argumentacja z miejsca (*argumentum a rubrica*)¹³. Artykuł 302 KPK został umieszczony w części dotyczącej postępowania przygotowawczego i tylko do tego etapu procesu karnego mogą się odnosić zawarte w nim regulacje, stwarzające określone uprawnienia do wnoszenia zażaleń również dla osób niebędących stronami¹⁴ oraz zażalenia tych osób i stron na inne czynności procesowe.

Strony

W postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony i podejrzany są stronami (art. 299 § 1 KPK). Te podmioty nie mogą zaskarżyć postanowień lub zarządzeń, jeśli nie zamykają one drogi do wydania wyroku lub przepis szczególnie nie przewiduje zażalenia (art. 459 § 1 i 2 KPK w zw. z art. 465 § 1 KPK i art. 466 § 1 KPK *a contrario*). Mogą natomiast zaskarżyć każdą czynność procesową w postępowaniu przygotowawczym, która narusza ich prawa, i w tym zakresie art. 302 § 2 KPK stanowi samodzielną podstawę zaskarżenia¹⁵.

W orzecznictwie wskazano, że podejrzany ma prawo do odwołania się od postanowienia o umorzeniu śledztwa przeciwko współpodejrzanemu o ten sam czyn. W uzasadnieniu tego poglądu podniesiono, że wynika to z art. 280 § 3 KPK z 1969 r. (obecnie art. 306 § 1a pkt 1 KPK), a posiłkowo i art. 268 KPK z 1969 r. (obecnie art. 302 § 1 i 2 KPK). Na poparcie tej tezy Sąd Apelacyjny w Krakowie wskazał, że wprowadzenie umorzenie takie nie pozbawia praw podejrzanego, przeciw któremu postępowania nie umorzono, a skierowano akt oskarżenia, jednakże może to mieć znaczenie dla podzielenia się odpowiedzialnością za przestępstwo czy dla organizacji obrony itd.¹⁶

Pogląd ten uznać trzeba za błędny. Skoro, jak twierdzi sąd apelacyjny, przedmiotowe umorzenie nie pozbawia praw podejrzanego, to nie sposób przyjąć, że legitymacja do zaskarżenia tego umorzenia wynika z art. 268 KPK z 1969 r. (obecnie art. 302 § 1 i 2 KPK), gdyż to właśnie naruszenie praw podejrzanego

¹² Postanowienie SA w Katowicach z 10.3.1993 r., II AKz 40/93, OSA 1993, Nr 1, poz. 41.

¹³ L. Morawski, Zasady wykładni prawa, Toruń 2006, s. 134.

¹⁴ Postanowienie SA w Warszawie z 5.12.1995 r., II AKz 1149/95, OSA 1995, Nr 11–12, poz. 51.

¹⁵ Por.: R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 29–30.

¹⁶ Postanowienie SA w Krakowie z 29.1.1992 r., KZS 1992, z. 1, poz. 22.

stanowi jedną z przesłanek złożenia zażalenia. Drugą przesłanką, także w tym przypadku niespełnioną, z uwagi na ograniczenie przedmiotowe, o jakim stanowił art. 268 zd. 2 KPK z 1969 r. (obecnie art. 302 § 2 KPK), jest prawo zaskarżenia w tym trybie przez strony jedynie innych czynności niż postanowienia. Natomiast umorzenie postępowania przygotowawczego, zarówno śledztwa, jak i dochodzenia ma formę postanowienia.

Postanowienie o umorzeniu postępowania przygotowawczego wobec współpodejrzanego jest zaskarżalne na podstawie art. 306 § 1a pkt 1 KPK. Stosownie do tego przepisu, na postanowienie o umorzeniu śledztwa przysługuje zażalenie stronom, a więc podejrzanemu i pokrzywdzonemu (art. 299 § 1 KPK). Nadto, taka decyzja szkodzi interesom współpodejrzanego (art. 425 § 3 zd. 1 KPK), który nie został objęty umorzeniem postępowania, gdyż otwiera drogę do skierowania przeciw niemu aktu oskarżenia.

Osoby niebędące stronami

Podmiotami tymi są ci uczestnicy postępowania przygotowawczego, którzy nie są podejrzanymi, pokrzywdzonymi ani też ich procesowymi przedstawicielami (obrońcą, pełnomocnikiem, ustawowym przedstawicielem)¹⁷. Z tym że, przedstawiciele ci mogą niekiedy występować z zażaleniem tam, gdzie decyzja lub inna czynność dotyka ich praw niebędących pochodną uprawnienia reprezentowanego, np. mogą skarżyć tak, jak osoba niebędąca stroną postanowienia o uchyleniu tajemnicy adwokackiej lub radcy prawnego (art. 180 § 2 zd. 3 KPK)¹⁸.

Osoby niebędące stronami to biegli, osoby, którym odebrano dowody rzeczowe¹⁹, podmiot składający zawiadomienie o przestępstwie, osoba wysuwająca roszczenia do rzeczy zajętych, poręczający majątkowo, o ile nie jest podejrzanym²⁰. Są to te wszystkie osoby, których prawo zostało naruszone wskutek czynności śledczych lub dochodzących²¹.

W szczególne uprawnienia została wyposażona osoba podejrzana, której pozycja jest zbliżona do podejrzanego. Osobą podejrzaną jest osoba, co do której istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła przestępstwo (art. 244 § 1 i 1a KPK) lub zebrane dowody uzasadniają dostatecznie podejrzenie, że popełniła ona przestępstwo, lecz nie wydano postanowienia o przedstawieniu zarzutów lub nie przedstawiono jej zarzutu w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego (*arg. ex art. 71 § 1 KPK w zw. z art. 313 § 1 KPK*)²².

¹⁷ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania..., *op. cit.*, s. 636.

¹⁸ *Ibidem*, s. 640.

¹⁹ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 31.

²⁰ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania..., *op. cit.*, s. 636.

²¹ J. Bednarzak, [w:] M. Mazur (red.), *op. cit.*, s. 317.

²² R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 25–26.

Czynności inne niż postanowienia i zarządzenia

Zakresem poszerzonej zaskarżalności objęto czynności niedecyzyjne organów postępowania przygotowawczego²³. Zgodnie z art. 302 § 2 KPK, zarówno stronom, jak i osobom niebędącym stronami przysługuje w toku postępowania przygotowawczego zażalenie na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia naruszające ich prawa. Do innych czynności w rozumieniu art. 302 § 2 KPK należą działania organu procesowego, które nie wymagają formy postanowienia lub zarządzenia²⁴. Są to zarówno czynności faktyczne, jak i inne podejmowane w wyniku wykonywania określonej czynności decyzyjnej²⁵.

Chodzi o czynności niedecyzyjne, na które z mocy innych przepisów nie służy takiej osobie zażalenie (np. na podstawie art. 236, art. 246 § 1 czy art. 306 § 3 KPK)²⁶. Nie można zgodzić się z poglądem, że inne czynności, o których mowa w art. 302 § 2 KPK, to czynności faktyczne podejmowane podczas przeszukania²⁷. Stosownie do art. 236 § 1 KPK, na postanowienie dotyczące przeszukania, zatrzymania rzeczy i w przedmiocie dowodów rzeczowych oraz na inne czynności przysługuje zażalenie osobom, których prawa zostały naruszone. Przez „inne czynności”, o których mowa w tym przepisie, rozumieć należy czynności inne niż wskazane wcześniej postanowienia, które mieszczą się w ramach czynności podejmowanych według przepisów rozdziału 25 KPK, regulującego instytucję przeszukania²⁸. Zatem w przypadku tych czynności niedecyzyjnych zażalenie składa się na podstawie art. 236 § 1 KPK, a nie art. 302 § 2 KPK. Inaczej przedstawia się sytuacja, jeśli chodzi o czynności przesłuchania świadka, podczas którego naruszono jego prawo, np. do odmowy złożenia zeznań (art. 182 KPK) czy uchylenia się od odpowiedzi na pytania (art. 183 KPK). Artykuł 302 § 2 KPK może także stanowić podstawę zażalenia na czynności podczas przesłuchania podejrzanego, jeżeli w toku tego przesłuchania naruszono jego prawo do odmowy złożenia wyjaśnień (art. 175 § 1 KPK) lub odmówiono mu prawa złożenia wyjaśnień, co do przeprowadzonych dowodów (art. 175 § 2 KPK).

Przedmiotem zaskarżenia może być konkretnie oznaczona czynność naruszająca prawa strony lub innej osoby a nie ogólnie określone zachowanie organu procesowego, np. przewlekłe prowadzenie postępowania²⁹. Nie może zatem

²³ M. Kurowski, [w:] D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I, Warszawa 2013, s. 932.

²⁴ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 31; W. Grzeszczyk, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2005, s. 264.

²⁵ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 31.

²⁶ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania..., *op. cit.*, s. 639.

²⁷ S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 557.

²⁸ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania..., *op. cit.*, s. 513–514.

²⁹ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 32.

stanowią przedmiot zażalenia, w odróżnieniu od instytucji skargi składanej w ogólnym trybie skarg i wniosków, całość nieakceptowanych przez skarżącego zachowań prowadzącego postępowanie przygotowawcze czy też kompleksowo traktowany „sposób prowadzenia postępowania”³⁰.

Oznaczenie czynności

Decyzje procesowe od innych czynności wyróżnia nie forma, lecz ich treść³¹. W pojęciu „czynności”, o których mowa w art. 302 § 2 KPK, nie mieszczą się te zachowania organu procesowego, które powinny przybrać postać formalnej decyzji, a zostały przez organ procesowy odformalizowane³².

Czynność musi być traktowana zgodnie z jej treścią, która wyznacza podstawę zaskarżenia³³. Niezachowanie formy nie zmienia istoty sprawy, która stanowiła *in concreto* przedmiot rozstrzygnięcia, a zatem należy mówić o decyzjach (postanowieniach lub zarządzeniach) wydanych konkludentnie³⁴.

Jeżeli więc czynności nie nadano formy postanowienia lub zarządzenia, chociaż powinna mieć taką formę, przy zaskarzaniu należy ją traktować jako decyzję procesową³⁵. Legitymacja zaskarżalności kształtuje się więc w takich sytuacjach tak, jak przy zachowaniu właściwej formy decyzji³⁶.

Zaniechanie czynności

Ogólnie rzecz biorąc, czynność procesowa to zachowanie się uczestnika procesu, wywołujące skutki przewidziane przez prawo procesowe³⁷. Zaniechanie to brak czynności, powstrzymanie się od działania³⁸. Czynności realne, które mogą wchodzić w zakres czynności niedecyzyjnych, to czynności polegające na stwarzaniu lub zmianach sytuacji faktycznych, np. przeszukanie, ujęcie na gorącym uczynku, zatrzymanie rzeczy³⁹. Czynności te wiążą się z określoną aktywnością organu procesowego.

Twierdzenie, że art. 302 § 2 KPK nie stanowi podstawy zaskarżenia zaniechania czynności, lecz dotyczy tylko zachowania organu procesowego polegającego na działaniu, uzasadnia art. 467 § 1 KPK, w którym rozróżnia się „czynność”

³⁰ S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 558.

³¹ Z. Brodzisz, [w:] J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 725.

³² S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 557.

³³ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania...*, *op. cit.*, 265.

³⁴ S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 557.

³⁵ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania...*, *op. cit.*, s. 264–265.

³⁶ S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 557.

³⁷ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 45.

³⁸ M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. III, Warszawa 1995, s. 873.

³⁹ S. Waltoś, *op. cit.*, s. 47.

od „braku czynności”. Bezczynność może być zaskarżona tylko wówczas, gdy przepis wyraźnie tak stanowi, np. art. 306 § 3 KPK dopuszczający zażalenie na niewszczęcie śledztwa lub dochodzenia albo odmowę wszczęcia w określonym terminie⁴⁰.

Naruszenie praw jako kryterium zaskarżalności

Podstawę zażalenia może stanowić tylko naruszenie praw stron oraz osób niebędących stronami (art. 302 § 1 i 2 KPK). Z przepisów tych nie wynika, że może nią być naruszenie ich interesów. Artykuł 302 KPK zamieszczono w rozdziale 33 zatytułowanym „Przepisy ogólne” działu VII o tytule „Postępowanie przygotowawcze”, co wskazuje, że przepis ten stanowi *lex specialis* do przepisu ogólnego postępowania odwoławczego – art. 425 § 3 KPK⁴¹, zgodnie z którym odwołujący może skarżyć także rozstrzygnięcia lub ustalenia szkodzące jego interesom. W art. 302 § 1 i 2 KPK chodzi jedynie o naruszenie praw, co nie może oznaczać tego samego, co łącznie mieści się w określeniu „naruszenie praw” i „szkodzenie interesom”, o którym mowa w art. 425 § 3 KPK⁴².

„Szkodzenie interesom” w rozumieniu art. 425 § 3 KPK dotyczy niekorzystnego wpływu decyzji na interesy skarżącego, które zasługują na ochronę prawną. Mogą to być interesy ściśle prawne (materialne, procesowe), a także majątkowe oraz dotyczące pewnych aspektów życiowej i społecznej sytuacji skarżącego⁴³. Artykuł 302 § 1 i 2 KPK nie obejmuje ochrony w tym zakresie. Podstawą zażalenia jest obrona prawa skarżącego naruszonego wskutek czynności organu postępowania przygotowawczego⁴⁴. Naruszenie praw jest możliwe jedynie w wyniku przekroczenia uprawnień lub niedopełnienia obowiązków przez organ procesowy⁴⁵. Skoro ustawodawca mówi jedynie o naruszeniu prawa, to nie stanowi podstawy zażalenia samo zagrożenie prawa⁴⁶.

Nietrafny jest pogląd, że na decyzję prokuratora, którą uwzględniono na podstawie art. 463 § 1 KPK w zw. z art. 465 § 1 KPK zażalenie pokrzywdzonego na postanowienie o umorzeniu postępowania przygotowawczego w fazie *in rem*, służy zażalenie osobie podejrzanej jako „osobie niebędącej stroną”⁴⁷. Pogląd ten nie uwzględnia treści art. 302 § 1 KPK, dającej uprawnienie osobom niebę-

⁴⁰ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 32.

⁴¹ Postanowienie SN z 22.7.2004 r., WZ 49/04, OSNKW 2004, Nr 10, poz. 93.

⁴² W. Grzeszczyk, *Praktyczne aspekty gravamen w procesie karnym*, Prok. i Pr. 2008, Nr 11, s. 11.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 31.

⁴⁵ Postanowienie SN z 22.7.2004 r., WZ 49/04, OSNKW 2004, Nr 10, poz. 93; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 32.

⁴⁶ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 31.

⁴⁷ S. Wiewiórka, *Kontrola instancyjna postanowień prokuratora o umorzeniu lub odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego*, Prok. i Pr. 2002, Nr 12, s. 23.

dącym stronami zaskarżenia postanowień i zarządzeń jedynie naruszających ich prawa⁴⁸.

Zaskarżenie decyzji procesowych czy innych czynności naruszających interes procesowy osoby podejrzanej prowadziłoby do rozszerzenia granic zaskarżenia ściśle określonych w art. 302 § 1 KPK i utrudniałoby osiąganie celów postępowania przygotowawczego, gdyż wszczęcie i prowadzenie postępowania przygotowawczego nie leży z reguły w interesie osoby podejrzanej, jako że otwiera drogę do postawienia jej w stan oskarżenia⁴⁹.

Ustawodawca w art. 302 § 1 i 2 KPK nie wskazuje, o naruszenie jakich praw chodzi. A zatem ustawa operuje terminem „prawo” w znaczeniu ogólnym, co oznacza naruszenie prawa zarówno materialnego, jak i procesowego. Tego ostatniego poprzez wadliwe zastosowanie albo niesłuszne niezastosowanie określonych przepisów, co w konsekwencji może prowadzić do ograniczenia uprawnień lub zwiększenia obowiązków skarżącego⁵⁰.

Pełnomocnik

Artykuł 87 § 1 KPK wskazuje, że pełnomocnika może ustanowić strona inna niż oskarżony, a zatem w stadium postępowania przygotowawczego, pełnomocnika może ustanowić pokrzywdzony (art. 299 § 1 KPK)⁵¹. Dla obrony swoich interesów w procesie karnym może ustanowić pełnomocnika także osoba niebędąca stroną (art. 87 § 2 KPK), jednakże w postępowaniu przygotowawczym prokurator może odmówić dopuszczenia do udziału tego pełnomocnika, jeżeli uzna, że nie wymaga tego obrona interesów osoby niebędącej stroną (art. 87 § 3 KPK).

Ustanowienie pełnomocnika przez osobę niebędącą stroną jest prawnie skuteczne, ale organ procesowy może nie dopuścić przedstawiciela procesowego do uczestniczenia w czynności, w której bierze udział reprezentowana przez niego osoba⁵². Uprawnienie innej osoby do ustanowienia pełnomocnika jest ograniczone do sytuacji, gdy „wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu” (art. 87 § 2 *in fine* KPK), zaś dopuszczenie do udziału pełnomocnika wymaga nie tylko tego, żeby osoba taka miała w ogóle interes w procesie karnym, lecz także tego, aby wymagał on obrony za pośrednictwem pełnomocnika (art. 87 § 3 KPK). Oceny tej przesłanki w pierwszej kolejności dokonuje osoba

⁴⁸ Postanowienie SN z 22.7.2004, WZ 49/04, OSNKW 2004, Nr 10, poz. 93.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ W. Grzeszczyk, Praktyczne aspekty..., *op. cit.*, s. 11; Z. Doda, Zażalenie w procesie karnym, Warszawa 1985, s. 141 i przywołana tam literatura.

⁵¹ K. Eichstaedt, [w:] D. Świecki (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. I, Warszawa 2013, s. 380.

⁵² T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania..., *op. cit.*, s. 278.

zamierzająca skorzystać z pomocy pełnomocnika, a następnie jej decyzja podlega kontroli prokuratora⁵³.

Innymi słowy, faktyczne uczestnictwo pełnomocnika jest uzależnione od decyzji powziętej na podstawie oceny interesów osoby zgłaszającej udział swojego pełnomocnika⁵⁴. Prokurator nie może się sprzeciwić ustanowieniu pełnomocnika, ale może go nie dopuścić do udziału w postępowaniu, gdy dojdzie do przekonania, że nie wymaga tego obrona interesów osoby niebędącej stroną⁵⁵. Zatem, pełnomocnik może działać w postępowaniu od chwili jego ustanowienia, jako że ustawodawca nie wymaga wydania decyzji procesowej o dopuszczeniu pełnomocnika do działania. Możliwa jest jedynie odmowa jego dopuszczenia, jej brak zaś uprawnia pełnomocnika do uczestnictwa w czynnościach procesowych⁵⁶.

Na postanowienie prokuratora odmawiające dopuszczenia pełnomocnika do udziału w postępowaniu przysługuje zażalenie na podstawie art. 302 § 1 KPK⁵⁷, gdyż odmowa dopuszczenia pełnomocnika narusza prawa osoby uprawnionej do jego ustanowienia⁵⁸.

Status pełnomocnika jest odmienny od statusu obrońcy. O ile ustawa nakazuje obrońcy działanie wyłącznie na korzyść oskarżonego (w przeciwnym razie jego czynności powinny być uznane za bezskuteczne – art. 86 § 1 KPK), o tyle pełnomocnik nie jest ograniczony co do kierunku czynności podejmowanych w imieniu swojego mocodawcy⁵⁹. Ustawodawca nie wymienił art. 86 § 1 KPK w przepisie odsyłającym dotyczącym pełnomocnika – art. 88 § 1 KPK⁶⁰. Zatem każda czynność podjęta przez pełnomocnika w granicach umocowania wywołuje dla niego skutki, w tym również niekorzystne⁶¹. Dotyczy to także zaniechania podjęcia czynności⁶².

Pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny (art. 88 zd. 1 KPK). Stosownie do art. 88 zd. 2 KPK, do pełnomocnika mają odpowiednie zastosowanie przepisy dotyczące: dopuszczalności posiadania jednocześnie nie więcej niż trzech pełnomocników (art. 77 KPK), prawa osoby niezamożnej do ubiegania się o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu (art. 78 KPK), sposobu wyznaczenia pełnomocnika z urzędu (art. 81a § 1–3 i § 4 KPK), ustanowienia pełnomocnika z wyboru (art. 83 KPK), zakresu działania pełnomocnika (art. 84 KPK), samodzielności działania (art. 86 § 2 KPK)⁶³.

⁵³ R.A. Stefański, Pełnomocnik w procesie karnym, Prok. i Pr. 2007, Nr 2, s. 46.

⁵⁴ F. Prusak, Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1999, s. 311.

⁵⁵ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 600.

⁵⁶ R.A. Stefański, *op. cit.*, s. 46–47.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 47; K. Eichstaedt, [w:] D. Świecki (red.), *op. cit.*, s. 381.

⁵⁸ R.A. Stefański, *op. cit.*, s. 47.

⁵⁹ Postanowienie SN z 23.9.2012 r., III KK 2/12, OSNKW 2013, Nr 2, poz. 16.

⁶⁰ R.A. Stefański, *op. cit.*, s. 48.

⁶¹ Postanowienie SN z 19.6.1996 r., II KZ 22/96, OSNKW 1996, Nr 9–10, poz. 57.

⁶² Postanowienie SN z 28.5.1997 r., V KZ 45/97, Prok. i Pr. – wkł. 1997, Nr 11, poz. 3.

⁶³ Por.: K. Eichstaedt, [w:] D. Świecki (red.), *op. cit.*, s. 382.

Zawieszenie biegu terminu

W przypadku zażeń składanych w trybie art. 302 KPK nie ma zastosowania art. 127a § 1 KPK. Stosownie do tego przepisu, jeżeli warunkiem skuteczności czynności procesowej jest jej dokonanie przez obrońcę lub pełnomocnika, termin do jej dokonania ulega zawieszeniu dla strony postępowania na czas rozpoznania wniosku o przyznanie pomocy prawnej w tym zakresie. Artykuł 127a § 1 KPK dotyczy wyłącznie czynności procesowych, których warunkiem skuteczności jest ich dokonanie przez obrońcę lub pełnomocnika w określonym ustawowo terminie. Chodzi tu o czynności procesowe objęte przymusem adwokacko-radcowskim, np. sporządzenie i podpisanie subsydiarnego aktu oskarżenia (art. 55 § 2 KPK), apelacji od wyroku sądu okręgowego (art. 446 § 1 KPK) czy kasacji (art. 526 § 2 KPK)⁶⁴. Ustawodawca nie wprowadza obowiązku zastępstwa fachowego pełnomocnika dla skuteczności zażeń składanych na podstawie art. 302 KPK.

Organ odwoławczy

Artykuł 302 § 3 KPK przewiduje inny tryb rozpoznawania zażeń niż przepisy rozdziału 50 KPK. Wobec tych przepisów art. 302 KPK pozostaje w stosunku specjalności⁶⁵, jako że odnosi się do węższego kręgu adresatów⁶⁶.

Stosownie do art. 302 § 3 KPK, instancją *ad quem* rozpatrującą zażenia na postanowienia i zarządzenia oraz inne czynności prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, o których mowa w art. 302 § 1 i 2 KPK, jest prokurator bezpośrednio przełożony. Termin ten nie jest tożsamy z pojęciem prokuratora nadrzędnego⁶⁷. Kodeks oba pojęcia rozróżnia. Zgodnie bowiem z art. 45 § 1a KPK, w wypadkach określonych w ustawie czynności procesowe wykonuje prokurator bezpośrednio przełożony lub prokurator nadrzędny.

Ten ostatni rozpoznaje zażenia zawiadamiającego na niewszczęcie śledztwa lub dochodzenia albo odmowę ich wszczęcia w określonym terminie (art. 306 § 3 KPK), przedłuża śledztwo na okres dłuższy niż rok (art. 310 § 2 KPK), wznawia postępowanie prawomocnie umorzone przeciwko osobie, która występowała w charakterze podejrzanego (art. 327 § 2 KPK), rozpoznaje

⁶⁴ S. Steinborn, [w:] S. Steinborn (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów, LEX/el. 2016, komentarz do art. 127a KPK, teza 2.

⁶⁵ Tak też: T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania..., *op. cit.*, s. 640; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 32.

⁶⁶ L. Morawski, *op. cit.*, s. 237.

⁶⁷ Nazwy te są niekiedy mylone, np. postanowienie SA w Katowicach z 2.9.2009 r., II AKz 590/09 (KZS 2009, z. 9, poz. 104), w którym wymienia się prokuratora nadrzędnego, jako uprawnionego do rozpoznania zażenia złożonego na podstawie art. 302 KPK.

zażalenia na postanowienie prokuratora o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego w sprawach z oskarżenia prywatnego, jeżeli zapadło ono z uwagi na brak interesu społecznego w ściganiu z urzędu sprawcy (art. 465 § 2a KPK), a także na postanowienia prokuratora w przedmiocie kosztów (art. 626a KPK).

Prokurator bezpośrednio przełożony – poza rozpoznawaniem zażaleń na podstawie art. 302 KPK – orzeka o wyłączeniu prokuratora jako oskarżyciela publicznego (art. 48 § 1 KPK)⁶⁸, występuje do sądu apelacyjnego o przedłużenie tymczasowego aresztowania (art. 263 § 4 KPK) i przedłuża śledztwo na okres nie dłuższy niż jeden rok (art. 310 § 2 KPK).

Z powyższych kompetencji wynika, że Kodeks postępowania karnego powierza prokuratorowi nadrzędnemu wyższej wagi obowiązki niż prokuratorowi bezpośrednio przełożonemu. Tytułem przykładu, ten pierwszy jest uprawniony do przedłużenia śledztwa na okres ponad rok, a ten ostatni tylko do roku (art. 310 § 2 KPK).

Odminną ich pozycję w strukturze organizacyjnej prokuratury określa ustawa z dnia 28.1.2016 r. Prawo o prokuraturze⁶⁹. Prokuratorem nadrzędnym jest prokurator kierujący jednostką organizacyjną prokuratury wyższego stopnia, a także prokurator tej jednostki lub prokurator delegowany do niej w zakresie zleconych mu czynności (art. 33 § 1 PrProk). Natomiast prokuratorami bezpośrednio przełożonymi, do kompetencji których należy rozpoznawanie zażaleń na podstawie art. 302 § 3 KPK, są:

- 1) Prokurator Generalny – w stosunku do Prokuratora Krajowego i pozostałych zastępców Prokuratora Generalnego oraz zastępcy Prokuratora Krajowego;
- 2) Prokurator Krajowy – w stosunku do prokuratorów pełniących czynności w Prokuraturze Krajowej, dyrektorów departamentów Prokuratury Krajowej oraz prokuratorów regionalnych;
- 3) pozostali zastępcy Prokuratora Generalnego, w zakresie zleconych czynności – w stosunku do prokuratorów pełniących czynności w Prokuraturze Krajowej, dyrektorów departamentów Prokuratury Krajowej oraz prokuratorów regionalnych;
- 4) Dyrektor Departamentu do Spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji – w stosunku do naczelników Wydziałów Zamiejscowych Departamentu do Spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej i prokuratorów pełniących czynności w tych wydziałach;
- 5) prokuratorzy regionalni i prokuratorzy okręgowi oraz, w zakresie zleconych czynności, ich zastępcy – w stosunku do prokuratorów pełniących czynności

⁶⁸ S. Steinborn, [w:] S. Steinborn (red.), *op. cit.*, komentarz do art. 48 KPK, teza 1.

⁶⁹ Dz.U. z 2016 r. poz. 177 ze zm., dalej jako: PrProk.

w danej jednostce oraz w stosunku do kierowników jednostek organizacyjnych prokuratury bezpośrednio niższego stopnia na obszarze działania danej jednostki, z zastrzeżeniem pkt. 6;

- 6) kierownicy ośrodków zamiejscowych prokuratur okręgowych oraz, w zakresie zleconych czynności, ich zastępcy – w stosunku do prokuratorów pełniących czynności w danym ośrodku oraz prokuratorów rejonowych na obszarze działania danego ośrodka zamiejscowego prokuratury okręgowej;
 - 7) prokuratorzy rejonowi oraz, w zakresie zleconych czynności, ich zastępcy – w stosunku do prokuratorów danej prokuratury rejonowej;
 - 8) kierownicy ośrodków zamiejscowych prokuratur rejonowych – w stosunku do prokuratorów pełniących czynności w danym ośrodku (art. 31 § 1 PrProk).
- Jeżeli decyzję lub czynność podjął organ nieprokuratorski – instancją odwoławczą jest prokurator sprawujący nadzór nad postępowaniem przygotowawczym (art. 465 § 3 KPK w zw. z art. 466 § 1 KPK i art. 467 § 1 KPK)⁷⁰.

Termin

Zażalenie, o jakim mowa w art. 302 § 1 i 2 KPK, składa się na zasadach ogólnych, w terminie zawitym 7 dni od ogłoszenia lub doręczenia postanowienia lub zarządzenia (art. 460 KPK). Zgodnie z art. 123 § 1 KPK, do biegu terminu nie wlicza się dnia, od którego liczy się dany termin. Początkiem biegu terminu jest zawsze dzień następny po dniu, od którego termin się liczy, a zatem dzień doręczenia odpisu decyzji⁷¹ czy udziału w zaskarżonej czynności. W przypadku terminu siedmiodniowego jego koniec przypada na koniec siódmego dnia, licząc od dnia następnego po dniu, w którym termin rozpoczął swój bieg⁷².

Orzeczenie odwoławcze

Prokurator działający, jako organ odwoławczy może zaskarżoną decyzję utrzymać w mocy, zmienić, orzekając odmiennie co do istoty, lub uchylić w całości, jak i w części. Prokurator, uchylając zaskarżoną decyzję, może przekazać sprawę organowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania (art. 437 § 1 i 2 KPK w zw. z art. 465 § 1 KPK lub art. 466 § 1 KPK).

Zażalenie nie wstrzymuje wykonania zaskarżonej decyzji, jednakże organ, który je wydał, lub organ odwoławczy może wstrzymać jej wykonanie (art. 462 § 1 KPK w zw. z art. 465 § 1 KPK lub art. 466 § 1 KPK).

⁷⁰ Por.: Z. Brodzisz, [w:] J. Skorupka (red.), *op. cit.*, s. 726; S. Steinborn, [w:] S. Steinborn (red.), *op. cit.*, komentarz do art. 302 KPK, teza 2.

⁷¹ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania...*, *op. cit.*, s. 328.

⁷² P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 764–765.

W odróżnieniu od środka odwoławczego wnoszonego od decyzji procesowych, zażalenie na czynności, o których mowa w art. 302 § 2 KPK, nie zawsze ma charakter restytucyjny. W większości sytuacji decyzja odwoławcza ma znaczenie deklaratoryjne i prewencyjne⁷³.

W przypadku zażalenia na inne czynności niż postanowienia i zarządzenia, organ odwoławczy stwierdza niezgodność czynności z prawem i wydaje decyzję odpowiednią do stanu sprawy, zwłaszcza w celu naprawienia skutków uchybienia w przyszłości, a także podejmuje inne przewidziane w ustawie środki (art. 467 § 2 KPK)⁷⁴.

Ratio legis tego przepisu uzasadnione jest tym, że ze względu na specyfikę układu procesowego, którego dotyczy, nie jest możliwe stosowanie art. 437 § 1 i 2 KPK w zw. z art. 465 § 1 KPK lub art. 466 § 1 KPK. Brak jest bowiem substratu zaskarżenia, który nadaje się do utrzymania w mocy, zmiany lub uchylenia, a zatem konkretna treść decyzji organu odwoławczego zależy od występującego układu procesowego oraz okoliczności sprawy⁷⁵.

Chodzi o usunięcie skutków wadliwej czynności i zapobieżenie takim naruszeniom na przyszłość. Zatem, jeżeli zażalenie jest zasadne, organ ma stwierdzić, że czynność była niezgodna z prawem, i w zależności od sytuacji zarządzić, „co należy” w celu naprawienia skutków uchybienia oraz zapobieżenia podobnym uchybieniom na przyszłość (art. 467 § 2 KPK)⁷⁶.

Deklaratoryjne stwierdzenie, że organ procesowy naruszył prawo, może mieć znaczenie dla ochrony praw stron i innych osób, których czynności dotyczyły (np. w zakresie roszczeń odszkodowawczych)⁷⁷.

Wnioski

W toku postępowania przygotowawczego mogą zostać naruszone prawa osób niebędących stronami w wyniku wydania decyzji procesowych lub wykonania innych czynności procesowych. Inne niż postanowienia lub zarządzenia czynności procesowe mogą naruszać także prawa stron. Nie zawsze ustawodawca w przepisie szczególnym przewiduje możliwość złożenia zażalenia. Zapewnienie w toku postępowania przygotowawczego kontroli odwoławczej decyzji oraz innych czynności, które nie mają charakteru postanowień lub zarządzeń, wynika z konieczności ochrony praw stron i osób niebędących stronami. Stąd też byt instytucji kontroli odwoławczej unormowanej w art. 302 KPK jest uzasadniony.

⁷³ Por.: S. Zabłocki, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 558.

⁷⁴ R.A. Stefański, [w:] Z. Gostyński (red.), *op. cit.*, s. 32–33.

⁷⁵ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 1011.

⁷⁶ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania...*, *op. cit.*, s. 1005.

⁷⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, [w:] P. Hofmański (red.), *op. cit.*, s. 1011.

Artykuł 465 § 2 KPK statuuje zasadę sądowej kontroli nad postępowaniem przygotowawczym. Sąd jest podstawowym organem rozpoznającym zażalenia na decyzje prokuratora, zaś charakter wyjątkowy stanowią regulacje, zgodnie z którymi decyzje wydawane w toku postępowania przygotowawczego podlegają kontroli instancyjnej prokuratora⁷⁸.

Ustawodawca słusznie odstępuje od zasady nadzoru odwoławczego sądu odnośnie do decyzji i czynności niedecyzyjnych, o których mowa w art. 302 § 1 i 2 KPK. Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym powinna być ograniczona do kontroli nad prawidłowością, zasadnością oraz legalnością decyzji procesowych lub innych czynności organów niesądowych godzących w wolności i prawa obywatelskie, a w szczególnych wypadkach do podejmowania decyzji w tym przedmiocie. Do tych ostatnich należą decyzje godzące w konstytucyjnie chronioną nietykalność i wolność osobistą (art. 41 Konstytucji RP), tajemnicę komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP) oraz nienaruszalność mieszkania (art. 50 Konstytucji RP)⁷⁹.

Do wyłącznych kompetencji sądu w toku postępowania przygotowawczego powinno więc należeć:

- stosowanie i przedłużanie tymczasowego aresztowania, kary porządkowej aresztu, a także obserwacji psychiatrycznej (wymóg sądowej kontroli pozbawienia wolności wynika wprost z art. 41 Konstytucji RP oraz art. 5 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności);
- stosowanie kontroli operacyjnej, kontroli i utrwalania rozmów telefonicznych, kontroli oraz utrwalania przy użyciu środków technicznych treści innych rozmów lub przekazów informacji, w tym korespondencji przesyłanej pocztą elektroniczną, a także przeszukania mieszkania (konieczność sądowej kontroli tajemnicy komunikowania i nienaruszalności mieszkania uzasadniona jest potrzebą ochrony konstytucyjnie i konwencyjnie gwarantowanego prawa do poszanowania życia prywatnego – art. 47, 49 i 50 Konstytucji RP oraz art. 8 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności)⁸⁰.

Pozostałe czynności naruszające prawa uczestników mogą być podejmowane przez organy postępowania przygotowawczego. Nie ma potrzeby nakładania na sąd obowiązku wydawania decyzji we wszystkich sprawach. Doprowadziłoby to bowiem do paraliżu pracy sądu, znacznie spowolniłoby postępowanie przygotowawcze oraz podniosłoby jego koszty. Nadto rozwiązanie takie nie stanowi wymogu konstytucyjnego⁸¹.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 1005.

⁷⁹ D. Drajewicz, Ingerencja sądu w postępowanie przygotowawcze, PS 2013, Nr 3, s. 70.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 70.

⁸¹ *Ibidem*.

Powstaje natomiast konieczność rozważenia zmiany organu *ad quem* poprzez zastąpienie prokuratora bezpośrednio przełożonego (art. 302 § 3 KPK) prokuratorem nadrzędnym. Dotyczy to tylko decyzji i czynności podejmowanych przez prokuratora, jako że w przypadku organu nieprokuratorskiego instancją odwoławczą jest prokurator sprawujący nadzór nad postępowaniem przygotowawczym (art. 465 § 3 KPK w zw. z art. 466 § 1 KPK i art. 467 § 1 KPK)⁸².

Na uwagę zasługuje rozwiązanie zastosowane w art. 465 § 2a KPK, zgodnie z którym w sprawach z oskarżenia prywatnego zażalenie na postanowienie prokuratora o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego rozpoznaje prokurator nadrzędny, jeżeli postanowienie zapadło z uwagi na brak interesu społecznego w ściganiu z urzędu sprawcy. Nadto, przed nowelizacją z dnia 29.3.2007 r.⁸³ i dodaniem § 3 do art. 302 KPK, zażalenia były rozpoznawane na zasadach ogólnych przez prokuratora nadrzędnego⁸⁴.

Powrót do takiego rozwiązania pozwoliłoby na kontrolę instancyjną w ramach jednostki hierarchicznie wyższej. Wprawdzie instancja odwoławcza nie musi być organizacyjnie nadrzędna nad organem, który wydał zaskarżoną decyzję⁸⁵, ale kontrola wykonywana przez jednostkę hierarchicznie wyższą nad tą, której czynność podlega kontroli, pozwala na większy dystans do sprawy.

Kwestia ta nabiera istotnego znaczenia zwłaszcza w przypadku rządzących prokuraturą zasad, a mianowicie: zasady substytucji, zgodnie z którą prokurator przełożony może powierzyć podległym prokuratorom wykonywanie określonych czynności (art. 9 § 1 PrPok), oraz zasady dewolucji, na podstawie której prokurator przełożony może przejmować sprawy prowadzone przez prokuratorów podległych (art. 9 § 2 PrPok)⁸⁶. Co więcej, prokurator jest obowiązany wykonywać zarządzenia, wytyczne i polecenia prokuratora przełożonego (art. 7 § 2 PrPok), także te dotyczące czynności procesowych (art. 7 § 3 PrPok).

Tytułem przykładu, decyzja procesowa czy inna czynność prokuratora prokuratury rejonowej, stosownie do dyspozycji przepisu art. 302 § 3 KPK, podlega kontroli prokuratora rejonowego, który, zgodnie z art. 31 § 1 pkt 7 PrPok, jest prokuratorem bezpośrednio przełożonym w stosunku do prokuratorów danej prokuratury rejonowej. Jednocześnie prokurator rejonowy może być rzeczywistym autorem zaskarżonej czynności, jako że jest uprawniony do wydawania poleceń podległym mu prokuratorom (art. 7 § 2 i 3 PrPok).

⁸² Por.: Z. Brodzisz, [w:] J. Skorupka (red.), *op. cit.*, s. 726; S. Steinborn, [w:] Steinborn (red.), *op. cit.*, komentarz do art. 302 KPK, teza 2.

⁸³ Dz.U. z 2007 r. Nr 64, poz. 432.

⁸⁴ T. Grzegorzczak, *Zażalenie...*, *op. cit.*, s. 11.

⁸⁵ J. Grajewski, S. Steinborn, [w:] L.K. Paprzycki (red.), *Komentarz aktualizowany do art. 425–673 ustawy z 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U.97.89.555)*, LEX/el. 2015, komentarz do art. 465 KPK, teza 1.

⁸⁶ Por.: S. Waltoś, *op. cit.*, s. 173–174.

Z samym pojęciem kontroli i jego praktycznym sensem byłoby sprzeczne, gdyby kontrola została powierzona tej osobie, której czynność ma być kontrolowana, jak i też bezpośredniemu podwładnemu tej osoby⁸⁷. Z tych względów wspomniana zmiana wymaga rozważenia.

Interlocutory appeal against non-decision activities and interlocutory appeal filed by persons who are not parties to preparatory proceedings (Article 302 of the Code of Criminal Procedure)

Summary

The subject of interlocutory appeals against non-decision activities, as set out in Article 302 § 2 of the Code of Criminal Procedure (CCP), is rarely analysed in the literature of the subject or in the case law. It also concerns the issue of appeals submitted pursuant to Article 302 § 1 CCP by persons who are not parties, made against any orders or rulings which violate their rights. The article takes a closer look at these issues, along with the entities that have the right to appeal, the nature of the non-decision activities, the criteria for appealing as well as issues related to the appellant's representatives, the deadline for appealing and the body being appealed to. According to the author, the lack of court appellate review concerning preparatory proceedings and entities that are not parties does not contradict constitutional requirements; however, with a view to future law it would be justified to replace the directly supervising prosecutor with the superior prosecutor as the appellate authority.

⁸⁷ M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 243.

Ustanie reakcji karnej a wolność wypowiedzi

*Piotr Kosmaty**

Streszczenie

Tematem artykułu jest analiza instytucji prawnych, które pozwalają na wyłączenie lub ograniczenie reakcji karnej z perspektywy konstytucyjnie zagwarantowanej wolności wypowiedzi, a także ochrony interesu publicznego. Niewątpliwe jest, że skazanie za przestępstwo pozostawia na skazanym piętno, stygmatyzuje go i utrudnia pełne włączenie się po odbyciu kary do życia społecznego, dlatego też racjonalny ustawodawca zaprojektował instytucje, które pozwalają na wyłączenie lub ograniczenie dalszej reakcji karnej, wyrażając w ten sposób ideę humanitaryzmu. Normy prawnokarne nie pozostają jednakże bez wpływu na wszelkie formy aktywności w sferze wolności wypowiedzi. Artykuł stanowi próbę określenia stopnia ingerencji wskazanych instytucji łagodzących reakcję karną w konstytucyjnie zagwarantowaną wolność wypowiedzi.

W pierwszej części niniejszego opracowania dokonano analizy wybranych materialnoprawnych okoliczności wyłączających reakcję karną, tj. zatarcia skazania, amnestii i aktu łaski, wskazując na ich główne cechy charakterystyczne i motywy przemawiające za ich wprowadzeniem. Przywołano również przesłanki, których spełnienie warunkuje możliwość skorzystania z tych instytucji.

Natomiast w dalszej części skupiono się głównie na problematyce mogącego zachodzić w wielu wypadkach konfliktu pomiędzy interesem publicznym i wolnością słowa a dobrem jednostki, która ma prawo oczekiwać, że korzy-

* Prokurator Prokuratury Okręgowej w Krakowie delegowany do Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

ści płynące z obowiązujących rozwiązań prawnych również jej będą dotyczyć. Kontynuacją podjętych w artykule rozważań była próba znalezienia odpowiedzi na pytanie o dopuszczalność ujawnienia w pewnych okolicznościach faktu poprzedniej karalności pomimo jej usunięcia z rejestrów prawnych. Delikatność materii spowodowała, iż poszukiwanie odpowiedzi na tak postawione pytanie musiało zostać poprzedzone przyjęciem wstępnych założeń. Konieczne stało się bowiem zastrzeżenie, iż przedmiot rozważań może dotyczyć jedynie osób publicznych z jednoczesnym wskazaniem na istnienie różnych sfer ludzkiej aktywności, w których funkcjonują. W opracowaniu przywołane zostało również orzecznictwo ETPCz¹ w zakresie omawianej problematyki. Krótka analiza ugruntowanej linii orzeczniczej pozwoliła na przyjęcie konstatacji, że granice wolności wypowiedzi są znacznie szersze w stosunku do osób publicznych, a zwłaszcza polityków niż zwykłych obywateli.

Osoby prywatne, które świadomie wstępują w sferę o charakterze publicznym, muszą liczyć się z osłabieniem ochrony swojej prywatności. Zasadę tę wielokrotnie podkreślały w swoim orzecznictwie sądy powszechne, Sąd Najwyższy oraz ETPCz. Zdaniem ETPCz odnosi się ona zwłaszcza do polityków, którzy zmuszeni są nawet zaakceptować fakt, że ich przeszłość zostanie skrupulatnie prześwietlona i poddana pod osąd opinii publicznej. Pogląd ten został w pełni ugruntowany w orzeczeniu z dnia 28.8.1992 r. w sprawie *Schwabe* przeciwko Austrii², w którym stwierdzono, że politycy nie mogą powoływać się na fakt zatarcia skazania jako na okoliczność, która uniemożliwia informowanie społeczeństwa o wymierzeniu kary. W nawiązaniu do cytowanego orzeczenia postulowano, aby wspomnianej okoliczność nie ograniczać wyłącznie do polityków, a odnosić także do innych osób, które stały się – również bez własnej woli – uczestnikami wydarzeń o znaczeniu politycznym. Odnieść to można np. do odkrycia przez dziennikarzy faktu, że biznesmen, który został wyróżniony przez głowę państwa wysokim odznaczeniem państwowym, popełnił w przeszłości poważne przestępstwo. W literaturze wyrażono pogląd, że pierwszeństwo ma tutaj swoboda debaty politycznej i jej znaczenie dla istnienia dobrze poinformowanej opinii publicznej³.

Omawiana sprawa zainicjowana została skargą *Karla Thomasa Uwe Schwabe*, przewodniczącego młodzieżówki Austriackiej Partii Ludowej z rejonu Wolfsberg

¹ Europejski Trybunał Praw Człowieka, dalej jako: ETPCz.

² Wyrok ETPCz z 28.8.1992 r. w sprawie *Schwabe* przeciwko Austrii, skarga Nr 13704/88, orzeczenie dostępne w bazie HUDOC.

³ I.C. Kamiński, Swoboda wypowiedzi w orzeczeniach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, Kraków 2002, s. 177.

w Karyntii. Polityk ten skazany został za zniestawienie *Erwina Fruhbauera* – zastępcy szefa rządu Karyntii – któremu zarzucił, że 10.7.1966 r. spowodował wypadek samochodowy będąc pod wpływem alkoholu, pomimo że skazanie za popełnienie tego przestępstwa uległo zatarciu. *T. Schwabe* skazany został na karę 3000 szylingów grzywny, która w przypadku nieuiszczenia ulegała zamianie na 30 dni więzienia. Skazany konsekwentnie nie zgadzał się z wyrokiem, twierdząc, że należy zadać sobie pytanie o to, czy jest właściwe, aby osoby skazane za naruszenie prawa karnego pełniły funkcje publiczne.

Niewątpliwie skazanie za przestępstwo – bez względu na to, jaka sankcja karna zostanie wymierzona jego sprawcy – pozostawia na skazanym piętno, stygmatyzuje go, utrudniając mu pełne włączenie się po odbyciu kary do życia społecznego. Informacja o skazanym utrudnia mu znalezienie pracy, gdyż wiele zawodów, a zwłaszcza funkcji publicznych wymaga stanu niekaralności. Czynny udział w organizacjach społecznych i stowarzyszeniach bywa także wykluczony, jeżeli w Krajowym Rejestrze Karnym⁴ znajdują się informacje o zapadłych wyrokach i wymierzonych karach. Racjonalny ustawodawca, chcąc aby powyższy stan nie przekreślał dalszego życia skazanego, przewidział instytucje, których celem jest zaprzestanie dalszej reakcji karnej i uwolnienie niegdyś skazanej osoby od niechcianego bagażu. Prawo karne zna szereg okoliczności, które powodują wyłączenie *a limine* reakcji karnej albo w razie jej rozpoczęcia – jej ustanowienie lub ograniczenie. W ramach tego rodzaju okoliczności natury procesowej wymienić można przykładowo: azyl, immunitety czy abolicję. Natomiast wśród okoliczności natury materialnoprawnej znaleźć możemy: ustawowe uchylenie przestępności lub karalności czynu albo ograniczenie karalności, darowanie lub ograniczenie odpowiedzialności w drodze amnestii, darowanie lub ograniczenie odpowiedzialności w drodze łaski, przedawnienie oraz zatarcie skazania. Z uwagi na tematykę niniejszych rozważań skupiono się na zatarciu skazania, amnestii i akcie łaski.

Instytucja zatarcia skazania jest wyrazem idei, że nikt nie powinien do końca żyć z piętnem przestępcy, a odpowiedni upływ czasu powinien przywrócić mu status osoby niekaranej i dać szansę rozpoczęcia normalnego życia tak, jakby nigdy nie popełnił przestępstwa, za które został skazany. Odzwierciedlenie znajduje tu wyraźnie idea przebaczenia, puszczania w niepamięć, będąca elementem zasady humanitaryzmu⁵. Zatarcie skazania powoduje, że uważa się je za niebyłe i wpis o skazaniu zostaje usunięty z rejestru skazanych (art. 106 KK⁶). Stwarza to zatem fikcję prawną, zgodnie z którą uznaje się, że dana osoba, któ-

⁴ Ustawa z 24.5.2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym, tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1036 ze zm.

⁵ M. Cieślak, Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia, Warszawa 1990, s. 495.

⁶ Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny, tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 ze zm., dalej jako: KK.

rej dotyczy skazanie, nie była poprzednio karana. Zatarcie skazania ustanawia niewzruszalne prawne domniemanie niewinności w stosunku do danego czynu. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest to, że nikt nie może wyciągać skutków prawnych ze skazania, które uległo zatarciu ani z faktu popełnienia przestępstwa będącego przedmiotem zatartego skazania. Także w urzędowych dokumentach, opiniach z miejsca pracy nie wolno umieszczać adnotacji o poprzedniej karalności danej osoby. Osoba, której skazanie uległo zatarciu, może we wszystkich wymaganych od niej oświadczeniach czy zeznaniach wskazywać, że nie była dotychczas karana i takie zachowanie nie może być uznane za niezgodne z prawdą.

Stosownie do przepisów obowiązującego Kodeksu karnego zatarcie skazania następuje po spełnieniu wskazanych w ustawie przesłanek z mocy prawa albo na wniosek skazanego. Do przesłanek zatarcia skazania z mocy prawa należą takie, które są związane z upływem określonego w ustawie czasu po wykonaniu kary, jej darowaniu albo nastąpieniu przedawnienia jej wykonania. Przesłanki te są uregulowane w art. 107 KK. Innego typu przesłanki zatarcia skazania wynikają z art. 4 § 4 KK oraz z art. 76 § 1 KK. Zgodnie z pierwszym przepisem, jeżeli według nowej ustawy czyn objęty wyrokiem nie jest już zabroniony pod groźbą kary, skazanie ulega zatarciu z mocy prawa. Nie jest w tym wypadku wymagany upływ jakichkolwiek terminów, nie jest konieczne wykonanie kary, a nawet rozpoczęcie jej wykonywania. Mocą drugiego z przytoczonych artykułów przyjęto, że jeżeli okres próby związany z warunkowym zawieszeniem wykonania kary upłynie dla sprawcy pozytywnie i nie nastąpi zarządzenie wykonania kary w tym okresie lub w terminie 6 miesięcy od jego zakończenia, to skazanie z mocy prawa uważa się za niebyłe. Terminy, z upływem których z mocy prawa następuje zatarcie skazania, art. 107 KK łączy z rodzajem i długością kary, na jaką sprawca został skazany. Zatarcie skazania może także nastąpić na wniosek osoby skazanej. Zgodnie z art. 107 § 2 KK zatarcie skazania na karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą 3 lat może nastąpić już po upływie 5 lat od wykonania, darowania kary albo przedawnienia jej wykonania. Warunkiem jest przestrzeganie przez skazanego w tym okresie porządku prawnego. Mając na uwadze treść dalszych rozważań, należy w tym miejscu wspomnieć o nowelizacji Kodeksu karnego ustawą z dnia 27.7.2005 r.⁷, która wprowadziła do porządku prawnego nieznaný dotychczas wypadek bezwzględne wyłączenie zatarcia skazania w odniesieniu do skazań za niektóre przestępstwa na bezwarunkową karę pozbawienia wolności. Dodany art. 106a KK stanowi, że nie podlega zatarciu kara pozbawienia wolności orzeczona bez warunkowego zawieszenia jej

⁷ Ustawa z 27.7.2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2005 r. Nr 163, poz. 1363 ze zm. Zmiana weszła w życie 26.9.2005 r.

wykonania za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, jeżeli pokrzywdzonym była osoba małoletnia poniżej 15 lat. Niewątpliwie odebranie prawa do zatarcia skazania uznane zostało przez doktrynę za niehumanitarne i ocenione jednoznacznie negatywnie⁸. Nie bez racji poddano w wątpliwość zgodność art. 106a KK z Konstytucją RP⁹, a zwłaszcza z jej art. 31 ust. 3 (zasada proporcjonalności) i art. 2 (zasada demokratycznego państwa prawnego).

Jak zasygnalizowano powyżej kolejną instytucją mającą wpływ na ustanie lub ograniczenie reakcji karnej jest ułaskawienie. W drodze ułaskawienia może bowiem nastąpić zmniejszenie ilościowego wymiaru orzeczonej kary, zamiana jej na inny rodzaj kary, całkowite darowanie kary lub innych sankcji oraz zatarcie skazania niezależnie od ograniczeń przewidzianych w Kodeksie karnym. Dzięki ułaskawieniu może dojść do korekty niezgodnych z poczuciem sprawiedliwości orzeczeń, zwłaszcza w związku ze zmianą sytuacji faktycznej po uprawomocnieniu się skazania. Ponadto w ułaskawieniu można dopatrywać się elementu przebaczenia, zwłaszcza po upływie długiego okresu czasu.

Podobnie ma się rzecz z amnestią, gdzie już w samej nazwie odnajdujemy element puszczenia w niepamięć. Przepisy ustaw amnestyjnych, stanowiąc w swej istocie zbiorowy akt łaski, mogą również przewidywać zatarcie skazania. W przeszłości ustawy amnestyjne wydawano dla upamiętnienia różnych rocznic lub z okazji ważnych wydarzeń w kraju. Ten rodzaj polityki karnej jest jednak nadal stosowany także w państwach demokratycznych. Falę krytyki wywołała decyzja prezydenta *Vaclava Klause*, który w noworocznym wystąpieniu w 2013 r. ogłosił amnestię w związku z XX-leciem powstania Republiki Czeskiej. Decyzja głowy państwa była kontestowana zarówno przez polityków, prawników, media, jak i zwykłych obywateli¹⁰.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że w będącej przedmiotem niniejszych rozważań sytuacji dochodzi do nieuniknionego konfliktu pomiędzy wolnością słowa a dobrem jednostki, która ma prawo oczekiwać, że korzyści płynące z obowiązujących rozwiązań prawnych również jej będą dotyczyć. Może ona przede wszystkim żądać, aby aparat państwowy respektował zasadę równości wobec prawa (art. 32 Konstytucji RP) i traktował ją tak samo, jak inne osoby znajdujące się w analogicznym położeniu. Z tego punktu widzenia odebranie prawa do zatarcia skazania wydaje się zabiegiem naruszającym prawa podstawowe, a nawet – jak wyżej wspomniano – niehumanitarnym. Zatem próba znalezienia satysfakcjonującego rozwiązania kolizji pomiędzy wymienionymi

⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*. Kraków 2010, s. 589.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej jako: Konstytucja RP.

¹⁰ Depesza Polskiej Agencji Prasowej z 3.1.2013 r., Klaus wypuścił tysiące więźniów, <http://www.tvp.info/9615275/informacje/swiat/klaus-wypuscil-tysiace-wiezniow/>, dostęp: 15.7.2015 r.

wartościami jawi się jako nieosiągalny cel. Jednocześnie nie można przemilczeć sytuacji, w których ochrona interesu publicznego będzie wymagana, aby społeczeństwo dowiedziało się o pewnych patologicznych zachowaniach osób publicznych, o których w przestrzeni prawnej nie ma już śladu. Zwłaszcza dotyczy to osób aspirujących do reprezentowania suwerena. Wobec powyższego, uzasadnione jest przyjęcie stanowiska, że próba znalezienia odpowiedzi na pytanie, czy wolno w pewnych okolicznościach ujawnić fakt poprzedniej karalności pomimo jej usunięcia z rejestrów prawnych, musi być poprzedzona przyjęciem pewnych porządkujących omawianą tematykę założeń. Po pierwsze, ewentualna pozytywna odpowiedź może dotyczyć jedynie tzw. osób publicznych, zwłaszcza polityków. Po drugie, należy odróżnić dwie, wprawdzie przenikające się, aczkolwiek nie tożsame, sfery ludzkiej aktywności: społeczną oraz prawną. Po trzecie, należy mieć pełną świadomość delikatności analizowanej materii w kontekście formułowania jednoznacznych wniosków i prób stworzenia uniwersalnego wzorca postępowania w przypadku zaistnienia konfliktu pomiędzy interesem jednostki a interesem publicznym, zwłaszcza że ten ostatni nie zawsze musi mieć *a limine* pierwszeństwo.

Nie ulega wątpliwości, że orzecznictwo ETPCz, podobnie jak i polskie orzecznictwo, od wielu lat stoi na stanowisku, że granice wolności wypowiedzi są znacznie szersze w stosunku do osób publicznych, a zwłaszcza polityków. Osoby takie muszą liczyć się z wystawieniem swoich poczynań pod osąd opinii publicznej i powinny przewidywać, że może dotknąć je krytyka ich postępowania. Granic tej krytyki nie sposób wyznaczyć ogólnie, ponieważ określają je niepowtarzalne okoliczności konkretnej sprawy¹¹. Co więcej, osoba decydująca się na działalność polityczną musi być przygotowana na ataki prasy, czasem nawet ostre i niesprawiedliwe¹².

Podmiotem niniejszych rozważań jest osoba publiczna, a zatem powstaje pytanie, kto nią może być. W porządku prawnym nie ma definicji legalnej osób publicznych, możemy natomiast odnaleźć definicje „funkcjonariusza publicznego” (art. 115 § 13 KK) oraz „osoby pełniącej funkcję publiczną” (art. 115 § 19 KK). W powszechnej opinii osoba publiczna często utożsamiana jest z kimś powszechnie znanym, jak chociażby celebryta. W doktrynie już w pierwszej połowie XX w. zauważono, że osoby, które wzbudziły powszechne zainteresowanie, przestają należeć tylko do siebie, stają się przedmiotem praw społeczeństwa¹³. Wracając na grunt prowadzonych rozważań, należałoby stanąć na stanowisku, że polityk, który przecież aspiruje do miana reprezentanta suwerena, jakim jest

¹¹ Wyrok SN z 28.9.2000 r., V KKN 171/98, OSNKW 2001, Nr 3–4, poz. 31.

¹² Wyrok SA w Warszawie z 7.10.2004 r., I ACa 8/04, LexisNexis Nr 374261.

¹³ S. Rittman, Komentarz do ustawy o prawie autorskim, Kraków 1937, s. 461.

naród, musi się liczyć z tym, że jego przeszłość zostanie dokładnie prześledzona przez dziennikarzy pełniących rolę kontrolera społecznego. W przypadku polityka należy przyznać pierwszeństwo wolności słowa przed dobrodziejstwem wypływającym z instytucji zatarcia skazania. Trudno bowiem zaakceptować sytuację, kiedy to dziennikarz po dokonaniu ustalenia, że znany polityk w przeszłości został skazany, np. za przestępstwo korupcyjne, powstrzyma się od stosownej publikacji z powodu zatarcia skazania. Osoba wstępująca na drogę kariery politycznej musi liczyć się z tym, że – pomimo zatarcia skazania – informacja o złamaniu w przeszłości przez nią prawa przedostanie się do opinii publicznej. Społeczeństwo nie tylko może, ale wydaje się, że nawet powinno wiedzieć wszystko o osobie, która pretenduje do jego reprezentowania. Natomiast należy w tym aspekcie bardzo ostrożnie podchodzić do prymatu swobody wypowiedzi w przypadku innych osób publicznych niebędących politykami. Szczególnie dotyczy to tych osób, które, jak pisze *I.C. Kamiński*,¹⁴ stały się – również bez własnej woli – uczestnikami wydarzeń o znaczeniu politycznym i towarzyszącej im dyskusji. W takich przypadkach ujawnianie faktu, iż w przeszłości doszło do popełnienia czynu zabronionego, pomimo zatarcia skazania, wydaje się wysoce kontrowersyjne. Taka sytuacja będzie możliwa tylko w wyjątkowych sytuacjach i musi być poprzedzona głęboką refleksją. Wydaje się, że mogłoby do tego dojść tylko wtedy, gdy określona osoba próbowałaby z faktu, że stała się przedmiotem publicznego zainteresowania, czerpać profity dla budowania swojej pozycji zawodowej w tych dziedzinach życia społecznego, w których wymagane jest legitymowanie się nieskazitelną opinią, np. ktoś chce zostać Rzecznikiem Praw Dziecka, a w przeszłości został skazany za popełnienie przestępstwa na szkodę małoletniego. Należy z całą stanowczością podkreślić, że ujawnianie przeszłości kryminalnej pomimo zatarcia skazania może mieć miejsce tylko wtedy, gdy za opublikowaniem takiej informacji przemawia społecznie uzasadniony interes. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy w wyroku z 25.9.1973 r.¹⁵, społecznie uzasadniony interes nie może być rozumiany w sposób abstrakcyjny, gdyż jest pojęciem konkretnym i musi wynikać z określonej sytuacji, wymagającej jego obrony nawet z naruszeniem dobrego imienia innej osoby, grupy osób lub instytucji. Nie każde natomiast działanie jest działaniem w obronie społecznie uzasadnionego interesu, lecz tylko takie, które faktycznie temu służy.

Zatarcie skazania tworzy stan fikcji prawnej, z której wynika zakaz wyciągania jakichkolwiek konsekwencji prawnych z popełnionego w przeszłości czynu zabronionego. Oznacza to, że każda osoba, a w tym również polityk, może we wszystkich dokumentach oraz przed wszystkimi instytucjami twierdzić, że jest

¹⁴ Wyrok ETPCz z 28.8.1992 r. w sprawie *Schwabe* przeciwko Austrii, skarga Nr 13704/88, orzeczenie dostępne w bazie HUDOC.

¹⁵ Wyrok SN z 25.9.1973 r., V KRN 358/73, OSNKW 1974, Nr 2, poz. 27.

niekarany. Takie zachowanie wydaje się oczywiste w funkcjonującym porządku prawnym. Obok niego istnieje jednak jeszcze o wiele szersza przestrzeń społeczna, w ramach której – jak wyżej próbowano wykazać – może w wyjątkowych układach sytuacyjnych dojść do ujawnienia faktu skazania pomimo nastąpienia jego zatarcia. Może to nastąpić tylko wtedy, gdy przemawia za tym ważny interes społeczny. Z powyższego wywodzić również można uprawnienie do powołania się na fakt zatartego skazania za fałszywe zeznania osoby, która jest oskarżona w procesie karnym. Może to jednak nastąpić tylko w celu oceny wiarygodności jej wyjaśnień. Pod żadnym pozorem nie będzie natomiast wolno z faktu tego wyciągać jakichkolwiek konsekwencji prawnych, np. przypisywania działania w warunkach powrotu do przestępstwa.

Mając pełną świadomość delikatności poruszonego problemu, należy zaakceptować pogląd, że w pewnych wyjątkowych sytuacjach opinia publiczna ma prawo dowiedzieć się o karalności pewnych osób, pomimo że doszło do zatarcia ich skazania.

Cessation of a criminal response and freedom of expression

Summary

The paper analyses legal institutions that make it possible to exclude or limit criminal response from the perspective of the constitutionally guaranteed freedom of expression, and the protection of public interest. Indeed, a conviction stigmatises the offender and makes full rehabilitation and re-entry to social life difficult; therefore, rationally-based legislator provided institutions that make it possible to exclude or limit further criminal response, thus expressing the idea of humanitarianism. Nonetheless, the penal norms do affect, to a certain extent, all forms of activity related to the freedom of expression. In the paper, the author makes an attempt to determine various levels of intervention of the specified leniency institutions into the constitutionally-guaranteed freedom of expression.

The first part of this paper analyses selected substantive circumstances excluding a criminal response, such as expunging the criminal record, amnesty or an act of pardon, while specifying their characteristics and the reasons of their application. The criteria of their admissibility have also been specified.

The next part mainly highlights the possible problem of a conflict between the public interest and freedom of expression, and the wellbeing of an indi-

vidual who has the right to expect the benefits resulting from the regulations in force. The paper moves on to attempt to find an answer to the question on the admissibility of revealing, in certain circumstances, the fact of a previous conviction even though it had been expunged from the registers. The fact that this matter is a rather delicate one makes it necessary to make preliminary assumptions. A reservation must be made that the subject of the analysis may only concern public persons, while indicating the existing of various spheres of human activity in which they are active. The analysis makes reference to the relevant case law of the ECHR.¹⁶ A brief analysis of the established case law makes it possible to determine that the limits on the freedom of expression are much broader with respect to public persons, and in particular politicians, than to ordinary citizens.

¹⁶ European Court of Human Rights, ECHR.

Ustalenie programu komputerowego

*Łukasz Zimończyk**

Streszczenie

W prezentowanym artykule autor opisuje kontrowersje związane z ustaleniem programu komputerowego. Przedstawione zostały sposoby wyrażenia i postaci ustalenia programu komputerowego z uwzględnieniem miejsca programów komputerowych w systemie polskiego i europejskiego prawa autorskiego, a także na tle ogólnych uregulowań dotyczących utworów. Autor porusza kwestie prawnego znaczenia ustalenia programu komputerowego oraz kryteriów wyodrębnienia postaci tego ustalenia, jak trwałość i funkcjonalność. Są to zagadnienia, z którymi warto się zapoznać chociażby z tego względu, że problematyka ustalenia programu komputerowego będzie coraz istotniejsza wobec nabierającego tempa rozwoju branży informatycznej.

Wstęp

W ostatnich dziesięcioleciach można zauważyć lawinowo wręcz rosnącą popularność dóbr informatycznych zarówno wśród prywatnych użytkowników, jak i instytucji oraz przedsiębiorstw. Wskazane przemiany o wymiarze nie tylko gospodarczym, ale także socjologicznym wyznaczają początki ery społeczeństwa informacyjnego. Obok tradycyjnej wymiany handlowej dobrami materialnymi na znaczeniu zyskuje obrót dobrami niematerialnymi w postaci programów kom-

* Asystent sędziego w Sądzie Okręgowym w Gliwicach.

puterowych. Z kolei gwałtowny rozwój branży informatycznej powoduje wzrost liczby nowych sposobów zapisu danych i świadczenia usług informatycznych (np. popularne zjawisko *cloud computing*). W tym kontekście na znaczeniu zyskują kwestie związane z ustaleniem programu komputerowego w rozumieniu prawa autorskiego.

Kontrowersje wokół ustalenia programu komputerowego

Ustalenie programu komputerowego stanowi niezbędny warunek uznania go za utwór w świetle uregulowań ustawy z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹. Przepisy regulujące programy komputerowe w polskim prawie autorskim stanowią w istocie powtórzenie zapisów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 2009/24/WE z 23.4.2009 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych². Ustawa nie zawiera definicji programu komputerowego. Cechami wspólnymi definicji formułowanych przez przedstawicieli doktryny są: określenie programu komputerowego jako zestawu instrukcji dla komputera oraz cel, funkcja, jaką ma on spełnić, w postaci określonego rezultatu, wyniku obliczenia³. Stanowiący przedmiot praw autorskich program komputerowy należy odróżnić od jego materialnego nośnika, podlegającego reżimowi praw rzeczowych⁴. Istota programu komputerowego, jak każdego dobra niematerialnego, wyraża się bowiem w jego oryginalnej treści i funkcji, którą pełni, nie zaś w jego materialnym nośniku (*corpus mechanicum*). Pomimo że przepisy regulujące programy komputerowe zostały zamieszczone w rozdziale 7 PrAut (art. 74 i n.) i mają charakter regulacji szczególnej⁵, to jednak przesłankę uznania programu komputerowego za utwór należy poszukiwać w regulacji ogólnej

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 666 ze zm., dalej jako: PrAut.

² Dz.U. UE L Nr 111 z 5.5.2009 r., s. 16; Dyrektywa Nr 2009/24/WE z 23.4.2009 r. zastąpiła dyrektywę Nr 91/250/EWG z 14.5.1991 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych, Dz.Ur. WE L Nr 122 z 17.5.1991 r.

³ Zdaniem A. Nowickiej programem komputerowym jest „zestaw instrukcji (rozkazów), przeznaczonych do użycia bezpośrednio lub pośrednio w komputerze w celu osiągnięcia określonego rezultatu” – A. Nowicka, Prawnoautorska i patentowa ochrona programów komputerowych, Warszawa 1995, s.11. Według J. Szczotka pojęcie to oznacza „zbiór instrukcji (poleceń/rozkazów) przedstawionych w języku zrozumiałym dla urządzenia technicznego (komputera), których realizacja przez komputer ma umożliwić osiągnięcie określonych przez twórcę programu celów” – J. Szczotka, Przepisy szczególne dotyczące niektórych utworów, [w:] M. Poźniak-Niedzielska (red.), Prawo autorskie i prawa pokrewne. Zarys wykładu, Bydgoszcz–Warszawa–Lublin 2007, s. 149. Wszeczhronną definicję sformułował M. Skwarzyński, wskazując, że programem komputerowym jest „zbiór instrukcji (kod źródłowy), który po umieszczeniu na rozpoznawalnym przez maszynę nośniku i automatycznym przetłumaczeniu na język zrozumiały dla tej maszyny (kod wynikowy) powoduje, że osiąga zdolność do wykonywania danej czynności lub też wykonuje daną czynność; nie stanowi cyfrowego zapisu innego utworu” – M. Skwarzyński, Przesłankę uzyskania programu komputerowego (art. 278 § 2 KK), Palestra 2010, Nr 3, s. 35.

⁴ Tak: L. Jaworski, Utwór jako przedmiot prawa autorskiego, MoP 2009, Nr 6, s.316–326.

⁵ Tak: A. Matlak, Prawo autorskie w społeczeństwie informacyjnym, Kraków 2004, s. 3; J. Szczotka, *op. cit.*, s. 1, 148; P. Stec (red.), Ochrona własności intelektualnej – zarys wykładu, Bydgoszcz–Opole–Gliwice 2011, s. 177; B. Kurzępa, E. Kurzępa, Ochrona własności intelektualnej – zarys problematyki, Toruń 2010, s. 80.

art. 1 PrAut. Zgodnie z tym przepisem utworem jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci. Niewątpliwie zatem program komputerowy nie może mieć charakteru odtwórczego, a powinien stanowić efekt wysiłku intelektualnego programisty i jego zdolności kreacyjnych. Każdy utwór, w tym program komputerowy, powinien być również ustalony. Ustalenie programu komputerowego, tak jak innych utworów, polega na jego uzewnętrznieniu w jakiejkolwiek postaci umożliwiającej jego percepcję przez osoby inne niż twórca⁶. Istotna jest potencjalna możliwość zapoznania się z programem komputerowym⁷, nie wystarczy ustalenie programu komputerowego w umyśle programisty⁸. Myśl ludzka, choćby nawet oryginalna, nie wystarcza, by stała się przedmiotem ochrony prawnej – musi być uzewnętrzniona w postaci ustalającej jej treść i formę⁹. Nie daje się jednak obronić twierdzenie, że program komputerowy, z którym nie zapoznała się żadna osoba trzecia (np. zapisany na kartce papieru „do szuflady” lub w pamięci komputera), nie został ustalony¹⁰. Dopóki bowiem utwór pozostaje w ukryciu, nie stanowi przedmiotu prawa autorskiego, gdyż nie został poddany percepcji osoby innej niż twórca¹¹. Jak zasadnie podniósł Sąd Apelacyjny w Poznaniu w uzasadnieniu wyroku z 28.8.2009 r.¹²: „dla ustalenia utworu wystarczające jest jego wyrażenie w jakiejkolwiek postaci, także ustnej, jednakże na tyle określonej, żeby umożliwiała jego percepcję przez inne osoby niż twórca”. Ustalenie (także programu komputerowego) może mieć charakter nietrwały, dlatego też autorzy¹³ rozróżniają ustalenie od utrwalenia utworu. Prawo polskie nie uzależnia przyznania ochrony programowi komputerowemu od jego utrwalenia. Postać ustalenia programu również nie musi być ukończona (art. 1 ust. 3 PrAut). Ochronie prawnoautorskiej będzie podlegać część programu komputerowego, jeżeli jest on w takiej postaci indywidualnym, oryginalnym wytworem intelektu programisty. Europejski Trybunał Sprawiedliwości w sprawie *Infopaq International A/S przeciwko Danske Dagblades Forening* stwierdził, że chronione są te części

⁶ Tak: J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Ćwiągalski, R. Markiewicz, E. Traple, Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, Warszawa 2001, s. 74; J. Sieńczyło-Chlabicz, Prawo własności intelektualnej, Warszawa 2013, s. 46.

⁷ Tak: W. Machała, Utwór jako przedmiot prawa autorskiego, Warszawa 2013, s. 187; E. Ferenc-Szydelko, J. Szyjewska-Bagińska, A. Drzewiecki, K. Gienas, S. Tomczyk, Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, Warszawa 2014, s. 14.

⁸ Odmienne: M. Byrska, Program komputerowy w nowym prawie autorskim, PiP 1994, Nr 11, s. 48.

⁹ Tak: wyrok SA w Łodzi z 4.3.2014 r., I ACa 1223/13, www.orzeczenia.ms.gov.pl, dostęp: 14.3.2017 r.

¹⁰ J. Sieńczyło-Chlabicz podaje, że wymóg ustalenia utworu uznaje się za spełniony, jeżeli z utworem zapoznała się co najmniej jedna osoba poza twórcą – J. Sieńczyło-Chlabicz, *op. cit.*, s. 2, 46.

¹¹ Tak: E. Ferenc-Szydelko, J. Szyjewska-Bagińska, A. Drzewiecki, K. Gienas, S. Tomczyk, *op. cit.*, s. 2, 19; D. Flisak (red.), Prawo autorskie i prawa pokrewne, Warszawa 2015, s. 52.

¹² Wyrok SA w Poznaniu z 28.8.2009 r., I ACa 309/09, niepubl.

¹³ Tak: L. Jaworski, *op. cit.*, s. 2; J. Sieńczyło-Chlabicz, *op. cit.*, s. 2, 46; W. Machała, *op. cit.*, s. 2, 182 i n.; A. Nowicka, *op. cit.*, s. 1, 111–112.

utworu, które przyczyniają się do oryginalności całego dzieła. Poszczególne części utworu podlegają ochronie pod warunkiem, że zawarte są w nich określone elementy stanowiące wyraz własnej twórczości intelektualnej autora utworu¹⁴. Jednak waloru takiego nie będzie posiadała poszczególna linijka czy komenda programu, a to z uwagi na brak wkładu twórczego.

Sposoby wyrażenia programu komputerowego

Każdy program komputerowy dla uzyskania ochrony prawnoautorskiej musi zostać ustalony – jak stanowi przepis art. 1 PrAut – „w jakiegokolwiek postaci” i korzysta z ochrony „niezależnie od sposobu wyrażenia”. Ustawodawca wprowadza zatem w art. 1 PrAut pojęcia: „postaci ustalenia” i „sposobu wyrażenia” utworu, a w art. 74 ust. 2 PrAut nadto „formy wyrażenia” programu komputerowego. Określenia te nie zawsze są rozróżniane przez przedstawicieli doktryny, którzy skupiają się na wskazaniu poszczególnych sposobów ustalenia programu komputerowego. Autorzy na ogół wskazują wśród form, sposobów wyrażenia programu komputerowego kod źródłowy i wynikowy czy schemat blokowy¹⁵. Wskazują jednak także na nośniki, dokumentację projektową, notatki czy program wpisany do pamięci komputera¹⁶. Z kolei wśród sposobów ustalenia programu komputerowego doktryna wymienia nośniki o charakterze trwałym i nietrwałym, takie jak papier (wydruk), dysk twardy komputera, taśma magnetofonowa, pamięć RAM komputera czy też prezentacja ustna programu¹⁷.

Na potrzeby niniejszego artykułu wprowadzono ściśle rozróżnienie pomiędzy „sposobem wyrażenia” a „postacią ustalenia” programu komputerowego. Postaciami ustalenia są wyłącznie nośniki (trwałe bądź nie), z których można odtworzyć treść programu komputerowego¹⁸, np. dysk twardy, płyta kompaktowa, papier itd. Ustalenie programu komputerowego może także przybrać po-

¹⁴ Wyrok TSUE z 16.7.2009 r., C-5/08, ZOTSIS 2009/7B-/I-6569, www.eur-lex.europa.eu, ECR 2009/7B-/I-6569-6652, Lex Nr 505783.

¹⁵ Tak: A. Nowicka, *op. cit.*, s. 1, 25; Z. Okoń, [w:] D. Flisak (red.), *op. cit.*, s. 3, 954; E. Ferenc-Szydelko, J. Szyjewska-Bagińska, A. Drzewiecki, K. Gienas, S. Tomczyk, *op. cit.*, s. 2, 480–481; J. Barta, [w:] Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego*. Tom 13. Prawo autorskie, Warszawa 2013, s. 1083; J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkalski, R. Markiewicz, E. Traple, *op. cit.*, s. 2, 475; M. Poźniak-Niedzielska (red.), *op. cit.*, s. 1, 149; K. Golań, R. Golań, *Prawo komputerowe – zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1998, s. 35; A. Szewc, G. Jyż, *Elementy prawa informatycznego*. Tom 1. Ochrona programów komputerowych i topografii układów scalonych, Katowice 1999, s. 31.

¹⁶ Tak: J. Barta, [w:] Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego...*, *op. cit.*, s. 3, 1083; J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiąkalski, R. Markiewicz, E. Traple, *op. cit.*, s. 2, 475; A. Szewc, G. Jyż, *op. cit.*, s. 3, 31; E. Ferenc-Szydelko, J. Szyjewska-Bagińska, A. Drzewiecki, K. Gienas, S. Tomczyk, *op. cit.*, s. 2, 481; D. Flisak (red.), *op. cit.*, s. 3, 955.

¹⁷ Tak: A. Nowicka, *op. cit.*, s. 1, 112; M. Poźniak-Niedzielska (red.), *op. cit.*, s. 1, 149; K. Golań, R. Golań, *op. cit.*, s. 3, 33.

¹⁸ Stosownie wskazuje A. Wiebe, że nośnik cyfrowy nie stanowi formy wyrażenia, lecz „środek transportu i przechowywania” – A. Wiebe, *Przyszłość prawa informacyjnego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008, z. 2, s. 5–17.

stać dokumentacji projektowej. Jak już wspomniano, postać ustalenia może być jednak także nietrwała, np. program zapisany w pamięci RAM komputera bądź też ustne zaprezentowanie programu komputerowego (wtedy nietrwałym nośnikiem może się stać pamięć ludzka).

Z kolei sposobem wyrażenia programu komputerowego zgodnie z nomenklaturą przyjętą w art. 1 ust. 2 pkt 1 PrAut są słowa, symbole matematyczne i znaki graficzne¹⁹. Istotnie program komputerowy jest z reguły zapisywany alfanumerycznie, niemniej może być także wyrażony znakami graficznymi jako schemat blokowy, graf, diagram przepływu (*flowchart*). Sposobu wyrażenia programu komputerowego nie należy jednak utożsamiać z jego fizycznym, materialnym nośnikiem (jak *listing* czy dysk twardy), a raczej z charakterem jego zapisu. Słusznie podkreślają przedstawiciele doktryny²⁰, że program komputerowy może być zapisany kodem binarnym, kodem assemblera bądź językiem symbolicznym wysokiego poziomu. Program stanowiący zestaw instrukcji, komend skierowanych do komputera, a także dane zapisane w pamięci muszą mieć postać liczb binarnych. Jednak programowanie w kodzie zero-jedynkowym nastrocza przeciętnemu programiście wielu problemów. Dlatego też pojawiły się poglądy, aby programy komputerowe zapisane w kodzie maszynowym nie były obejmowane ochroną prawa autorskiego²¹. Nie sposób zgodzić się jednak z twierdzeniem, że program komputerowy sporządzony w kodzie binarnym jest nieczytelny dla człowieka, ponieważ może go odtworzyć sprawny informatyk lub matematyk. W celu ułatwienia i przyspieszenia procesu programowania powstały języki symboliczne²² (takie jak Basic, Pascal, C²³). Co do zasady zatem program jest tworzony w kodzie źródłowym (*source code*), który następnie dzięki odpowiednim programom tłumaczącym (assemblerom) jest przetwarzany na kod maszynowy, wynikowy (*object code*)²⁴. Jednak przełożenia w procesie kompilacji kodu źródłowego na kod maszynowy, które odbywa się automatycznie, nie należy utożsamiać z tłumaczeniem w rozumieniu art. 2 ust. 1 PrAut²⁵. Program zapisany zarówno w kodzie źródłowym, jak i kodzie wynikowym ma bowiem identyczną treść.

¹⁹ Tak również: A. Szewc, G. Jyż, *op. cit.*, s. 3, 31.

²⁰ Tak: A. Nowicka, *op. cit.*, s. 1, 25; Z. Okoń, [w:] D. Flisak (red.), *op. cit.*, s. 3, 954; E. Ferenc-Szydełko, J. Szyjewska-Bagińska, A. Drzewiecki, K. Gienas, S. Tomczyk, *op. cit.*, s. 2, 480–481; J. Barta, [w:] Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego...*, *op. cit.*, s. 3, 1083; J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiągalski, R. Markiewicz, E. Trąpła, *op. cit.*, s. 2, 475; J. Szczotka, *op. cit.*, s. 149; K. Golat, R. Golat, *op. cit.*, s. 3, 35; A. Szewc, G. Jyż, *op. cit.*, s. 3, 31.

²¹ Problem sygnalizują: A. Nowicka, *op. cit.*, s. 1, 26; K. Golat, R. Golat, *op. cit.*, s. 3, 37.

²² Problematykę języków programowania opisuje: L. Bolc, *Ochrona programu komputerowego w nowym prawie autorskim*, Warszawa 1994, s. 11.

²³ Ewolucję języków programowania przedstawia: J. Gozdek, *Języki programowania*, Chip 2011, Nr 12, s. 80.

²⁴ Tak: K. Golat, R. Golat, *op. cit.*, s. 3, 35; Z. Okoń, [w:] D. Flisak (red.), *op. cit.*, s. 3, 950.

²⁵ Tak: K. Golat, R. Golat, *op. cit.*, s. 3, 37; Z. Okoń, [w:] D. Flisak (red.), *op. cit.*, s. 3, 955; Wątpliwości podnosi natomiast K. Gienas, [w:] E. Ferenc-Szydełko, J. Szyjewska-Bagińska, A. Drzewiecki, K. Gienas, S. Tomczyk, *op. cit.*, s. 2, 491.

Program komputerowy jest tworzony w określonym języku programowania, lecz języka programowania nie należy utożsamiać ze sposobem, formą wyrażenia programu. W rezultacie język programowania nie podlega ochronie prawa autorskiego do programu komputerowego²⁶. Sugeruje to treść pkt. 11 preambuły dyrektywy Nr 2009/24/WE z 23.4.2009 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych, zgodnie z którą „w zakresie, w jakim logika, algorytmy i języki programowania obejmują koncepcje i zasady, te koncepcje i zasady nie podlegają ochronie zgodnie z niniejszą dyrektywą”. Jak podniósł Trybunał Sprawiedliwości UE w uzasadnieniu wyroku z 2.5.2012 r.²⁷: „art. 1 ust. 2 dyrektywy Rady Nr 2009/24/WE z 14.5.1991 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych należy interpretować w ten sposób, że ani zbiór funkcji programu komputerowego, ani język programowania i format plików danych używanych w ramach programu komputerowego w celu korzystania z pewnych jego funkcji nie stanowią formy wyrażenia tego programu i nie podlegają z tego tytułu ochronie przyznawanej programom komputerowym przez prawo autorskie w rozumieniu tej dyrektywy”. Chroniona jest zatem treść programu komputerowego bez względu na to, w jakim języku programowania została zapisana²⁸. Wspomniana treść programu może być także trwale inkorporowana w pamięci komputera w postaci tzw. mikroprogramów kontrolujących działanie mikroprocesorów i zawierających instrukcje dla danego typu komputera²⁹.

Nie są uznawane za języki programowania tzw. języki znaczników (*markup language*), jak HTML czy XML. W językach tych nie można realizować obliczeń i nie są one adresowane do komputera, a służą opisowi dokumentu elektronicznego³⁰. W ocenie autora nie ma natomiast przeszkód do objęcia ochroną prawa autorskiego tzw. skryptów – programów wykonywanych wewnątrz określonej aplikacji, zapisanych w językach skryptowych (np. *JavaScript*), służących do kontrolowania danej aplikacji. Muszą one jednak, jak każdy program komputerowy, spełniać określony w art. 1 PrAut warunek indywidualności i działalności twórczej.

Postacie ustalenia programu komputerowego

Podstawowym kryterium rozróżnienia postaci ustalenia programów komputerowych jest ich trwałość. W rezultacie program komputerowy może zostać ucieleśniony, utrwalony (*corpus mechanicum*) bądź też ustalony w sposób nie-

²⁶ Tak: K. Gienas, [w:] E. Ferenc-Szydełko, J. Szyjewska-Bagińska, A. Drzewiecki, K. Gienas, S. Tomczyk, *op. cit.*, s. 3, 480.

²⁷ *SAS Institute Inc. przeciwko World Programming Ltd* (orzeczenie wstępne), C-406/10, Lex Nr 1143218.

²⁸ Również na gruncie prawa międzynarodowego – art. 10 ust. 1 Porozumienia w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej (TRIPS), stanowiącego załącznik do porozumienia z 15.4.1994 r. w sprawie utworzenia Światowej Organizacji Handlu, której członkiem jest także Polska, wskazuje, że programy komputerowe zarówno w kodzie źródłowym, jak i przedmiotowym będą chronione jak dzieła literackie.

²⁹ A. Nowicka, *op. cit.*, s. 3, 26.

³⁰ Tak: Z. Okoń, [w:] D. Flisak (red.), *op. cit.*, s. 3, 950.

trwały. Utrwalenie wszakże nie stanowi wymogu formalnego uznania programu komputerowego za utwór w rozumieniu prawa autorskiego, a wystarczy program ustalić choćby w nietrwałej formie. W szczególności dla powstania prawa autorskiego nie jest wymagana rejestracja, opatrzenie programu komputerowego zastrzeżeniami czy też notą copyrightową³¹.

Zasadniczo programy komputerowe powinny być ustalane w trwałej postaci dla celów ich dalszego wykorzystania użytkowego i celów dowodowych. Wśród nietrwałych postaci ustalenia programu komputerowego należy wskazać zaprezentowanie go w formie ustnego wykładu³². W wyniku takiej prezentacji istotna treść programu komputerowego może zostać przekazana słuchaczowi, a wówczas nietrwałym nośnikiem programu komputerowego staje się ludzka pamięć. Nie można jednak twierdzić, że dzięki ustnemu przekazaniu treści programu odbiorcy został on utrwalony. Kolejną budzącą kontrowersje postacią nietrwałego ustalenia programu komputerowego jest jego zapis w pamięci operacyjnej komputera RAM (*Random Access Memory* – pamięć o swobodnym dostępie). W pamięci RAM są przechowywane aktualnie wykonywane programy, dane dla tych programów czy otwarte dokumenty. Ten rodzaj pamięci ma jednak charakter ulotny – gdy tylko odłączone zostanie zasilanie komputera, RAM zostaje wyczyszczony, a dane utracone³³. Jednak uznać należy, że zapis programu komputerowego w pamięci RAM jest wystarczający do jego ustalenia. Taki program może bowiem podlegać percepcji przez inne osoby i mogą one poznać jego treść, np. przez odczytanie z ekranu komputera. Po ustaleniu programu komputerowego w pamięci RAM zostaje on następnie z reguły utrwalony w postaci jego zapisu w pamięci ROM (co często odbywa się zresztą automatycznie) bądź wydruku.

Dane przechowywane w pamięci ROM (*Read Only Memory* – pamięć tylko do odczytu) mają już trwały charakter. To rodzaj pamięci urządzenia elektronicznego, w szczególności komputera, w której dane są zachowywane do odczytu, nawet jeśli urządzenie nie jest zasilane.

Programy komputerowe mogą być zapisywane na wszelkiego rodzaju trwałych nośnikach (*corpus mechanicum*), w szczególności na dyskach twardych komputerów, pendrive'ach, kartach pamięci telefonów komórkowych i smartfonów. Dane można przechowywać na płytach kompaktowych (np. CD, DVD), a w nie tak dalekiej przeszłości służyły do tego dyskietki i taśmy magnetofonowe. Nierzadko program komputerowy jest zapisywany na papierze, najczęściej w postaci wydruku (*listingu*).

W określonej fazie tworzenia programu komputerowego może on przybrać postać dokumentacji projektowej. Tego rodzaju dokumentacja techniczna, two-

³¹ Tak: D. Flisak (red.), *op. cit.*, s. 3, 54; K. Golat, R. Golat, *op. cit.*, s. 3, 34.

³² Tak: K. Golat, R. Golat, *op. cit.*, s. 3, 35; A. Nowicka, *op. cit.*, s. 1, 112.

³³ Tak: A. Pająk, Brak prądu oznacza kasowanie pamięci RAM, *Chip* 2011, Nr 9, s. 75.

rzona w trakcie procesu opracowywania programu komputerowego, również podlega ochronie, jednak musi spełniać cechy utworu (z art. 1 PrAut). Dokumentacja techniczna (lub jej część) wyrażająca program korzysta z ochrony na zasadach ustalonych w rozdziale 7 PrAut dla programu komputerowego, a inna dokumentacja (lub jej część) związana z programem, lecz go niewyrażająca – nie³⁴. Nadto autorzy³⁵ wskazują, że dokumentacja projektowa może podlegać ochronie prawa autorskiego, ale nie powinna być ona *a priori* poddawana reżimowi ochrony przewidzianemu dla programów komputerowych. Ochrona ta winna ograniczać się do takiej postaci dokumentacji projektowej, z której można odtworzyć treść programu komputerowego. Warto także pamiętać, że dyrektywa nr 2009/24/WE z 23.4.2009 r. wskazuje w pkt. 7 preambuły, iż dla celów dyrektywy pojęcie „program komputerowy” obejmuje program w jakiegokolwiek formie, także przygotowawcze prace projektowe prowadzące do rozwoju programu komputerowego, z zastrzeżeniem, że charakter prac przygotowawczych jest taki, że program komputerowy może korzystać z nich na późniejszym etapie.

Wszelkiego rodzaju trwałe postacie ustalenia programów komputerowych są wyróżniane nie tylko ze względu na charakter nośnika, lecz także ze względu na funkcję, jaką spełnia określone utrwalenie. Zarówno bowiem program komputerowy zapisany w pamięci ROM komputera, jak i w tzw. chmurze jest w istocie przechowywany na dysku twardym komputera (na serwerze). Wyróżnia się jednak możliwość przechowywania danych w „chmurze” ze względu na użyteczność, dostępność tego rodzaju usług. Ich odbiorca nie musi nawet dysponować własnym komputerem, przy czym jego możliwości kontroli i zarządzania danymi są znacznie ograniczone. Dane użytkowników są przechowywane na współdzielonej centralnej macierzy dyskowej (*Storage Area Network*), która zapewnia dostęp do przestrzeni dyskowej wielu wirtualnym serwerom jednocześnie. W razie awarii jednego z serwerów połączonych w klastę jego miejsce zajmuje inny, sprawny, który zapewnia ciągłość działania uruchomionych na nim serwerów wirtualnych³⁶. Obecnie coraz częściej użytkownicy i twórcy programów zapisują je również bezpośrednio „w internecie”, tj. w tzw. chmurze, co umożliwia natychmiastowy dostęp do nich z jakiegokolwiek urządzenia mającego połączenie z internetem. „Chmura” obliczeniowa stanowi model umożliwiający powszechny, wygodny, udzielany na żądanie dostęp za pośrednictwem sieci do wspólnej puli możliwych do konfiguracji zasobów przetwarzania (np. sieci, serwerów, zasobów przechowywania, aplikacji i usług), które można szybko dostarczyć i uwolnić

³⁴ Tak: A. Szewc, Ochrona dokumentacji programu komputerowego, Rzeczpospolita PCD 1996, Nr 7, s. 26; zob. także: K. Gienas, Uwagi o ochronie „utworów technicznych”, MoP 2009, Nr 7, s. 386.

³⁵ J. Szczotka, *op. cit.*, s. 3, 149; P. Podrecki (red.), Prawo Internetu, Warszawa 2004, s. 371.

³⁶ Tak: A. Pęczak, Chmura a hosting, PC World 2012, Nr 9, s. 70.

przy minimalnym wysiłku zarządzania lub działania ze strony usługodawcy³⁷. Służy ona dostarczaniu infrastruktury informatycznej najczęściej w postaci usług, a mianowicie:

- IaaS (*Infrastructure as a Service*) – obejmuje dostarczanie infrastruktury informatycznej, czyli sprzętu, serwerów i komponentów sieci odpowiedzialnych za uruchomienie istniejących aplikacji i systemów operacyjnych;
- PaaS (*Platform as a Service*) – obejmuje usługi związane z dostarczaniem zasobów obliczeniowych poprzez platformę, na której aplikacje i usługi mogą być tworzone, rozwijane i przechowywane;
- DaaS (*Data as a Service*) – obejmuje usługi związane z przechowywaniem, gromadzeniem danych i udostępnianiem ich na żądanie przez użytkownika;
- CaaS (*Communications as a Service*) – obejmuje usługi związane z zapewnieniem optymalizacji pracy programów poprzez kontrolę ich środowiska działania i procesu translacji kodu;
- CompaaS (*Computing as a Service*) – usługa oferująca moc obliczeniową³⁸.

Usługi oferowane w ramach „chmury” z reguły umożliwiają zapisanie wyników swojej pracy. Tego rodzaju ustalenie programu komputerowego realizuje wymogi art. 1 PrAut – użytkownik ma dostęp do programu i może on podlegać percepcji innych osób. Mniejsze znaczenie ma fakt, że możliwości fizycznej kontroli przez użytkownika danych wprowadzanych do „chmury” są znacznie ograniczone. Zanim jeszcze korzystanie z „chmur” obliczeniowych stało się powszechne, pojawiały się rozwiązania oferujące dostęp do usług informatycznych za pośrednictwem systemów koordynujących zasoby³⁹. Jak zasadnie wskazali K. i R. Golał rozpowszechnienie programu komputerowego może polegać także na umieszczeniu go w pamięci powszechnie dostępnego komputera, np. zainstalowanego w sieci katalogów bibliotecznych⁴⁰. Podkreślenia wymaga jednak, że wszystkie wskazane postacie ustalenia programów komputerowych należy uznać za równoważne z punktu widzenia prawa autorskiego. Różnice wynikają jedynie z dostępności i trwałości zapisu programu komputerowego.

Zakończenie

W dobie szybkiego rozwoju informatyzacji w zasadzie wszystkich dziedzin życia użytkowanie programów komputerowych będzie niebawem dotyczyło

³⁷ Definicja zaproponowana przez *National Institute of Standards and Technology* (NIST).

³⁸ Tak: M. Siwicki, Nowe formy eksploatacji utworów w chmurze obliczeniowej, cz. I, MoP 2015, Nr 20, s. 1085–1093; X. Konarski, Przetwarzanie danych osobowych w chmurze obliczeniowej, [w:] Aktualne problemy prawnej ochrony danych osobowych 2013, MoP 2013 – dodatek, Nr 8, s. 40; M. Kępiński, Własność intelektualna w obrocie elektronicznym, Warszawa 2015, s. 160.

³⁹ Więcej o ideach takich jak *Utility Computing* czy *Grid Computing*: M. Kępiński, *op. cit.*, s. 158 i n.

⁴⁰ Tak: K. Golał, R. Golał, *op. cit.*, s. 33.

każdego podmiotu, bez względu na sferę jego działania: prywatną, biznesową czy publiczną. Na znaczeniu zyskiwać będzie obrót dobrami informatycznymi, w tym programami komputerowymi. Pojawiać się będą także nowe formy zapisu danych oraz związane z tym usługi informatyczne, zaś jako ich nośniki będą wykorzystywane nowe materiały nieorganiczne, a nawet organiczne (DNA). Problemy związane z ustaleniem programu komputerowego w rozumieniu prawa autorskiego wykracza poza obszar akademickich rozważań i coraz częściej będą się stawały domeną praktyki prawa.

Determining software

Summary

The author describes certain controversies related to determining software. The article presents the ways of expressing and the forms of determining software, taking into consideration the position that software holds in the Polish and European copyright system, and in light of the general regulations concerning such creations. The author analyses the issue of the legal value of determining software, as well as the criteria of distinguishing this process in terms of sustainability and functionality. These issues are worth investigating, as determining software will become increasingly important due to the accelerating development of the IT sector.

Powstawanie, kontrola oraz funkcje emocji

*Bolesław Laszczak**

Streszczenie

Prawo i psychologia są naukami, które łączy bliska więź. Dostrzegalna jest ona m.in. na gruncie procesu karnego, kiedy to wykorzystanie wiedzy z zakresu reakcji emocjonalnych znajduje zastosowanie w trakcie badania wariograficznego, oceny wiarygodności zeznań i wyjaśnień oraz czynności wykonywanych z udziałem małoletnich pokrzywdzonych. Dodatkowo, psychologia stanowi podstawę „warsztatu” profilerów kryminalnych, którzy świadczą swoje usługi organom prowadzącym postępowanie karne. Z uwagi na codzienną styczność pracowników organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości z tą nauką, niezbędne jest by posiadali oni podstawową wiedzę na jej temat, tak by to oni a nie biegły psycholog lub psychiatra byli gospodarzami postępowania karnego. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie aktualnych założeń psychologów dotyczących powstawania, kontroli oraz użyteczności emocji, które to nie tylko towarzyszą oskarżonym, pokrzywdzonym lub świadkom, ale również samym sędziom i prokuratorom.

Wiadomości ogólne – pojęcia, postawy, emocje, nastroje oraz styl afektywny

Życie człowieka wypełnione jest uczuciami nazywanymi przez psychologów afektami¹. Można rozróżnić trzy główne typy afektu, którymi są: postawy, emocje oraz nastroje².

* Aplikant V rocznika aplikacji prokuratorskiej w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury.

¹ D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, Psychologia społeczna. Rozwiązane tajemnice, Gdańsk 2006, s. 98.

² *Ibidem*.

Pierwszy z nich – **postawy** – to podstawowe uczucia, zakodowane w pamięci, które odnoszą się i są kierowane do konkretnych osób, wydarzeń albo pojęć (nawet abstrakcyjnych). Definiuje się je jako ogólne nastawienia do czegoś lub odpowiednie (możliwe do określenia w spektrum pozytywne–negatywne) myślenie o danym obiekcie. Charakteryzują się one zarówno pewnym stopniem gotowości, jak i też samym już aktywnym działaniem podjętym w konkretnym kierunku, który jednostka uznała za słuszny. Najprościej rzecz ujmując, postawy należy rozumieć jako dobre lub złe nastawienie wobec danego obiektu oraz odpowiednie postępowanie wobec tego obiektu, wynikające z tegoż nastawienia. Zwrócić należy uwagę na okoliczność, że nie są one permanentnym i niezmiennym elementem osobowości człowieka. W toku rozwoju jednostki mogą one ulegać pewnym zmianom³. Przykładem postawy może być subiektywne odczucie lubienia konkretnego rodzaju jedzenia, gatunku muzycznego lub też, patrząc z negatywnej perspektywy, niechęć do określonej grupy ludzi (np. polityków, policjantów albo prawników).

Z kolei szczególnie ważne dla jakości naszego życia – **emocje** – tłumaczy się z języka łacińskiego jako „ruch z wewnątrz” (łac. *e* – na zewnątrz, *mo-vere* – ruszać)⁴. Są to względnie krótko trwające, poprzedzone odpowiednim wydarzeniem, świadome lub nieświadome reakcje na dany bodziec (czynnik wyzwalający)⁵. Zgodnie z definicją *P. Ekmana*, emocje można rozumieć jako „proces, szczególny rodzaj automatycznego oszacowania kształtowanego przez naszą ewolucyjną i osobistą przeszłość, w trakcie którego czujemy, że dzieje się coś istotnego z punktu widzenia naszego dobra, a jednocześnie uruchamiane są zmiany fizjologiczne i zachowanie emocjonalne, które mają za zadanie reagowanie na daną sytuację”⁶. Opierając się na pracach psychologów takich jak *C. Izard*⁷, *D. Watson* i *L.A. Clark*⁸, można wskazać, że składnikami każdej emocji są:

- 1) **Prototypowa postać ekspresji** – czyli inaczej sposób lub rodzaj zachowania, przez który konkretna emocja objawia się na zewnątrz. Najczęściej można to odnieść do charakterystycznej ekspresji mimicznej (np.: uśmiech w przypadku radości lub ściągnięcie brwi w przypadku gniewu) lub odpowiedniego pobudzenia fizycznego, motywującego i ułatwiającego podjęcie właściwego działania⁹;

³ Por.: *Ibidem*.

⁴ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/emocja;3897800.html>, dostęp: 15.3.2017 r.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *P. Ekman*, *Emocje ujawnione*, Gliwice 2011, s. 30–31.

⁷ *C.E. Izard*, *Human emotions*, Nowy Jork 1977.

⁸ *D. Watson*, *L. A. Clark*, *Emocje, nastroje, cechy i temperament: rozważania pojęciowe i wyniki badań*, [w:] *P. Ekman*, *R.J. Davidson* (red.), *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia*, Sopot 2012, s. 83.

⁹ *Ibidem*.

- 2) **Wzorzec typowych zmian w funkcjonowaniu autonomicznego układu nerwowego** – jest to szereg metamorfoz w organizmie, jakie mogą objawiać się przykładowo poprzez:
- rozszerzanie lub zwężanie źrenic,
 - przyspieszanie lub hamowanie akcji serca,
 - rozkurczanie lub zwężanie oskrzeli (inaczej: przyspieszenie lub spowolnienie oddechu),
 - zwężanie lub rozszerzanie naczyń krwionośnych (inaczej: wzrost lub spadek ciśnienia tętniczego krwi), zmianę przewodnictwa elektrycznego skóry¹⁰;
- 3) **Szczególny rodzaj subiektywnych odczuć** – czyli konkretne doświadczenia, jakie ze względu na powstałe emocje przeżywa dana jednostka. Ich szczególny charakter przekłada się następnie na zachowanie, łatwe do umieszczenia na kontinuum oddalanie–przybliżanie, rozumiane potocznie jako subiektywne postrzeganie danego obiektu lub zdarzenia, jako czegoś przyjemnego lub przykrego¹¹.

Aby dany typ afektu mógł zostać uznany i ostatecznie nazwany emocją, musi on najpierw charakteryzować się wszystkimi wyżej wskazanymi cechami. Dla odróżnienia emocji od postaw istotne jest towarzyszące, w przypadku tych pierwszych, silne pobudzenie fizjologiczne. Owo pobudzenie może objawić się w kilku obszarach ludzkiego organizmu (np.: ruchy mięśni twarzy, zmiany w głosie, w autonomicznym układzie nerwowym i centralnym układzie nerwowym). Czynnikiem powodującym wzbudzenie emocji jest najczęściej subiektywne odczucie jednostki (zasadne bądź bezzasadne), że „dzieje się albo ma się wydarzyć coś, co może mieć poważny wpływ na jej dobrostan, prowadząc do jego poprawy lub pogorszenia”¹². Psychologowie (np. P. Ekman) wskazują dodatkowo, że ludzki wpływ na obszary, w których można zauważyć pobudzenie emocjonalne, jest właściwie znikomy. Inaczej rzecz ujmując, większość ludzi nie jest w stanie skutecznie ukrywać oznak przeżywanych przez siebie emocji.

Jako trzeci typ afektu wymienia się **nastroje**. Pojęcie to rozumiane jest jako raczej długotrwałe uczucia, które nie są skierowane bezpośrednio na jeden pojedynczy i konkretny obiekt¹³. W definicji tej należy zwrócić szczególną uwagę na aspekt temporalny oraz przedmioty, na które ten typ afektu orientuje swoją uwagę. Nastroje są zarówno mniej skupione, jak i wyraźnie słabiej nakierowane na dany obiekt, osobę lub zjawisko. Dodatkowo, często nie jest możliwe, w przeciwieństwie do emocji, jednoznaczne określanie źródła ich powstania. Na

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem.*

¹² P. Ekman, *op. cit.*, s. 37.

¹³ Zob.: D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, *op. cit.*, s. 100.

podstawie powyższej definicji psychologia wskazuje trzy podstawowe kryteria służące do rozróżnienia emocji i nastrojów¹⁴, a mianowicie:

- **krótkotrwałość** – jako generalną zasadę przyjmuje się, że emocje to afekty trwające znacznie krócej (czas ten liczy się w sekundach lub minutach), zaś nastroje mogą utrzymywać się przez okres kilku godzin, a nawet kilku dni;
- **towarzyszący wyraz mimiczny** – element ten stanowi cechę przypisywaną wyłącznie emocji;
- **rozpoznawalne zdarzenie poprzedzające powstanie** – inaczej rzecz ujmując, jasny i klarowny czynnik wzbudzający dany afekt, która to właściwość – jak wskazywano wyżej – stanowi esencjalną cechę emocji.

Poza powyższymi elementami wskazuje się, że obydwa afekty spełniają zupełnie odmienne role w funkcjonowaniu człowieka. Jak podaje *R.J. Davidson*, dla rozróżnienia emocji i nastrojów najlepiej jest zastosować **kryterium funkcjonalności** obu zjawisk¹⁵.

„Podstawową funkcją emocji jest modulacja i selekcja działań”¹⁶, one same zaś zostają wzbudzone w momentach, w których oczekuje się odpowiedniego zachowania, prowadzącego do zaadaptowania organizmu do zachodzących w otaczającym go środowisku zmian. Główny cel, jaki mają emocje, to właściwe zmotywowanie jednostki do podjęcia przez nią, we właściwym kierunku oraz czasie, prawidłowych kroków (np.: unikania bólu, zbliżania się do obiektów powodujących przyjemność). Można w uproszczeniu powiedzieć, że w tym aspekcie ich rola to wywołanie konkretnych ruchów mięśni, które zmobilizują ciało do szeroko pojętego i rozumianego działania.

Zupełnie inną funkcję pełnią nastroje. Ich podstawowym celem jest wpływanie na czynności poznawcze człowieka, czyli sposoby odbierania bodźców pochodzących ze środowiska („modulacja i selekcjonowanie czynności poznawczych”¹⁷). Odnosi się to nie tylko do charakteru treści, jakie docierają do jednostki (np: w nastroju pozytywnym swoista będzie większa dostępność wspomnień radosnych, a wyrażnie obniżona smutnych), ale także samego sposobu (procesu) ich przekształcania (np.: bodźce lub wspomnienia, które zwykle uznano by za neutralne, nieistotne czy też nawet w lekkim stopniu negatywne, w nastroju pozytywnym przyjmowane oraz odczytywane będą w wyrażnie korzystniejszym świetle). Dodatkowo nastrój, nawet najstańszy towarzyszy człowiekowi zawsze¹⁸. Natomiast emocji jednostka może w danym momencie w ogóle nie przeżywać.

¹⁴ *R.J. Davidson*, O emocji, nastroju i innych pojęciach afektywnych, [w:] *P. Ekman, R.J. Davidson*, op. cit., s. 50–54.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

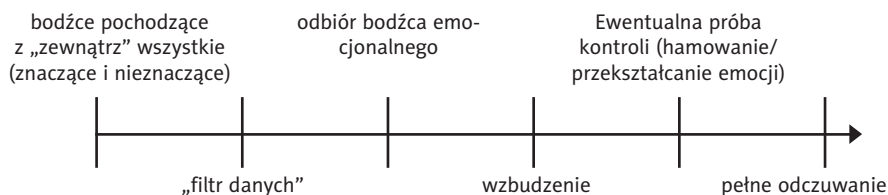
¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *D. Watson, L. A. Clark*, op. cit., s. 84.

Wyraźnie rozróżnić należy opisane wyżej typy afektywne od tzw. „stylu afektywnego”. Powinno się go rozumieć jako „całą dziedzinę różnic indywidualnych modulujących sposób reagowania jednostki na rodzące emocje zdarzenia”¹⁹ oraz „charakterystyczne różnice indywidualne pod względem doświadczania i wyrażania podstawowych emocji”²⁰. Można powiedzieć, że są to sposoby, jakimi dana jednostka „radzi sobie” z przeżywaną emocją²¹. Styl afektywny jest zasadniczo stabilny i niezmienny, co wynika z jego uwarunkowania genetycznego²². Jako istotę definiowanego zjawiska należy uznać indywidualizm oraz pojedyncze występowanie. Wszyscy ludzie posiadają zdolność do przeżywania każdej dotychczas odkrytej i zbadanej emocji. Różnić ich będzie natomiast forma oraz sposób reakcji, które – jak wskazują badania²³ – zależą już w znacznym stopniu od rozbieżności zachodzących w budowie układu nerwowego konkretnej osoby²⁴.

Procesy emocjonalne

Jak wskazywał *K. Darwin*, umiejętność odczuwania i właściwej komunikacji uczuć miała znacząco przyczyniać się do zwiększania szans na przetrwanie gatunku oraz prowadzić do powstawania społeczeństw²⁵. Aby jednak móc w pełni zrozumieć istotę najważniejszych funkcji, jakie na co dzień w życiu człowieka spełniają otaczające go emocje, należy najpierw wyjaśnić zarówno sposób powstawiania tego typu afektywnego, jak i też kolejne etapy wchodzące w skład emocji, prowadzące aż do jej objawienia się na zewnątrz. Proces ten w skrócie przedstawia poniższa rycina.

¹⁹ R.J. Davidson, *op. cit.*, s. 52.

²⁰ H.H. Goldsmith, *Dziedzina emocji z perspektywy rozwojowej*, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson, *op. cit.*, s. 64.

²¹ W życiu codziennym styl afektywny często utożsamiany jest z pojęciem „temperamentu”. Obserwując reakcję poszczególnych ludzi na daną sytuację, częstokroć mówi się, że dana osoba posiada „gorący temperament” lub odwrotnie, że w krytycznych sytuacjach ktoś zachowuje „zimną krew”.

²² R.J. Davidson, *op. cit.*, s. 53.

²³ H.A. Robertson, I.L. Martin, J.M. Candy, Differences in benzodiazepine receptor binding in Maudsley reactive and Maudsley non-reactive rats, *European Journal of Pharmacology* 1978, vol. 50, Nr 4, s. 455–457.

²⁴ Wyjątkami będą osoby upośledzone, chore psychiczne oraz posiadające cechy psychopatyczne.

²⁵ K. Darwin, *O wyrazie uczuć u człowieka i zwierząt*, Warszawa 1988, s. 371–390.

W zakresie wzbudzania emocji podkreślić należy, że „emocje powstają w momencie kiedy odczuwamy (zasadnie lub nie), że może wydarzyć się coś co ma poważny wpływ na nasz dobrostan, prowadząc do jego zmiany na lepsze bądź na gorsze”²⁶. Kilka słów należy powiedzieć na temat znaczenia pojęcia „**dobrostan**”. Wyrażenie to musi być rozumiane w sposób jak najbardziej szeroki. Oznacza ono nie tylko jakość materialnego bytu jednostki (ocenianego przykładowo jako zamożność i bogactwo), ale również jako rodzaj (wysokość) samooceny, a nawet stan zdrowia i poziom poczucia bezpieczeństwa życia organizmu²⁷.

Wyzwolenie emocji może być poprzedzone przez procesy poznawcze dwójakiego rodzaju. Odbiór oraz ocena szeregu bodźców pochodzących z zewnątrz (wszystkich zjawisk zachodzących przed wzbudzeniem emocji), może mieć charakter świadomy (rozmyślny) albo nieświadomy (automatyczny)²⁸. Uwzględniając liczebność oraz powszechność, z jaką zachodzą powyższe procesy, należy wskazać, że ten dychotomiczny podział nie jest równy. Większość zdarzeń poprzedzających emocje powoduje ich automatycznie wzbudzenie, tj. bez aktywnego udziału myślenia²⁹. Wskazuje się wręcz, że ludzie nie posiadają zdolności wyboru emocji, którą chcieliby przeżywać w danym momencie, co oznacza, że powstaje ona mimowolnie³⁰. Budzi to pewien problem w ocenie, dlaczego dochodzi do powstania emocji, skoro człowiek może nie być do końca świadomy właściwego bodźca. Analiza znaczenia i umiejscowienia świadomości w procesie stadium wzbudzania i odczuwania emocji nurtuje również wielu psychologów. Istotne jest oddzielenie od siebie dwóch momentów, a mianowicie wzbudzania i odczuwania emocji. Sam odbiór bodźca emocjorodnego, a następnie w jego wyniku pobudzenie organizmu mogą odbywać się niezależnie od woli człowieka. Jedynym warunkiem będzie tutaj zdolność do przyjęcia i odczytanie tego impulsu przez zmysły.

Tak również stwierdza *N. Frijda*, który podkreśla, że „świadomość znaczenia zdarzeń rodzących emocje nie jest ani jedyną, ani konieczną, ani powszechną przyczyną emocji”³¹. Jego zdaniem, bodźce te mogą mieć zupełnie nieskomplikowany charakter: „(...) najprostsze bodźce zdolne do wywołania emocji u ludzi to bodźce nieoczekiwane silne, nieoczekiwane bodźce w nieznanym otoczeniu, nieznane bodźce oddziałujące w bezpośredniej bliskości, ograniczenie ruchów ciała bądź inne przeszkody w aktywności, ból nieustępujący po pierwszych próbach jego usunięcia, utrata równowagi”³².

²⁶ P. Ekman, *op. cit.*, s. 37.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, s. 39.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ P. Ekman, Wszystkie emocje są podstawowe, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson, *op. cit.*, s. 22.

³¹ N.H. Frijda, Emocje wymagają procesów poznawczych, choćby prostych, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson, *op. cit.*, s. 174.

³² *Ibidem*, s. 177.

Warunkiem niezbędnym do pojawienia się pełnego obrazu emocji (w tym w szczególności subiektywnego, przeżywanego przez jednostkę odczucia) jest uświadomienie sobie przez jednostkę zdarzeń bodźcowych³³. Pamiętać należy, że czas trwający pomiędzy momentami wzbudzenia, a następnie subiektywnego odczucia i objawiania się typu afektywnego na zewnątrz jest bardzo krótki. Osoby zajmujące się szerzej tym problemem wskazują, że cały ten proces (trwający zaledwie kilka milisekund) należy uznać za niemożliwy do identyfikacji dla człowieka³⁴. Sam moment odbioru bodźca, a następnie punkt wzbudzenia emocjonalnego, jak to zazwyczaj ma miejsce, pozostaje poza świadomością jednostki. Jednak dalsze etapy, takie jak np.: określenie w spektrum pozytywne–negatywne odczucia, a także podjęte w jego wyniku odpowiednie, nieautomatyczne³⁵ zachowanie wymagają zrozumienia przez jednostkę zdarzeń wyzwalających emocje.

Organizm ludzki, bez ciągłej aktywności świadomości, właściwie reaguje na konkretne emocjorodne wydarzenia, co wynika z istnienia specyficznego systemu, który zarządza zarówno samym procesem uwalniającym zmiany zachodzące wewnątrz organizmu, jak i kontrolowaniem bodźców pochodzących ze środowiska, które to dopasowuje i przypisuje odpowiednio do prawidłowej reakcji emocjonalnej. System ten P. Ekman nazwał **mechanizmami automatycznej oceny**³⁶. Amerykański psycholog wskazuje, że mechanizmy te „nieustannie monitorują świat wokół nas, odkrywając, kiedy dzieje się coś istotnego z punktu widzenia naszego dobrostanu albo przetrwania”³⁷.

Mechanizmy te są wykorzystywane przez tzw. autodetektory³⁸, tj. wszystkie zmysły, którymi są: słuch, węch, smak, dotyk i wzrok. System mechanizmów automatycznej oceny działa na wzór programu, którego zadaniem jest sondowanie (skanowanie) środowiska i przestrzeni znajdującej się wokół organizmu, w celu wyszukiwania zdarzeń wywołujących dane uczucie³⁹. Kwestią wymagającą odpowiedniego komentarza jest odpowiedź na pytanie, dlaczego pewne zdarzenia wywołują emocje (i są w ten sposób odbierane przez mechanizmy automatycznej oceny), inne natomiast nie. Otóż mechanizmy automatycznej oceny wykorzystują w swojej pracy tzw. emocjonalną bazę danych, „która utworzona jest częściowo przez naszą biologię w procesie naturalnej selekcji, a częściowo

³³ *Ibidem*, s. 174.

³⁴ Zob.: P. Ekman, *Zdarzenia...*, *op. cit.*, s. 133.

³⁵ Należy jednak pamiętać, że często w wyniku nieuświadomionego, silnego i nagłego bodźca dojdzie do automatycznego odruchu, charakterystycznego dla danej emocji. Przykładowo będzie to zamarcie w przypadku zaskoczenia i strachu lub odsunięcie się od obiektu wzbudzającego wstręt.

³⁶ P. Ekman, *Emocje...*, *op. cit.*, s. 39.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Zob.: *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, s. 47.

przez nasze indywidualne doświadczenia”⁴⁰. Wszelkie badania potwierdzają, że istnieje szereg czynników, które wyzwalają konkretne, przypisane do nich emocje⁴¹. Co istotniejsze, są one na gruncie abstrakcyjnym uniwersalne dla całego gatunku ludzkiego („choć zdarzenia wywołujące określoną emocję różnią się w szczegółach, mają one też wspólne właściwości decydujące o wzbudzeniu tej emocji”⁴²). Otwarty katalog uniwersalnych wydarzeń poprzedzających emocje przedstawiają poniższe tabele. Pierwsza stanowi analizę autorstwa *R. Lazarusa*⁴³, druga zaś *P. Ekmana*⁴⁴.

Tabela 1. Powszechne wątki relacyjne według *R. Lazarusa*.

Emocja	Wątek relacyjny ⁴⁵ – zdarzenie wzbudzające emocje
Duma	Podbudowanie poczucia własnej wartości dzięki dokonaniom lub osiągnięciom cenionego obiektu (samodzielnie lub przez kogoś, z kim się utożsamiamy).
Gniew	Zniewaga pomniejszająca „ja” i „moje”.
Lęk	Stanie w obliczu niepewnego zagrożenia egzystencjalnego.
Miłość	Pozostawanie w związku z inną osobą lub takie pragnienie, zwykle – choć niekoniecznie – odwzajemnione.
Nadzieja	Obawa, że będzie gorzej i pragnienie, by było lepiej.
Poczucie winy	Złamanie nakazu moralnego.
Smutek	Doświadczenie nieodwracalnej straty.
Szczęście	Dokonywanie postępów w osiągnięciu jakiegoś celu.
Strach	Konkretne, bezpośrednie i zniewalające zagrożenie fizyczne.
Ułga	Zanik stresującej niezgodności między rzeczywistym a pożądanym stanem rzeczy.
Współczucie	Poruszenie z powodu cudzego cierpienia i pragnienie niesienia pomocy.
Wstręt	(metaforycznie) Bliskość lub wchłonięcie odstręczającego obiektu lub idei.
Wstyd	Wypaść poniżej osobistego ideału.
Zawiść	Pragnienie posiadania tego, co ma ktoś inny.
Zazdrość	Niechęć do osoby trzeciej z powodu szkodenia przez nią naszej relacji z inną osobą.

Źródło: *R. Lazarus*⁴⁶.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Zob.: *J.D. Boucher, M.E. Brandt*, Judgement of emotion: American and Malay antecedents, *Journal of Cross-Cultural Psychology* 1981, vol. 12, Nr 3, s. 272–283.

⁴² *P. Ekman*, *Zdarzenia...*, *op. cit.*, s. 132.

⁴³ Zob.: *R. Lazarus*, *Uniwersalne zdarzenia poprzedzające emocje*, [w:] *P. Ekman, R.J. Davidson*, *op. cit.*, s. 148.

⁴⁴ Zob.: *P. Ekman*, *Zdarzenia...*, *op. cit.*, s. 131–134.

⁴⁵ Powszechne wątki relacyjne to zwrot używany przez *R. Lazarusa* dla określenia zdarzeń o charakterze uniwersalnym, które poprzedzają i wyzwalają emocje.

⁴⁶ *R. Lazarus*, *op. cit.*, s. 148.

Tabela 2. Powszechne wątki relacyjne według P. Ekmana.

Emocja	Zdarzenia wywołujące emocje
Strach	Szkoda lub zagrożenie szkodą.
Smutek	Utrata obiektu przywiązania.
Zaskoczenie	Nieoczekiwane lub sprzeczne z oczekiwaniem zdarzenie.
Wstręt	Coś odrażającego dla zmysłów lub przekonań.
Gniew	Frustracja wynikająca z pojawienia się przeszkód w działaniach, zagrożenie fizyczne, zniewaga, zaobserwowane zachowanie sprzeczne z naszymi wartościami, cudzy gniew skierowany na nas.
Szczęście ⁴⁷	Przyjemność zmysłowa, podniecenie, pochwała, ulga.
Pogarda	Potępienie lub poczucie moralnej wyższości.

Źródło: B. Laszczak opracowanie własne.

Aktywność emocjonalna wzbudzona zdarzeniami, które są uniwersalne dla gatunku, może być wyjaśniona tylko i wyłącznie ich ewolucyjnym charakterem. Wspólną cechą przedstawionych w tabelach wątków relacyjnych⁴⁸ stanowi fakt, że są one epizodami, które mogą i przytrafiają się każdemu człowiekowi.

Informacje, na których opierają się i pracują mechanizmy automatycznej oceny, są zawarte w genach⁴⁹ i ich przekazywanie oraz utrwalanie odbywa się „z pokolenia na pokolenie”. Opisany wyżej uniwersalizm wątków relacyjnych odnosi się wyłącznie do samego etapu wzbudzania emocji. Jak już wskazano wcześniej, to w jaki sposób ludzie „radzą sobie” z daną emocją, zależy od indywidualnych cech jednostek⁵⁰.

Powszechne wątki relacyjne wchodzą w skład emocjonalnej bazy danych, której podstawową właściwością jest otwartość⁵¹. Proces jej uzupełniania i aktualizacji o inne czynniki spustowe, które pozwalają na nieświadome wzbudzanie emocji, odbywa się na drodze indywidualnego doświadczenia. Dzieje się tak w wyniku uczenia się typowego dla gatunku⁵² (w formie obserwacji i poddawania się przez jednostki wpływom kulturowym). Ten drugi człon ludzkiej bazy emocjonalnej ma charakter indywidualny (choć, ze względu właśnie na

⁴⁷ Ze względu na spory problem, jaki niesie ze sobą polskie dosłowne tłumaczenie emocji, którą P. Ekman nazywa szczęściem (ang. *happiness*), uczucie to należy bardziej rozumieć jako radość.

⁴⁸ Psychologowie dla nazwania czynników wywołujących emocje używają zamiennie takich określeń jak: wątki relacyjne, powszechniki, wyznaczniki, zdarzenia poprzedzające wzbudzenie emocji. Zob.: P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *op. cit.*, s. 128–158.

⁴⁹ P. Ekman, *Emocje...*, *op. cit.*, s. 43.

⁵⁰ Okoliczność tę można wyjaśnić na podstawie prostego przykładu: Zdarzeniem, które generalnie wywołuje u zdrowych ludzi smutek jest strata np. śmierć bliskiej osoby. Nie oznacza to jednak, że każdy z krewnych lub przyjaciół zmarłego będzie strać tę przeżywał w ten sam sposób. Część osób reaguje permanentnym płaczem, inne zaś milczeniem i zamknięciem w sobie, mimo iż w rzeczywistości czują dokładnie tę samą emocję.

⁵¹ P. Ekman, *Emocje...*, *op. cit.*, s. 47.

⁵² *Ibidem*, s. 43–45.

sposób, w jaki dochodzi do jej rozbudowywania, istnieje znaczne podobieństwo u osobników żyjących w tych samych społecznościach).

Poza automatycznym wzbudzaniem emocji istnieje dodatkowe siedem dróg generowania ich za pomocą ludzkiego umysłu i woli. Według *P. Ekmana*⁵³ są nimi:

- 1) **Rozmyślna ocena** – dochodzi ona „do głosu” w sytuacjach, gdy docierające do człowieka bodźce mają niejednoznaczny charakter, mechanizmy automatycznej oceny nie są zaś w stanie dokonać ich szybkiej analizy i identyfikacji. Jej znaczącą wadą jest długość trwania, aczkolwiek istnieje możliwość kontrolowania jej przebiegu;
- 2) **Wspomnienie dawnego wydarzenia o emocjonalnym charakterze** – pozwala ono na powtórne przeżycie emocji, którą jednostka odczuwała w przeszłości (podczas konkretnego momentu i zdarzenia, które miało już miejsce). Należy jednak wskazać, że ze względu na upływ czasu możliwe jest wzbudzenie innego, niż podczas wspominanego wydarzenia, typu afektu (np.: wracając do sytuacji, kiedy to ktoś przeżywał strach, teraz odczuwa wstyd z powodu podjętego wówczas działania);
- 3) **Wyobraźnia** – za jej pomocą tworzone są sceny o emocjonalnym charakterze (np.: myśląc i planując zbliżające się spotkanie z ukochaną osobą, możliwe będzie wzbudzenie przewidywanych i związanych z tym uczuć, jakie mogą mieć miejsce podczas samego „emocjorodnego” wydarzenia);
- 4) **Rozmowa o przeszłych doświadczeniach emocjonalnych** – ma ona podobny charakter jak wspomnienie dawnego wydarzenia o emocjonalnym charakterze, aczkolwiek powstaje w trakcie oraz w wyniku konwersacji z drugą osobą;
- 5) **Empatia**⁵⁴ – czyli zdolność do odczuwania i wczuwania się w emocje i stany psychiczne innych ludzi⁵⁵. Pojawia się wówczas, kiedy jednostka widzi emocjonalną reakcję drugiej osoby;
- 6) **Łamanie norm społecznych**⁵⁶ **przez nas samych lub kogoś innego** – aktywuje się w momencie, kiedy jednostka uświadamia sobie, że naruszyła pewne reguły życia albo zauważa takie zachowanie u kogoś innego. Normy te nie muszą mieć charakteru uniwersalnego, natomiast często związane są z konkretną kulturą społeczną;
- 7) **Ekspresje mimiczne** – badania *P. Ekmana*⁵⁷ i *R.B. Zajonca*⁵⁸ wskazują, że intencjonalne działania mięśni twarzowych wzbudzają odpowiednie reakcje.

⁵³ *Ibidem*, s. 48.

⁵⁴ Brak empatii stanowi jedną z cech pozwalających na zdiagnozowanie osobowości psychopatycznej. Szerzej: *R.D. Hare*, *Psychopaci są wśród nas*, Kraków 2006.

⁵⁵ Zob. zwłaszcza: *D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini*, *op. cit.*, s. 509.

⁵⁶ Droga ta możliwa jest wyłącznie, jeśli osoba zinternalizowała naruszoną normę i jako oczywiste uznaje jej poszanowanie.

⁵⁷ Zob.: *P. Ekman*, *Emocje...*, *op. cit.*, s. 52–53.

⁵⁸ *R.B. Zajonc, S.T. Murphy, M. Inglehart*, *Feeling and facial efferece: Implications of vascular theory of emotion*, *Psychological Review* 1989, vol. 96, Nr 3, s. 395–416.

„Niektórzy badacze sugerują, że ruch twarzy reguluje temperaturę krwi i ma wpływ na substancje chemiczne przenoszące informacje między neuronami (neuroprekaźniki)”⁵⁹.

Powyższy katalog ma charakter otwarty, o czym świadczy choćby sam fakt niedawnego uzupełnienia go przez psychologów o kolejną formę świadomego wzbudzania emocji, czyli **ekspresje mimiczne**⁶⁰. Nie można wykluczyć, że w przyszłości wyodrębnione i nazwane zostaną kolejne sposoby świadomego generowania tego typu afektu.

Przy podejmowaniu problematyki **zdolności kontrolowania własnych emocji**, nie sposób nie zwrócić uwagi na to, że w tym aspekcie brakuje w psychologii jednolitego stanowiska. Kwestiami budzącymi wątpliwości są – po pierwsze – ustalenie konkretnego punktu w czasie, w którym ma dochodzić do aktywacji mechanizmów kontrolujących oraz – po drugie – sposób i zakres, w jakim mają one działać. Zgodnie z większościowym poglądem wskazuje się, że moment ten może nastąpić dopiero po wzbudzeniu emocji⁶¹. Według *P. Ekmana*, ludzie najszybciej są w stanie kontrolować objawy afektu zachodzące w obrębie twarzy (w czasie poniżej jednej sekundy), w dalszej kolejności w głosie (maksymalnie, w wyjątkowych sytuacjach do kilku minut). Jako najtrudniejsze do opanowania wskazuje on procesy zachodzące w autonomicznym układzie nerwowym⁶². Mając na uwadze powyższe, należy stwierdzić, że kontrolowanie reakcji emocjonalnej będzie możliwe. Natomiast zdolność do takiego działania w znaczny sposób zostanie ograniczona lub nawet wręcz całkowicie wyłączona w przypadku podjęcia próby mającej na celu zatrzymanie emocji, wzbudzonej aktywnym działaniem mechanizmów automatycznej oceny.

Funkcje emocji

Biorąc jednak pod uwagę pewne konsekwencje, jakie emocje niosą dla człowieka (zarówno jako całego gatunku, jak i pojedynczej jednostki)⁶³, możliwe jest wskazanie ich trzech głównych funkcji, a mianowicie: adaptacyjnej, poznawczej⁶⁴ i komunikacyjnej.

Dzięki szczegółowej analizie całego procesu, w czasie którego przeżywane są emocje (począwszy od punktu wzbudzenia, aż do jej świadomego, subiektywnego odczucia) można określić rolę, jaką odgrywa ten typ afektu dla całego

⁵⁹ D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, *op. cit.*, s. 103.

⁶⁰ P. Ekman, *Emocje...*, *op. cit.*, s. 52.

⁶¹ *Ibidem*, s. 79.

⁶² Szerzej: P. Ekman, *Emocje...*, s. 83–84.

⁶³ J.R. Averill, *Doniosłość emocji*, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *op. cit.*, s. 90–91.

⁶⁴ Nazwa nadana przez autora niniejszej pracy.

gatunku *homo sapiens*. Traktując emocje jako specyficzną reakcję organizmu na docierające bodźce, należy stwierdzić, że ich utylitaryzm odzwierciedla się w całym spektrum procesów zachodzącym w ludzkim ciele (np.: napięcie mięśniowe, głos, autonomiczny układ nerwowy, centralny układ nerwowy). Patrząc z tej perspektywy, psychologowie jako główną funkcję emocji wymieniają doprowadzanie do polepszenia zdolności adaptacyjnej organizmu, która ma stanowić reakcję na zachodzące wokół niego zmiany (**funkcja adaptacyjna**). Dzięki pracy wykonywanej przez mechanizmy automatycznej oceny możliwe jest dokonywanie zmiany priorytetów w hierarchii celów jednostki⁶⁵. Jak wskazuje się „emocje ukierunkowują uwagę człowieka (...), dzięki czemu uwaga zostaje w pierwszej kolejności zwrócona na to, co najważniejsze”⁶⁶. Przykład takiego działania przedstawił P. Ekman: „Przypomnij sobie chwilę, kiedy jechałeś samochodem i nagle pojawił się przed tobą inny samochód, jadący z bardzo dużą prędkością (...). Twoja uwaga była do tego momentu skupiona na interesującej rozmowie z przyjacielem (...) albo na programie radiowym. W ciągu jednej chwili (...) wyczułeś niebezpieczeństwo i spłynął na ciebie strach”⁶⁷.

W omawianym przykładzie łatwo zauważyć, że jeśli bohater musiałby opierać się tylko i wyłącznie na świadomej analizie bodźców, to zginąłby w wypadku samochodowym. Wzbudzona emocja (tu: strach), charakteryzuje się szeregiem specyficznych zmian, które ułatwiają i mobilizują organizm ludzki do podjęcia właściwego zachowania, mającego na celu ochronę jego szeroko rozumianego dobrostanu (tu: życia i zdrowia).

Emocje pozwalają przygotować jednostkę na wyzwania, jakie stawia jej codzienność, oraz prowadzą zazwyczaj do korzystnych rozwiązań. Opierając się na darwinowskiej terminologii, należy stwierdzić, że głównym powodem wyewoluowania emocji była potrzeba adaptacji człowieka do szybkiego radzenia sobie z najbardziej kluczowymi zdarzeniami. Rozumiana w ten sposób funkcja emocji obecnie nie odgrywa już tak istotnej roli, jak kiedyś. Dzieje się tak ze względu na ogrom zmian, jakie zaszły w otaczającym środowisku. Życie w XXI wieku w żadnym stopniu nie przypomina codzienności prehistorycznego człowieka. Niewątpliwie jednak korzystny wpływ adaptacyjny emocji w znaczący sposób przyczynił się do przetrwania przedstawicieli gatunku *homo sapiens*.

Kolejną funkcją emocji jest – jak już wspomniano – **funkcja poznawcza**. Emocje stanowią bowiem dobre źródło informacji o naturze otaczających człowieka zjawisk. Część badaczy wprost stwierdza, iż najważniejszą rolą emocji jest do-

⁶⁵ K. Oatley, J.M. Jenkins, Human emotions: Function and dysfunction, *Annual Review of Psychology* 1992, vol. 43, s. 55–85.

⁶⁶ G.C. Clore, Dlaczego przeżywamy emocje, [w:] P. Ekman, R.J. Davidson (red.), *op. cit.*, s. 96.

⁶⁷ P. Ekman, *Emocje...*, *op. cit.*, s. 37.

starczanie człowiekowi tego rodzaju danych⁶⁸. Ze względu na swoją treść oraz sposób, w jaki dokonuje się analizy bodźców wzbudzających ten typ afektu, wskazać należy dwie perspektywy interakcji, jakich doświadcza jednostka. Są nimi:

- **aspekt „zewnętrzny”** – kiedy to proces emocjonalny zachodzi w wyniku nieświadomego odbioru bodźców, pozwalając na określenie relacji jednostki ze środowiskiem, dzięki któremu emocje pchają ją do częstszego i wzmożonego kontaktu z właściwymi bodźcami, przynoszącymi pozytywne doznania (np.: przyjemność, satysfakcja, miłość lub radość) albo odpychają od bodźców szkodliwych, powodujących negatywne odczucia (np.: ból, wstręt)⁶⁹;
- **aspekt „wewnętrzny”** – objawia się on w formie przemyślanych odczuć emocjonalnych, które mogą stać się podstawą decyzji i sądów podejmowanych przez jednostkę⁷⁰, wtedy to, ze względu na emocje, człowiek podejmuje (również w zakresie spektrum przyciągania do bodźców pozytywnych i odpychania od szkodliwych) w pełni świadome działania.

Dzięki obu tym formom możliwe jest uzyskanie informacji zwrotnej odnośnie do plusów lub minusów, jakie niesie ze sobą dana, zachodząca między jednostką a konkretnym obiektem (również człowiekiem) relacja, która pozwala mu na podjęcie właściwych działań.

I wreszcie trzecią funkcją emocji jest **funkcja komunikacyjna**, którą tak oto przedstawił *P. Ekman*: „Nawet jeśli Helena nic by nie powiedziała, sam wyraz jej twarzy mógłby zdradzić Kubie, że jest wściekła, ponieważ emocje nie są naszą prywatną sprawą (...). Nie ma żadnych zewnętrznych sygnałów zdradzających innym ludziom, że myślimy, nie mówiąc już o tym, co myślimy, natomiast inaczej jest w przypadku emocji”⁷¹.

Emocja wyzwała szereg zmian, które pojawiają się prawie natychmiast po jej aktywacji. Oczywiście można zadać pytanie, czy nie lepszą opcją byłoby posiadanie zdolności do ukrywania własnych uczuć przed innymi. Biorąc jednak pod uwagę trudność, z jaką przychodzi ludziom hamowanie ich objawów, a także uniwersalność sygnałów, należy stwierdzić, że w toku ewolucji bardziej przydatna okazała się znajomość przeżywanych przez inne osoby żyjące we wspólnocie emocji⁷². Warto zauważyć, że okazywanie emocji nie jest tylko i wyłącznie do-

⁶⁸ Zob.: *G.C. Clore, op. cit.*, s. 94–102.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ *P. Ekman, Emocje..., op. cit.*, s. 71.

⁷² Według *K. Darwina* w toku ewolucji, poza ekspresjami mimicznymi, sygnalizującymi stany emocjonalne, doszło również do wyodrębnienia się gestów, za pomocą których zwierzęta oraz człowiek okazują i informują innych o swoich uczuciach. Brytyjski badacz, zjawisko to wyjaśniał na podstawie trzech zasad: nawyków skojarzonych pożytecznych, przeciwieństw i działań zależnych od budowy układu nerwowego, niezależnych od woli i częściowo niezależnych od przyzwyczajenia. Zob. szerzej: *K. Darwin, op. cit.*, s. 58–59.

meną gatunku ludzkiego, gdyż także zwierzęta posiadają szereg sygnałów, które służą informowaniu o własnych odczuciach⁷³.

Zwrócić należy uwagę, że język jest narzędziem stosunkowo młodym. Do czasu jego wytworzenia ludzie mogli posługiwać się jedynie sygnałami niewerbalnymi. W przypadku *homo sapiens* podstawowym sposobem okazywania uczuć i potrzeb była mimika, co pozwalało nie tylko przetrwać w trudnych sytuacjach, ale także tworzyć i utrzymywać wspólnoty. Dotychczas psychologowie udowodnili, że gotowość do objawiania na zewnątrz oraz zdolność odczytywania emocji jest zależna od płci (w kwestii sposobu i częstotliwości ich okazywania ogromny wpływ ma również sposób, w jaki jednostka została wychowana). Kobiety znacznie lepiej i częściej wyrażają takie uczucia jak wina (inaczej: poczucie winy), wstyd oraz strach. Natomiast mężczyznom łatwiej przychodzi to w przypadku dumy, pogardy oraz gniewu. Dodatkowo kobiety posiadają większą umiejętność interpretacji wyrazu twarzy. Zdaniem psychologów podstawą różnic między płciami zachodzących w tym zakresie jest teoria ewolucji⁷⁴. Na jej gruncie wskazuje się, że ich źródłem są pełnione w czasach zamierzcztych przez kobiety oraz mężczyzn funkcje społeczne. Niewątpliwie zadaniem osobników płci żeńskiej było tworzenie i utrzymywanie więzi społecznych, stąd też tłumaczy się ową łatwość i biegłość w komunikacji niewerbalnej. Natomiast mężczyźni działali jako ekonomiczne zapewnienie, co prowadziło do osłabienia zdolności okazywania i odczytywania cieplejszych emocji, lecz wyraźnie zwiększało ją w zakresie emocji agresywnych, które to miały dla niego kluczowe znaczenie⁷⁵. Dzięki ekspresji mimicznej i wokalne ludzie mogą informować innych, a dzięki ich prawidłowemu wykorzystaniu możliwe staje się nie tylko tworzenie pojedynczych relacji, ale i całych społeczności.

Obecne znaczenie emocji

Żadna emocja nie ma z góry przypisanej jednej funkcji. Jej rola musi być oceniana z właściwym uwzględnieniem kontekstu konkretnej sytuacji, w czasie której została ona wyzwolona. Obecnie nie wydaje się prawidłowym uznawanie funkcji adaptacyjnej za główną i podstawową funkcję emocji. Oczywiście nie ulega żadnej wątpliwości, że odegrała ona szczególną rolę w procesie ewolucji i przez utrwalenie pewnych reakcji związanych z danymi stanami emocjonalnymi nadal można zauważyć jej (bardziej lub mniej) pozytywny wpływ. Dla dzisiejszego człowieka szczególnie istotną funkcją tego typu afektu jest możliwość komunikowania wewnętrznych odczuć. Przemawia za tym istotność oraz ilość

⁷³ *Ibidem*, s. 107–137.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, *op. cit.*, s. 106–107.

relacji, jakie są obecnie tworzone. Wspólne odczuwanie i przeżywanie radości albo smutku w sposób znaczący wzmacnia więź łączącą co najmniej dwie osoby. Ponadto umiejętność prawidłowej komunikacji wpływa na jakość i kierunek interakcji. Emocje należy ocenić jako użyteczne zjawisko. Czasem pod ich wpływem, kiedy to człowiek w zupełności im ulega i działa w tzw. stanie oderwania⁷⁶, gotów jest zrobić coś, czego następnie żałuje. Pamiętać jednak należy, iż to, w jaki sposób reaguje się na odczuwaną emocję, nie może wpływać na jej ostateczną ocenę. Bardziej prawidłowe wydaje się wiązanie destrukcyjnego wpływu z samym zachowaniem, które zazwyczaj można kontrolować i odpowiednio ukierunkowywać, nie zaś z samym powstałym stanem emocjonalnym. Emocje dają człowiekowi wyłącznie gotowość i mobilizację do pewnych działań. Natomiast kroki, które ostatecznie on podejmie, zależne są w dużym stopniu od jego woli. Ludzie zdrowi psychicznie nie są zdolni do całkowitego wyłączenia swoich emocji⁷⁷. Dlatego w przypadku, gdy jednostka w wyniku wzbudzenia tego typu afektu okazuje większą gotowość do zachowań patologicznych, nie należy kierować uwagi na same bodźce wzbudzające te stany, lecz na zdolność do kontrolowania działań, które ona w wyniku emocji podejmuje.

The origins, control and function of emotions

Summary

Law and psychology are closely affiliated disciplines. In particular, this affiliation comes to light in the course of a criminal procedure, when the knowledge of emotional reactions is applied during polygraph tests, the credibility assessment of testimonies and explanations, and in proceedings in which the aggrieved parties are underage. In addition, psychology provides the background for the activity of criminal profilers, who assist the authorities conducting criminal proceedings. Due to the everyday contact of employees of prosecution offices and the judiciary with psychology, it is essential that they have a general knowledge of this discipline, so that they can lead an investigation, rather than expert psychologists or psychiatrists. The paper aims to present current psychological assumptions concerning the origins, control and usability of emotions that are felt by the accused, the injured or by witnesses, as well as by the judges and prosecutors themselves.

⁷⁶ Zob.: P. Ekman, *Emocje...*, op. cit., s. 56.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 58–68.

Co się dzieje z kontem na Facebooku po naszej śmierci? Dopuszczalność dziedziczenia konta użytkownika serwisu społecznościowego – aspekt cywilnoprawny

*Marta Pietrzak**

*Paweł Pabiańczyk***

Streszczenie

Artykuł dotyczy dopuszczalności dziedziczenia praw i obowiązków wynikających z umowy o prowadzenie konta w serwisie społecznościowym Facebook. Celem artykułu jest nie tylko ustalenie charakteru prawnego umowy łączącej użytkownika z portalem społecznościowym, ale również przedstawienie niektórych zagadnień poruszanych w kontekście dziedziczenia „cyfrowego spadku”, związanych w szczególności z prawem do tajemnicy korespondencji oraz prawem do bycia zapomnianym w Internecie. W artykule skupiono się na takich kwestiach, jak cechy stosunku zobowiązaniowego powstałego przez zarejestrowanie użytkownika w serwisie Facebook oraz ocena tego stosunku w kontekście art. 922 § 2 KC¹.

Pierwsze portale społecznościowe pojawiały się w Stanach Zjednoczonych już w połowie lat 90. XX wieku. Skierowane były do konkretnych grup społecz-

* Absolwentka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, aplikantka aplikacji ogólnej w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury.

** Absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, aplikant aplikacji ogólnej w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury.

¹ Ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 459, dalej jako: KC.

nych wyróżniających się pewną cechą. Byli to zazwyczaj uczniowie, pracownicy albo znajomi². Szybki rozwój serwisów społecznościowych spowodował jednak, że stały się wielopoziomowymi platformami komunikacyjnymi, kreowanymi oraz w znacznym stopniu kontrolowanymi przez samych użytkowników, pomiędzy którymi powiązania nabrały charakteru wielopoziomowego³.

Za światowego giganta i jednocześnie najbardziej popularny serwis społecznościowy należy uznać portal Facebook. W 2016 r. łączna liczba aktywnych użytkowników serwisu wyniosła około 1,65 miliarda internautów⁴. Oznacza to, że co czwarty człowiek na Ziemi ma tam swoje konto. Tak duża popularność serwisu oraz korzystanie z dostępu do jego technologicznych dobrodziejstw powoduje, że użytkownicy na ogół nie zastanawiają się, co dzieje się z wirtualną rzeczywistością wykreowaną w serwisie po śmierci osoby, która w niej uczestniczyła. Wraz ze śmiercią użytkownika portalu jego konto, w przypadku braku odmiennego zastrzeżenia umownego, nadal istnieje. Oznacza to, że inni użytkownicy mogą komentować treści udostępnione przez zmarłego, klikać „polubienia” (tzw. lajki) oraz przeglądać treść jego profilu. W związku z tym mogą pojawiać się pewne trudności wynikające z tego, że niejednokrotnie po śmierci użytkownika portalu Facebook nie jest wiadome, kto i na jakich zasadach może nadal korzystać z jego konta. Ma to o tyle istotne znaczenie, że problem ten staje się coraz bardziej powszechny. Dla przykładu tylko w Stanach Zjednoczonych Ameryki co roku umiera około pół miliona użytkowników Facebooka⁵. Jako że liczba kont użytkowników portalu ciągle wzrasta, wobec braku szczegółowej regulacji dotyczącej następstwa prawnego po śmierci „właściciela” konta serwisu społecznościowego, należy pochylić się nad problemem dopuszczalności dziedziczenia konta użytkownika Facebooka⁶. Na tym tle zasadniczego znaczenia nabiera ustalenie, czy uprawnienia do korzystania z konta w serwisie społecznościowym wchodzi w skład masy spadkowej, a zatem czy prawa i obowiązki wynikające z umowy z serwisem społecznościowym należą do praw i obowiązków dziedzicznych, a spadkobiercy zmarłego wstępują w prawa i obowiązki wynikające z powstałego stosunku zobowiązaniowego, a także czy mogą oni swobodnie korzystać z konta zmarłego użytkownika. Co więcej, czy jeśli uznamy, że prawa i obowiązki wynikające z tego stosunku prawnego wchodzi w skład masy spadkowej, to dalsze prowadzenie i korzystanie z konta użytkownika nie będzie

² Zob.: M. Matecka, B. Matecki, *Analiza rozwoju portali społecznościowych w Internecie*, Warszawa 2008, s. 4–5.

³ Zob.: M. Załucki, „Facebook”, „Twitter”, „My Space”... wirtualny świat serwisów społecznościowych *mortis causa*. Zarys problematyki, Wrocławskie Studia Sądowe 2014, Nr 4, s. 239.

⁴ Na podstawie danych ogłoszonych przez Facebook Ltd. w pierwszym kwartale 2016 r., <http://www.komputerswiat.pl/nawosci/internet/2016/18/facebook-nadal-rośnie-w-zastraszającym-tempie-ma-juz-1-65-miliarda-uzytkownikow.aspx>, dostęp: 28.4.2016.

⁵ Zob.: M. Załucki, *op. cit.*, s. 235.

⁶ *Ibidem*, s. 241.

godzić w uprawnienia wynikające z ochrony jego prawa do tajemnicy korespondencji, prawa do wizerunku, oraz prawa do bycia zapomnianym w Internecie⁷.

Zagadnienie dopuszczalności dziedziczenia praw do konta portalu Facebook stanowiło przedmiot orzekania Sądu Krajowego w Berlinie, który w wyroku z dnia 17.12.2015 r., sygn. 20 O 172/15, stwierdził, że na mocy § 1922 BGB⁸ profil spadkodawcy w serwisie Facebook może przejść w drodze sukcesji uniwersalnej na spadkobierców⁹.

Sprawa związana była z tragiczną śmiercią piętnastoletniej córki, której matka chciała uzyskać dostęp do profilu zmarłej na koncie Facebook w związku z podejrzeniem, że córka popełniła samobójstwo. Facebook odmówił matce dostępu do konta zmarłej. Wobec tego, ta oddała spór pod ocenę Sądu Krajowego w Berlinie, który stanął przed zadaniem rozstrzygnięcia, czy dane znajdujące się na prywatnym koncie użytkownika portalu społecznościowego mogą być przedmiotem dziedziczenia.

Sąd stanął na stanowisku, że umowa zawarta przez spadkodawczynię z serwisem społecznościowym to zobowiązaniowy stosunek prawny mający cechy najmu, umowy o świadczenie usług i umowy o dzieło. Stwierdził również, że według prawa niemieckiego stosunek ten może podlegać dziedziczeniu nawet w przypadku braku pobierania od użytkownika świadczeń pieniężnych. W uzasadnieniu podkreślono, że zasada sukcesji uniwersalnej obowiązuje także w odniesieniu do osobistych danych cyfrowych spadkodawcy, a taki charakter w opinii sądu mają dane zgromadzone na profilu na Facebooku. W toku przeprowadzonej analizy sąd odrzucił również możliwość wykluczenia dziedziczenia opartą na szczególnym związku umowy i powstałego stosunku z osobą spadkodawczyni. Zgodnie z § 399 BGB przejście praw wynikających ze stosunku zobowiązaniowego może podlegać wyłączeniu, jeżeli jego treść jest dostosowana do osoby uprawnionej lub zobowiązanej w takim stopniu, że zmiana podmiotu zobowiązanego prowadziłaby do zmiany istoty świadczenia. Sąd uznał, że co prawda zgodnie z regulaminem Facebooka profil użytkownika jest silnie powiązany z jego osobą, jednakże umowy tego rodzaju są przez stronę pozwaną zawierane masowo, bez weryfikacji tożsamości korzystających z serwisu, w związku z czym przedmiot świadczenia i treść powstałego stosunku nie są na tyle zindywidualizowane, że zmiana osoby uprawnionej i zobowiązanej nie spowoduje modyfikacji świadczenia oraz nie istnieje potrzeba przyznania ochrony zobowiązanemu, ze względu na brak elementu uzależnienia zawarcia umowy od zaufania serwisu Facebook wobec potencjalnego kontrahenta.

⁷ *Ibidem*, s. 241–242.

⁸ Bürgerliches Gesetzbuch – niemiecki kodeks cywilny, dalej jako: BGB.

⁹ <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=LG%20Berlin&Datum=17.12.2015&Aktenzeichen=20%20O%20172%2F15>, dostęp: 14.3.2017 r.; Zob. też: Śmierć użytkownika internetu: Kto ma prawo do konta zmarłego?, www.gazetaprawna.pl, dostęp: 14.3.2017 r.

Wyrok ten bez wątpienia ma charakter przełomowy. Pojawia się jednak pytanie, czy Sąd Krajowy w Berlinie poprawnie ustalił charakter umowy łączącej użytkownika z portalem społecznościowym, a także czy dane znajdujące się na indywidualnym koncie użytkownika portalu społecznościowego mają charakter majątkowy i czy podlegają dziedziczeniu, czy też należy uznać je za na tyle ściśle związane z osobą zmarłego, że są one wyłączone z masy spadkowej. Istotną kwestią wymagającą rozważenia jest również możliwość przełożenia przedmiotowego wyroku na polskie realia i odpowiedniego stosowania w przypadku śmierci użytkownika portalu społecznościowego będącego obywatelem polskim.

Jak już wcześniej przedstawiono, niemiecki sąd przyjął, że umowa pomiędzy serwisem a użytkownikiem stanowi zobowiązaniowy stosunek prawny mający cechy najmu, umowy o świadczenie usług i umowy o dzieło. Nie podejmując się próby bardziej gruntowej analizy tej kwalifikacji, dokonanej w oparciu o niemiecki kodeks cywilny, warto uczynić z niej punkt wyjścia dla próby ustalenia właściwego charakteru takiej umowy w prawie polskim.

Odnosząc się do dopuszczalności uznania umowy z serwisem społecznościowym za umowę o charakterze zbliżonym do umowy najmu, należy wskazać, że zgodnie z art. 659 KC przez umowę najmu wynajmujący zobowiązuje się oddać najemcy rzecz do używania przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a najemca zobowiązuje się płacić wynajmującemu umówiony czynsz. Wynika z tego, że przedmiotem najmu mogą być tylko rzeczy, a więc zgodnie z art. 45 KC tylko i wyłącznie przedmioty materialne. Wobec tego, wykluczony jest najem dóbr niematerialnych oraz praw¹⁰. Konto użytkownika portalu społecznościowego, mające charakter niematerialny, nie może być zatem przedmiotem umowy najmu, co powoduje, że taką kwalifikację przedmiotowej umowy – według przepisów polskiego Kodeksu cywilnego – należy wykluczyć.

Na szczególną uwagę zasługuje dopuszczalność kwalifikacji umowy z serwisem społecznościowym jako umowy o świadczenie usług. Wydaje się, że rodzajem świadczenia usług, czyli działań o charakterze faktycznym podejmowanych na polecenie użytkownika serwisu społecznościowego, może być prowadzenie indywidualnego konta użytkownika portalu Facebook. W przypadku serwisu społecznościowego jako przedmiot świadczenia należy traktować takie czynności, jak udostępnienie miejsca na serwerach, utrzymywanie niezbędnej infrastruktury teleinformatycznej, administrowanie portalem w celu zapewnienia użytkownikowi bezpiecznego dostępu do konta w dowolnym czasie, dokładanie wszelkich starań mających na celu poszanowanie jego prywatności, tajemnicy korespondencji, ochrony danych osobowych oraz dbanie o przestrzeganie przez

¹⁰ Zob.: P. Nazaruk, [w:] J. Ciszewski (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2014, komentarz do art. 659 KC, teza 2, LEX/el.

użytkowników zasad korzystania z portalu w celu zapobiegania naruszeniom praw. Czynności takie niewątpliwie mają charakter faktyczny.

W toku rozważań dotyczących dopuszczalności dziedziczenia konta użytkownika serwisu Facebook, na szczególną uwagę zasługuje odesłanie ustawowe znajdujące się w art. 750 KC, nakazujące stosowanie do umów o świadczenie usług, które nie są uregulowane innymi przepisami, przepisów o umowie zlecenia. Odesłanie to powoduje, że konieczne jest dokonanie wykładni art. 747 KC w kontekście art. 922 § 2 KC. Zgodnie z art. 747 KC śmierć dającego zlecenie lub utrata przez niego zdolności do czynności prawnych, w braku odmiennych postanowień umownych, nie powoduje wygaśnięcia stosunku zlecenia. Natomiast, jak wynika z art. 922 § 2 KC, nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby. W związku z tym, aby było możliwe uznanie, że dane prawo wchodzi w skład masy spadkowej musi spełniać cztery kryteria: musi mieć charakter cywilnoprawny, majątkowy, nie może być ściśle związane z osobą zmarłego oraz nie może przechodzić na oznaczone osoby niezależnie od tego czy są one spadkobiercami¹¹. W tym kontekście należy poddać analizie stosunek wynikający z umowy o prowadzenie konta w serwisie Facebook.

Prawa wynikające z umowy o świadczenie usług mają niewątpliwie charakter cywilnoprawny. Nie istnieje również żaden przepis rangi ustawowej, z którego wynikałoby, że prawa te przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami. Należy jednak rozważyć, czy stosunek prawny powstały na skutek zawarcia umowy o prowadzenie konta na portalu społecznościowym ma charakter majątkowy oraz czy nie jest on stosunkiem ściśle związanym z osobą zmarłego.

W pierwszej kolejności należy podkreślić, że dla uznania prawa za majątkowe nie jest konieczne uiszczanie przez użytkownika opłat za korzystanie z serwisu. Wystarczające jest, że dane prawo ma doniosłość majątkową i wiąże się z nim pewna wartość ekonomiczna¹², a taką niewątpliwie mają usługi, również te o charakterze cyfrowym i elektronicznym, których celem jest zaspokojenie potrzeb adresata usługi, nawet jeśli odbywa się ono nieodpłatnie. W rezultacie, stosunek prawny powstały na podstawie przedmiotowej umowy oraz prawa i obowiązki z niego wynikające można scharakteryzować jako posiadające walor majątkowy.

¹¹ Zob.: B. Kordasiewicz, [w:] B. Kordasiewicz (red.), System Prawa Prywatnego. Tom 10. Prawo spadkowe, Warszawa 2007, komentarz do art. 922, Nb. 2, Legalis.

¹² Zob.: M. Pyziak-Szafrnicka, [w:] Marek Saffjan (red.), System Prawa Prywatnego, Tom. 1. Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2007, s. 716 i n.; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne, Warszawa 2001, s. 138; Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne. Część ogólna, Warszawa 2007, s. 101.

Nie można również pominąć, że w literaturze przedmiotu wskazuje się, że prawa wynikające z umów o świadczenie usług, na podstawie art. 747 KC, należą do praw i obowiązków tzw. względnie dziedzicznych. Oznacza to, że są to prawa i obowiązki o charakterze cywilnoprawnym, które co do zasady – przy braku odmiennego zastrzeżenia umownego – podlegają dziedziczeniu, a w sytuacji gdy przepis dyspozytywny przewiduje taką możliwość, są wyłączone ze spadku¹³. To z kolei zdaje się przesądzać kwestię dziedziczenia praw i obowiązków wynikających z umowy o świadczenie usług, w tym o prowadzenie konta w serwisie społecznościowym.

Na szczególną uwagę w kontekście art. 747 KC zasługuje możliwość nadania kontu użytkownika po jego śmierci statusu *in memoriam*. Z regulaminu Facebooka wynika, że profile ze statusem *in memoriam* nie pojawiają się w obszarach publicznych, takich jak propozycje znajomych czy przypomnienia o urodzinach. Charakteryzuje je ograniczona funkcjonalność, brak możliwości zalogowania się oraz brak możliwości modyfikacji konta, do którego nie przypisano „opiekuna”. Opiekun konta może zostać wyznaczony jedynie przez samego użytkownika, który ukończył 18 lat. Dyspozycja ta odbywa się poprzez wybór użytkownika z grona znajomych oraz potwierdzenie. Nie jest wymagana zgoda na przyjęcie takiej funkcji – opiekun zostaje powiadomiony o wyznaczeniu dopiero po upamiętnieniu konta. Osoba taka może napisać post na profilu zmarłego, odpowiedzieć na nowe zaproszenia do grona znajomych i zmienić zdjęcie profilowe. Możliwe jest również upoważnienie opiekuna do pobrania kopii materiałów udostępnionych na profilu. W żadnym wypadku nie otrzymuje on możliwości logowania się do konta, usuwania oraz modyfikowania dotychczasowych postów, zdjęć oraz innych materiałów, czytania wiadomości oraz usuwania znajomych. Facebook nie wyklucza zaoferowania w przyszłości opiekunowi konta dodatkowych możliwości. Prośbę o nadanie statusu *in memoriam* może złożyć znajomy lub członek rodziny¹⁴. Nadanie kontu statusu *in memoriam* nie może być jednak traktowane jako zastrzeżenie przez strony wygaśnięcia umowy na wypadek śmierci (art. 747 KC), ponieważ konto takie nadal istnieje, tylko jego funkcje oraz dostęp do niego są ograniczone. Jako zastrzeżenie wygaśnięcia umowy z serwisem społecznościowym na wypadek śmierci użytkownika może być jednak traktowane skorzystanie przez użytkownika z opcji trwałego usunięcia konta, którą można wybrać w ustawieniach profilu. Jeśli użytkownik nie skorzysta z takiej opcji, członkowie jego najbliższej rodziny są uprawnieni do zgłoszenia takiego żądania po śmierci użytkownika.

¹³ Zob.: W. Borysiak, *Dziedziczenie. Konstrukcja prawna i ochrona*, Warszawa 2013, s. 202; H. Witczak, *Wyłączenie od dziedziczenia na mocy orzeczenia sądu*, Warszawa 2013, s. 27, 57.

¹⁴ Zob.: M. Załucki, *op. cit.*, s. 242.

Rozważając możliwość wyłączenia z masy spadkowej praw i obowiązków wynikających z umowy z serwisem społecznościowym Facebook ze względu na ich ściśle związanie z osobą zmarłego, należy poczynić kilka uwag natury ogólnej, które umożliwią dokonanie systematyki praw i obowiązków nienależących do spadku. W orzecznictwie podkreśla się, że związek praw i obowiązków zmarłego ściśle związanych z jego osobą obejmuje całą gamę różnorodnych przypadków uzależnionych od tego, na czym ten związek polega¹⁵. W szczególności wskazuje się, że związek ten może polegać na tym, że możliwość wykonania zobowiązania wynika z osobistych przymiotów uprawnionego¹⁶, może opierać się na osobistym zaufaniu związanym z danym stosunkiem prawnym¹⁷ lub mieć charakter ekonomiczny, którego celem jest wyłączne zaspokojenie indywidualnych interesów uprawnionego¹⁸, albo wreszcie treść prawa może wynikać z indywidualnych potrzeb uprawnionego w taki sposób, że z chwilą jego śmierci prawa te stają się bezprzedmiotowe¹⁹. Stosunek ten może wynikać również ze szczególnej osobistej więzi pomiędzy stronami. Do takich zaliczamy stosunki rodzinne oraz organizacyjne (np. członkostwo w spółdzielni)²⁰. Wypada jednak podkreślić, że unormowania w zakresie podziału praw na dziedziczne i wyłączone z masy spadkowej nie są wyraźne i jednolite. Często o tym, czy dane prawo wchodzi w skład masy spadkowej należy wnioskować z natury danego stosunku, co powoduje, że szczegółowa systematyka praw i obowiązków związanych z osobą zmarłego jest niezwykle trudna.

Dokonując analizy stosunku prawnego wynikającego z umowy o prowadzenie konta w serwisie społecznościowym, należy jednak podzielić uwagi poczynione przez Sąd Krajowy w Berlinie, który słusznie zauważył, że co prawda konto ma charakter osobisty, to jednak umowy z serwisem społecznościowym mają charakter masowy, a treść powstałego stosunku prawnego w przypadku każdego użytkownika jest taka sama, co przesądza o tym, że zawarcie umowy nie jest uwarunkowane osobistym zaufaniem spółki Facebook wobec kontrahenta. Także przedmiot świadczenia nie jest związany z danym użytkownikiem ani też nie zależy od jego osobistych przymiotów.

Dla rozważań w zakresie charakteru przedmiotowego stosunku i jego oceny na gruncie prawa polskiego można także pomocniczo posłużyć się wyrokiem Sądu Najwyższego z 23.5.2003 r. dotyczącym dziedziczenia prawa pracownika do preferencyjnego nabycia akcji, w którym to stwierdzono, że co prawda

¹⁵ Zob.: uchwała SN z 19.11.1996 r., III CZP 114/96, OSNC 1997, Nr 3, poz. 25.

¹⁶ Zob.: uchwała SN z 22.2.1994 r., I PZP 1/94, OSNAPiUS 1994 r., Nr 2, poz. 23; wyrok SN z 22.1.2004 r., I PK 341/03, OSNP 2004, Nr 23, poz. 398.

¹⁷ Zob.: wyrok SN z 19.10.1984 r., I CR 175/84, OSNCP 1985, Nr 8, poz. 114.

¹⁸ Zob.: wyroki SN z 25.03.1975 r., II CR 53/75, niepubl. i z 29.4.2010 r., III CSK 143/09, OSNC 2010, Nr 11, poz. 154.

¹⁹ Zob.: wyrok SN z 12.2.1971 r., I CR 651/70, niepubl.

²⁰ Zob.: B. Kordasiewicz, *op. cit.*, komentarz do art. 922, Nb. 11, Legalis.

konstrukcja preferencyjnego nabycia akcji przez pracowników ma charakter osobisty, to jednak nie należy do praw i obowiązków ściśle związanych z osobą spadkodawcy. Do takich praw zaliczane są te, które mają na celu zaspokojenie interesu indywidualnego zmarłego lub jego indywidualnych potrzeb, jak np. roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę czy prawo do alimentów²¹. Prawo do nieodpłatnego nabycia akcji nie jest ściśle związane z osobą pracownika, skoro wyłącznym jego przeznaczeniem nie jest zaspokojenie jego indywidualnego interesu²². Pogląd ten należy podzielić również w przypadku konta użytkownika Facebook, które co prawda ma charakter osobisty, jednak jego wyłącznym przeznaczeniem nie jest zaspokajanie indywidualnych potrzeb i interesów użytkownika. Z założenia serwisy społecznościowe typu Facebook mają charakter publiczny, gdyż umożliwiają wszystkim użytkownikom odnalezienie znajomych, odnowienie czy nawiązanie kontaktu, będąc wielopoziomowymi platformami dla wszystkich użytkowników Internetu, a konto indywidualnego użytkownika serwisu Facebook, co prawda ma charakter osobisty, ale nie realizuje tylko i wyłącznie indywidualnych potrzeb „właściciela” konta, lecz zaspokaja potrzeby również innych użytkowników portalu, którzy dzięki istnieniu, prowadzeniu i udostępnianiu danego profilu, mają możliwość odnalezienia danej osoby, kontaktu z nią, przeglądania jej zdjęć oraz innych danych.

Wobec powyższego, z całą stanowczością należy stwierdzić, że stosunek wynikający z umowy o prowadzenie konta w serwisie Facebook nie jest ściśle związany z osobą zmarłego.

Rozważenia wymaga również możliwość uznania umowy łączącej użytkownika z serwisem społecznościowym jako umowy o dzieło. Umowa o dzieło jest stosunkiem zobowiązaniowym, zgodnie z którym przyjmujący zamówienie zobowiązuje się do wykonania oznaczonego dzieła, a zamawiający do zapłaty wynagrodzenia. Powstały stosunek ma charakter zobowiązania rezultatu. Rezultatem tym, musi być wynik starań przyjmującego zamówienie, czyli w tym przypadku spółki Facebook. Pomimo licznych sporów oraz dyskusji w literaturze przedmiotu przyjmuje się, że rezultat może być wytworem o charakterze materialnym (obraz, pomnik, utwór literacki) albo niematerialnym²³. Niematerialność, mimo braku namacalności, polegać będzie na posiadaniu przez dzieło elementów pozwalających na swobodne odróżnienie go od innych tworów funkcjonujących w obrocie.

Przyjęcie, że rezultat może mieć również charakter niematerialny, otwiera drogę do dalszych rozważań w zakresie dopuszczalności uznania umowy z Fa-

²¹ Zob.: wyrok SN z 23.5.2003 r., III KKN 1308/00, niepubl.

²² Zob.: uchwała SN (7) z 15.11.2000 r., III ZP 20/00, OSNP 2001, Nr 16, poz. 504.

²³ Zob.: A. Brzozowski, [w:] J. Rąjski (red.), System Prawa Prywatnego. Tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa, Warszawa 2011, s. 387.

cebookiem za umowę o dzieło. O rezultacie działania przyjmującego zamówienie w przypadku umowy z portalem społecznościowym Facebook można mówić, gdy przedmiotem umowy jest nie tylko samo umożliwienie korzystania z indywidualnego konta, ale również korzystanie z platformy reklamowej prowadzonej przez serwis. Wówczas ten zobowiązuje się, że reklama danego użytkownika będzie udostępniana innym zalogowanym użytkownikom serwisu w określonej częstotliwości oraz zgodnie z kryterium najczęściej przeglądanych przez użytkowników profili facebookowych. W zależności od przeznaczonego na reklamę budżetu (usługi te są płatne) użytkownik ma możliwość dostępu do odpowiednich generatorów treści, wyboru czasu wyświetlania oraz szacowanego zasięgu. Ukształtowana w ten sposób umowa może przybrać charakter zobowiązania rezultatu, do której odpowiednie zastosowanie znajdują przepisy regulujące umowę o dzieło. Umowa ta bez wątpienia ma charakter majątkowy, choćby ze względu na odpłatność korzystania z platformy reklamowej oraz ekonomiczną doniosłość wynikającą z pozyskiwania nowych klientów przez użytkownika. Powstały stosunek zobowiązaniowy nie będzie również ściśle związany z osobą spadkodawcy, bowiem nie zaspokaja tylko jego indywidualnych potrzeb, ale również innych użytkowników, np. gdy jest powiązany z prowadzeniem działalności gospodarczej. Wówczas spełnia funkcje na dwóch płaszczyznach – przede wszystkim reklamy danego podmiotu, a jednocześnie informowania konsumentów o zakresie i przedmiocie działalności przedsiębiorcy²⁴.

W rezultacie należy podzielić uwagi poczynione przez Sąd Krajowy w Berlinie. Trzeba zgodzić się z tym, że stosunek wynikający z umowy z serwisem Facebook może podlegać dziedziczeniu nawet w przypadku braku pobierania od użytkownika świadczeń pieniężnych. Stosunek ten ma charakter majątkowy ze względu na swoją ekonomiczną doniosłość wynikającą z charakteru usługi świadczonej na rzecz użytkownika. Bez wątpienia prawo wynikające z tej umowy może być również uznane za majątkowe w przypadku korzystania przez użytkownika z platformy reklamowej oferowanej przez Facebook. Wówczas świadczenie jest odpłatne, a usługa sprzyja pozyskiwaniu nowej bazy klientów, co zdaje się przesądzać ekonomiczną doniosłość prawa. Dziedziczenie uprawnień i obowiązków wynikających z tej umowy nie jest także wyłączone ze względu na ścisły ich związek z osobą zmarłego. Treść umowy ani przedmiot świadczenia nie są uzależnione lub związane z osobistymi przymiotami użytkownika, a zawarcie samej umowy nie jest uzależnione od szczególnego zaufania zobowiązanego wobec kontrahenta. Jak wykazano, celem umowy nie jest również wyłączenie zaspokojenie indywidualnych potrzeb użytkownika ser-

²⁴ Zob.: Wyrok ETS z 9.7.1997 r. w sprawie *De Agostini (Svenska) Forlag AB (C-34/95)*, *TV-Shop i Sverige AB (C-35/95 i C-36/95)*, REC. 1997, s. I-3843; Zob. także: K. Grzybczyk, M. Jagielska, [w:] M. Namysłowska (red.), *Reklama. Aspekty prawne*, Warszawa 2012, s. 63–64.; G. Rączka, [w:] M. Namysłowska (red.), *op. cit.*, s. 42–44.

wisu, który służy także wielu innym podmiotom, ułatwiając komunikację oraz gromadzenie danych.

Na gruncie prawa polskiego należy dokonać odmiennej klasyfikacji umowy zawartej z serwisem społecznościowym niż ta dokonana przez Sąd Krajowy w Berlinie, co jednak nie wyłącza możliwości przełożenia przedmiotowego wyroku na polskie realia i odpowiedniego stosowania w przypadku śmierci użytkownika portalu społecznościowego będącego obywatelem polskim. Umowa ta, w zależności od przedmiotu świadczenia, wykazuje podobieństwo do umowy o świadczenie usług oraz umowy o dzieło, jako taka może zostać sklasyfikowana. Na gruncie prawa polskiego wykluczone jest jednak przyznanie jej charakteru umowy najmu.

Należy uznać, że zarówno w przypadku uznania umowy z serwisem społecznościowym za umowę o świadczenie usług, jak i umowę o dzieło, istnieje możliwość dziedziczenia indywidualnego konta użytkownika serwisu Facebook. Nie stoi temu na przeszkodzie regulacja zawarta w art. 922 § 2 KC, wobec czego w pełni zastosowanie znajduje art. 747 KC oraz art. 922 § 1 KC. Celem uzupełnienia wyводу niezbędne wydaje się poświęcenie uwagi problematyce związanej z poruszaniem często w kontekście dopuszczalności dziedziczenia konta w serwisie Facebook zagadnieniem prawa do bycia zapomnianym w Internecie, prawem do wizerunku oraz tajemnicą korespondencji. Funkcjonowanie tych praw podnoszone jest jako argument przemawiający za niedopuszczalnością dziedziczenia konta użytkownika Facebooka, a w konsekwencji wyłączeniem praw wynikających z umowy z serwisem społecznościowym z masy spadkowej.

Istnienie prawa do bycia zapomnianym zostało potwierdzone w wyroku TSUE²⁵ z 13.5.2014 r. w sprawie C-131/12²⁶, a także uwzględnione podczas ostatniej nowelizacji przepisów unijnych dotyczących ochrony danych osobowych. Mowa tu o rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych, którego przepisy wejdą w życie 25.5.2018 r. Z prawa do bycia zapomnianym oraz przepisów powołanego rozporządzenia wynika, że osoba, której dane dotyczą, może żądać od administratora danych, w określonych sytuacjach, niezwłocznego usunięcia dotyczących jej danych osobowych. Administrator zobowiązany jest to żądanie spełnić, a w dodatku poinformować wszystkich innych administratorów, którym dane przekazał, aby również je usunęli.

Prawo do wizerunku oraz prawo do tajemnicy korespondencji stoją na straży ochrony życia prywatnego użytkownika serwisu, gwarantując swobodę przekaza-

²⁵ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, dalej jako: TSUE.

²⁶ Zob.: wyrok TSUE z 13.5.2014 r. w sprawie *Google Spain SL i Google Inc. przeciwko Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) i Mario Costeja González*, C-131/12, niepubl.

zu, komunikowania się oraz zapewniając, że sposób, w jaki dana osoba będzie przedstawiana, a w konsekwencji postrzegana, nie naruszy jej czci²⁷.

Należy jednak podkreślić, że prawo do bycia zapomnianym oraz prawo do wizerunku, zarówno plastycznego (zdjęcia opublikowane w serwisie Facebook) oraz swoistego tzw. wizerunku piśmienniczego²⁸, który może zostać wykreowany przez aktywność osoby w serwisie, jak również prawo do tajemnicy korespondencji, są prawami wynikającymi z dóbr osobistych. Prawa podmiotowe służące do ochrony dóbr osobistych, w przeciwieństwie do praw wynikających z umowy o świadczenie usług oraz umowy o dzieło, w tym dotyczącej prowadzenia konta w serwisie społecznościowym, mają charakter niemajątkowy, nawet jeśli roszczenia służące ochronie tych praw w konkretnym przypadku można uznać za majątkowe. Ich niemajątkowy charakter oraz ścisły związek z podmiotem podlegającym ochronie powodują, że powstają z chwilą urodzenia oraz wygasają z chwilą śmierci uprawnionego²⁹. Przesądza to o tym, że nie podlegają dziedziczeniu, a ich wygaśnięcie spowodowane śmiercią uprawnionego powinno w zasadzie wykluczać ewentualną kolizję pomiędzy ochroną dóbr osobistych a dziedziczeniem konta w serwisie społecznościowym³⁰. Wymaga również podkreślenia, że prawa chroniące wskazane wyżej dobra osobiste mają charakter niemajątkowy i to one – ze względu na związek z osobą zmarłego – wygasają w chwili jego śmierci. Nie dotyczy to jednak umowy z serwisem, której przedmiot świadczenia z pewnością wkracza w pewnym stopniu w sferę praw podmiotowych chroniących dobra osobiste, przy czym nie na tyle, aby można było wykluczyć dopuszczalność dziedziczenia konta w serwisie Facebook³¹. Powszechnie uznawane prawo do czci osoby zmarłej nie wynika również z przejścia czci osoby zmarłej na spadkobierców lub na członków najbliższej rodziny. Prawo do kultu zmarłego jest osobnym prawem przysługującym członkom rodziny zmarłego. Może ono pozostawać w ewentualnej kolizji z korzystaniem z konta zmarłego użytkownika przez spadkobierców, którzy nie są rodziną zmarłego, jednak nie wyłącza to dopuszczalności dziedziczenia praw i obowiązków

²⁷ Zob.: wyrok SN z 24.9.2010 r., IV CSK 87/10, niepubl.

²⁸ Zob.: J. Barta, R. Markiewicz, [w:] J. Barta, R. Markiewicz, A. Matlak (red.), Prawo mediów, Warszawa 2005, LEX/el.

²⁹ Zob.: P. Nazaruk, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2014, komentarz do art. 23 KC, teza 3, LEX/el.

³⁰ Zob.: M. Markiewicz, Cywilnoprawna ochrona korespondencji, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej 2012, Nr 1, s. 90–128.

³¹ Nie powinien stać temu na przeszkodzie również art. 82 ustawy z 4.2.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2016 r. poz. 666), zgodnie z którym, jeżeli osoba, do której korespondencja jest skierowana, nie wyraziła innej woli, rozpowszechnianie korespondencji, w okresie dwudziestu lat od jej śmierci, wymaga zezwolenia małżonka, a w jego braku kolejno zstępnych, rodziców lub rodzeństwa. Przepis ten nie powinien przyznawać adresatowi większych uprawnień niż te wynikające z art. 23 KC, gdyż celem jego jest *de facto* przedłużenie prawa do tajemnicy korespondencji i prawa do prywatności na okres kolejnych dwudziestu lat po śmierci uprawnionego. Wobec tego, że dobra osobiste wygasają wraz ze śmiercią podmiotu, któremu przysługują, nie jest dopuszczalne rozciągnięcie tej ochrony na jakikolwiek, zwłaszcza tak długi czas po śmierci użytkownika serwisu. Por.: M. Markiewicz, *op. cit.*, s. 90–128.

wynikających z umowy o prowadzenie konta w serwisie społecznościowym³².

Wirtualny świat serwisów społecznościowych *mortis causa* to z pewnością duże wyzwanie dla prawa spadkowego oraz polskiego ustawodawcy. Zagadnienia związane z dopuszczalnością dziedziczenia konta w serwisie społecznościowym oraz ochroną prywatności, tajemnicy korespondencji, wizerunku oraz prawem do bycia zapomnianym w Internecie, to problemy, które niewątpliwie wymagają dalszego badania oraz rozstrzygnięcia pewnej kolizji wartości. Zmiany rzeczywistości oraz szybki postęp technologiczny wymuszają zmiany w instrumentach prawa spadkowego i ich odpowiednie dopasowanie do aktualnych potrzeb społecznych. Obecne uregulowanie prawa spadkowego, którego przepisy formułowane były kilkadziesiąt lat temu, mogą nie sprostać wymaganiom stawianym przez wirtualną rzeczywistość. Odpowiednio interpretowane przepisy prawa spadkowego mogą być nadal stosowane, jednak spora ich część w drodze wykładni, której celem będzie ich dopasowanie do zamian w rzeczywistości, z czasem może stać się na tyle mocno zmodyfikowana, że praktyka wymiaru sprawiedliwości zacznie wkraczać w obszar zastrzeżony konstytucyjnie dla władzy ustawodawczej³³, co będzie pozostawać w sprzeczności z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa prawnego.

What happens to our Facebook account after we die? The admissibility of user account succession – legal and civil aspects

Summary

The paper analyses the admissibility of the succession of rights and obligations resulting from the account agreement with Facebook. The objective of the article is not only to determine the legal nature of the agreement between a user and a social media website, but also to present certain issues raised in the context of “digital succession”, in particular related to the right to the secrecy of correspondence and the right to be forgotten on the Internet. The paper focuses on such issues as the qualities of an obligation arising from the user’s registration on Facebook, and the evaluation of this relation in light of Article 922 § 2 of the Civil Code.

³² Zob.: K. Sherry, What Happens to Our Facebook Accounts When We Die? Probate Versus Policy and the Fate of Social – Media Assets Postmortem, *Pepperdine Law Review* 2013, Nr 1, s. 234.

³³ To natomiast będzie sprzeczne z konstytucyjną zasadą trójpodziału władzy (art. 10 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483, dalej jako: Konstytucja RP). Wkroczenie władzy sądowniczej w obszar zastrzeżony konstytucyjnie dla władzy ustawodawczej narusza również zasadę legalizmu wyrażoną w art. 7 Konstytucji RP.

Wybrane zagadnienia kryminalistycznej problematyki badań pożarów pojazdów mechanicznych – cz. 2

*Andrzej Radwan-Wiński**

Streszczenie

Niniejsza publikacja, nawiązując do pierwszej części¹, wprowadza w tematykę śladów ujawnianych na miejscu pożaru pojazdu oraz ich analizy. Objaśnia trudności związane z ujawnianiem śladów, ukazując istotną zależność systematyki ujawniania śladów od stopnia uszkodzeń pożarowych i czasu, jaki upłynął między zdarzeniem a badaniem. Ponadto prezentuje wybrane przykłady badań pożaru pojazdów zakończone ustaleniem prawdopodobnej przyczyny zdarzenia, gdzie w wyniku badania jako prawdopodobne przyczyny pożaru ustalono odpowiednio powstanie łuku zwarcowego i podpalenie. Artykuł stanowi praktyczne podsumowanie przedstawionych przypadków.

W poprzedniej części artykułu zostały przybliżone podstawy metodyki badania pożaru pojazdu, jak również podstawy wiedzy pożarowej. Przybliżono w niej aspekty techniczne konstrukcji pojazdów oraz objaśniono, jaki to ma wpływ na ukierunkowanie badania.

Wszystkie powyższe elementy wiedzy o badaniu pożaru pojazdu były niezbędne, by zrozumieć kolejne aspekty tego badania. Druga część artykułu poświęcona jest śladom pożarowym, tzn. temu, jakie ślady możemy ujawnić na

* Absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego.

¹ Część pierwsza niniejszej publikacji ukazała się w zeszycie 4(24)/2016 Kwartalnika Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

miejscu pożaru pojazdu oraz jakich informacji mogą nam dostarczyć na temat okoliczności zdarzenia. Dalej zostaną opisane ślady świadczące o podpaleniu pojazdu, a następnie wybrane przykłady badań przeprowadzonych przez biegłych na miejscu pożaru pojazdu.

Trudność badania śladów na miejscu pożaru pojazdu polega przede wszystkim na znacznym stopniu zniszczenia zarówno przedmiotu badania, jak i miejsca jego pożaru oraz na częstym jego zanieczyszczeniu. Wysoka temperatura i produkty spalania dokonują istotnych uszkodzeń, deformacji. Nierzadko elementy o niższej temperaturze topnienia ulegają całkowitemu zniszczeniu. Jeżeli pojazd uległ spaleniowi całkowitemu, zadanie jest jeszcze trudniejsze. Kolejnym problemem, który napotkamy podczas badania, jest zanieczyszczenie miejsca zdarzenia w wyniku przeprowadzenia akcji gaśniczej. Środki gaśnicze dodatkowo mogą spotęgować uszkodzenia i spowodować zatarcie śladów. Funkcjonariusze straży pożarnej – działając oczywiście w celu zwalczania zagrożenia – uszkadzają ślady i przyczyniają się do ich kontaminacji.

Ostatnim problemem jest czas i warunki badania. Niestety biegły często dokonuje badania pojazdu poza terenem pożaru, kilka miesięcy po zdarzeniu, bądź też prowadzi badania wyłącznie na podstawie dokumentacji fotograficznej pojazdu i miejsca zdarzenia. Trudności może spotęgować sporządzenie dokumentacji fotograficznej przez osoby, które nie mają odpowiedniego przeszkolenia w zakresie fotografii kryminalistycznej, co w efekcie uniemożliwia ujawnienie wielu śladów. Sam wrak pojazdu często pozostawiony jest bez jakiegokolwiek zabezpieczenia bądź, co gorsze, przykryty plandeką z tworzywa, które przyspiesza procesy utleniania oraz gnicia. W efekcie w ciągu kilku miesięcy wrak ulega istotnym zniszczeniom. W wyniku oddziaływania wysokiej temperatury elementy metalowe są pozbawiane powłoki ochronnej, a nadto pożar zmienia właściwości metalu, co dodatkowo w kontakcie ze środkami gaśniczymi powoduje, że procesy korozji są na nich widoczne już po kilku godzinach od ugaszenia pożaru.

Do prawidłowego badania śladów pożarowych i tym samym rzetelnego badania popożarowego pojazdu i nie tylko, ważne jest zrozumienie dynamiki pożaru oraz rozprzestrzeniania się ciepła i ognia. Należy wykorzystać wiedzę o tym, jakie ślady zostawiają trzy rodzaje przenoszenia ciepła – przewodzenie, konwekcja i promieniowanie. Uszkodzenia, jakie zostawiają ogień, promieniowanie ciepłe, gorące gazy i dym tworzą charakterystyczne wzory, które poddane badaniu przez osobę dysponującą powyższą wiedzą specjalistyczną doprowadzą do zlokalizowania obszaru lub punktu zainicjowania pożaru².

Wiele informacji można uzyskać, analizując ślady pozostawione przez **pióropusz ognia**, przez który rozumie się całość gorących gazów, dymu i płomieni

² NFPA, NFPA 921 Guide for Fire and Explosion Investigations, 2004, s. 30.

unoszących się nad źródłem ognia. Te wzory to tzw. kadłubowe wzory stożkowe. Wzory te przyjmują postać kadłubową, gdy pióropusz ognia napotyka przeszkodę, która zniekształca go i tym samym tworzy stożek kadłubowy. Do takich wzorów zaliczamy:

- V-kształtne wzory na pionowych powierzchniach,
- odwrócony stożek,
- klepsydrę,
- U-kształtne wzory,
- strzałkowe wzory,
- wzory kolistę³.

Największe znaczenie dla ukształtowania wzoru ma temperatura płonącego materiału. Jeżeli spalaniu ulegają materiały o niższej emisji ciepła, najczęściej pióropusz ognia nie dojdzie do żadnej przeszkody lub nie wyjdzie ponad element. Taki pożar pozostawi ślad odwróconego stożka lub klepsydry.

W chwili, kiedy nasila się emisja energii cieplnej, pióropusz ognia powiększa się, a ślady opalenia przyjmują wzór V-kształtny, U-kształtny i strzałkowy. Ślady kołowe z kolei pozostawiane są na powierzchni przecinającej prostopadle pióropusz ognia, z najsilniejszym uszkodzeniem w miejscu, gdzie znajdowało się źródło ognia. Im bardziej kształt jest eliptyczny, tym bardziej powierzchnia pochylona jest powyżej lub poniżej 90° względem osi pionowej stożka ognia, prowadzonej od źródła ognia.

Badając pojazd, który uległ pożarowi, najprościej jest zachować pewną systematykę. Większość pojazdów można podzielić na trzy przedziały – komory silnika, pasażerski i ładunkowy. Każdy z nich jest zwykle odgrodzony ścianą grodzkową lub innym elementem konstrukcyjnym. Przedział silnikowy jest odgrodzony od przedziału pasażerskiego grodzką czołową, będącą warstwą stali lub aluminium z otworami konstrukcyjnymi, stanowiącą integralną część konstrukcji nadwozia. Przedział pasażerski jest oddzielony grodzką tylną, grodzką i zbiornikiem paliwa lub po prostu kanapą, która zastania otwór konstrukcyjny pomiędzy przedziałem pasażerskim a bagażnikiem. W pojazdach typu bus często jest to gródź stalowa, przystosowana do przenoszenia obciążeń ładunku⁴.

Pierwszym krokiem przy badaniu pożaru jest ustalenie, w którym przedziale został zainicjowany pożar. Pomogą w tym promieniste ślady wypalenia, wskazujące skąd rozprzestrzenił się pożar⁵.

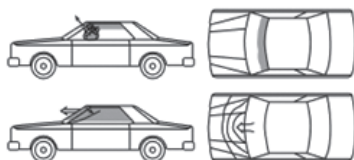
W przypadku pożaru zainicjowanego w przedziale pasażerskim zauważalne będą promieniste ślady wypalenia widoczne na pokrywie silnika, rozchodzące

³ *Ibidem*, s. 31.

⁴ L.S. Cole, *Investigation of motor vehicle fires*, San Anselmo 2001, s. 164.

⁵ NFPA, *op. cit.*, s. 200.

się od przedziału pasażerskiego, oraz uszkodzenia szyby przedniej w jej górnej części.

Ryc. 1. Promieniste ślady wypalenia oraz ślady uszkodzeń szyby przy pożarze zainicjowanym w przedziale pasażerskim⁶.

Z kolei pożar zainicjowany w przedziale silnika zwykle przejdzie do przedziału pasażerskiego od strony pasażera. Będzie wiązało się to z uszkodzeniem i silnym opaleniem szyby od dolnej strony (podszybia). Dodatkowo widoczne będą ślady wypalenia na drzwiach biegnące od słupka A.

Ryc. 2. Widoczne wypalenia pokrywy silnika i błotnika, wyraźne uszkodzenie szyby przedniej w dolnej części od strony pasażera. Źródło pożaru miało miejsce w przedziale silnika⁷.

Ryc. 3. Promieniste ślady wypalenia na drzwiach kierowcy, rozchodzące się od słupka A. Źródło pożaru w przedziale silnika⁸.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

W podobny sposób ujawnią się ślady wypalenia spowodowane pożarem zainicjowanym w bagażniku pojazdu – w przypadku pojazdów typu sedan lub innych mających wydzielony konstrukcyjnie przedział bagażowy. Również tutaj największe ślady wypalenia widoczne będą na pokrywie bagażnika oraz błotnikach przy łączeniu z pokrywą. Zderzaki lub inne elementy wykonane z tworzywa wytopią się i wypalą najmocniej w pobliżu źródła ognia⁹.

Podczas badania układów elektrycznych pojazdu należy mieć na uwadze prawa fizyki odnoszące się do przepływu prądu elektrycznego. Tutaj przede wszystkim należy pamiętać, że większość pożarów spowodowanych awarią instalacji elektrycznej wynika z niefachowych przeróbek, zużycia, zabrudzenia czy mikrokorozi. Jeżeli w wyniku zużycia lub mikrokorozi połączenie elektryczne w miejscu łączenia wtyków męski-żeński zacznie generować większy opór, spadnie napięcie na tym odcinku instalacji. Kompensacja spadku napięcia spowoduje wzrost natężenia, co z kolei doprowadzi do wzrostu temperatury obwodu. Jeżeli temperatura będzie rosła lub działanie wysokiej temperatury będzie odpowiednio długie, może to zainicjować powstanie pożaru¹⁰. Badając instalację elektryczną pod kątem przegrzania bądź zwarcia, w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na przebarwienia. Jeżeli temperatura przewodu w wyniku zwarcia lub przegrzania doprowadziła do wytopienia izolacji, widoczny będzie charakterystyczny zielony nalot w postaci siarczku miedzi. Jednak będzie to się głównie odnosiło do kabli, których izolacja jest wykonana z PCV¹¹. Jeżeli natomiast izolacja jest wykonana z polietylenu, takich śladów można nie odnaleźć¹². W razie wątpliwości można poddać fragment przewodu badaniom laboratoryjnym na obecność siarczku miedzi lub podobnych świadczących o przeciążeniu przewodu.

Niestety ślad taki może być czasem zwodniczy, np. w przypadku przegrzania i eksplozji akumulatora gorący kwas może opaść na przewody elektryczne, wytapiając izolację wejść w reakcję z miedzią i zostawić podobny zielony nalot na przewodach¹³. Z kolei izolacja polietylenowa może nie zostawić żadnych śladów w przypadku podobnej awarii.

Kolejną przyczyną pożaru będą łuki zwarciove, mogące tworzyć się w dwójaki sposób. W pierwszym przypadku, w wyniku przegrzania przewodów zaczyna topić się izolacja, która po zwęgleniu zyskuje zdolności przewodzenia, gdyż węgiel jest półprzewodnikiem. Jeżeli w pobliżu znajduje się drugi przewód i jego izolacja ulegnie również uszkodzeniu, pomiędzy zwęglonymi fragmentami instalacji wytworzy się łuk elektryczny, który może zapalić łatwopalne materiały

⁹ L.S. Cole, *op. cit.*, s. 171.

¹⁰ G.J. Barnett, *Automotive Fire Analysis an Engineering Approach*, Arizona 2004, s. 90.

¹¹ Polichlorek winylu.

¹² L.S. Cole, *op. cit.*, s. 97.

¹³ G.J. Barnett, *op. cit.*, s. 90.

w pobliżu¹⁴. W miejscu, gdzie wytworzył się łuk elektryczny, ale nie doszło do znacznego uszkodzenia przewodu, widoczny będzie ślad zwarcia w postaci litery „V”¹⁵.

W drugim przypadku, gdy przewód np. się przetęł i dodatni przewód dotknął elementu masy lub innego uziemienia, końcówka przewodu zostanie nadtopiona i w miejscu styku wytworzy się charakterystyczna kropla zwarcia.

Kropla zwarcia to jeden z najbardziej charakterystycznych śladów zwarcia instalacji elektrycznej, jako że niemal niemożliwie jest jej utworzenie w normalnym pożarze pojazdu, gdyż pożar nie osiąga wtedy odpowiednio wysokiej temperatury. Stąd też pojawienie się kropli zwarcia świadczy o źródle pożaru. Może ona pojawić się nie tylko na końcówce luźno zwisającego przewodu, ale również w innym jego miejscu, gdzie w wyniku zwarcia doszło do wytworzenia łuku elektrycznego¹⁶.

Ryc. 4. Kropla zwarcia¹⁷.

Stopiony przewód, będzie również świadczył o wystąpieniu zwarcia. Celem ostatecznego rozstrzygnięcia, fragment przewodu poddaje się badaniom metalurgicznym na obecność produktów spalania. Jeżeli na zewnętrznej warstwie brak jest śladów produktów spalania, bada się kolejne warstwy. Jeżeli odnajdzie się głębiej wtopione produkty spalania, oznacza to, że stopiony przewód nie jest źródłem pożaru i śladem zwarcia, ale został stopiony w wyniku spalania innego materiału, którego spalanie stopiło przewód.

Celem badania pożaru pojazdu jest określenie, jakie uszkodzenie i którego elementu doprowadziło do pożaru. Jeżeli w wyniku badania nie ujawniono żadnej uszkodzonej części lub też uszkodzenia pożarowe w danym przedziale nie są możliwe przy znajdującej się tam ilości materiału palnego, należy wziąć pod uwagę podpalenie.

¹⁴ Łuk elektryczny może osiągnąć temperaturę powyżej 4000°C.

¹⁵ B. Sygit, P. Guzowski, Nowe metody i środki ustalania ogniska pożaru, [w:] J. Kasprzak, B. Młodziejowski (red.), Kryminalistyka i inne nauki pomocowe w postępowaniu karnym, Olsztyn 2009, s. 780.

¹⁶ G.J. Barnett, *op. cit.*, s. 90.

¹⁷ Ch.C. Roberts, Vehicle fires involving block heater cords, <http://www.croberts.com/blockheater.html>, dostęp: 17.3.2017 r.

Najczęściej popełnianym przez podpalaczy błędem jest wylanie dużych ilości paliwa na przedział silnika lub pasażerski, co jest od razu widoczne po śladach wypaleń niemożliwych do osiągnięcia przy dostępnych w tych przedziałach materiałach i płynach palnych, lub też oblewanie przyspieszaczem całego pojazdu, w wyniku czego cały staje w płomieniach. Jeżeli przyczyna pożaru leży w awarii technicznej, nigdy nie zajmie się od razu cały pojazd i – o ile pożar nie jest pozostawiony bez jakiejkolwiek kontroli – cały pojazd nie ulegnie całkowitemu spalaniu.

Przykładowo, jedynym rodzajem pożaru, jaki może mieć miejsce samoczynnie w przedziale pasażerskim, jest pożar o podłożu elektrycznym. Żadne bowiem płyny palne ani tym bardziej paliwo nie znajdują się w kabinie. Przewody paliwowe biegną pod przedziałem pasażerskim. Jeżeli więc nie przewożono palnych płynów w przedziale pasażerskim i nie ma żadnego punktu wejścia dla paliwa, jak najbardziej można przyjąć, że doszło do podpalenia. Dodatkowo pomocny może być zapach, gdyż spalone węglowodory zostawiają charakterystyczną woń, którą można wyczuć w miejscu pożaru. Jeżeli więc w tym miejscu nie powinno być benzyny ze względów konstrukcyjnych, słusznie można podejrzewać podpalenie¹⁸.

Pomocny w stwierdzeniu podpalenia jest także detektor palnych gazów. Urządzenie to działa w ten sposób, że zasysa powietrze wewnątrz, tak by przeszło przez pole promieniowania podczerwonego lub prądu, a następnie mierzy ilość zassanego powietrza oraz pochłoniętego promieniowania lub prądu. Jeżeli zassany zostanie gaz palny lub węglowodór, urządzenie uruchomi sygnał dźwiękowy. Niestety urządzenia te mają skłonność do przekłamań¹⁹.

Niemniej jednak w trakcie badania popożarowego pojazdu można ujawnić pewne ślady, które w wysokim stopniu mogą świadczyć o działaniu osoby trzeciej²⁰.

Podstawowym śladem jest białawy nalot na elementach karoserii, który jest tlenkiem cynku. Cynk powszechnie stosuje się w celu ochrony blach samochodowych przed korozją, aby zapewnić lepszą trwałość. Dla wyseparowania cynku od blachy konieczna jest temperatura ponad 400°C, czyli taka, w jakiej powłoka cynkowa jest nakładana. Bardzo stare materiały tapicerskie, paląc się, mogły na pewnych powierzchniach stworzyć białawy nalot. Natomiast współczesne materiały, z których wykonane są tapicerka i panele przekazują ciepło niewystarczające nawet do wybarwienia lakieru. Tak więc duże ilości tlenku cynku na pionowych panelach karoserii to ślad obecności przyspieszacza²¹.

¹⁸ G.J. Barnett, *op. cit.*, s. 104.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, s. 105.

²¹ *Ibidem*, s. 106.

Istotne są też nisko umiejscowione wzory wypaleń. Jak już wcześniej wskazano, pióropusz ognia idzie w górę, tworząc stożek. Jeżeli więc wzory wypaleniuowe znajdują się na dolnej części drzwi pojazdu, przy krawędziach drzwi, progach, a przy tym wiadome jest, że drzwi pojazdu były zamknięte, świadczy to o obecności przyspieszacza. Jeśli bowiem do wnętrza zostanie wlany przyspieszacz, ma on tendencję do wpływania pomiędzy słupki a drzwi, pomiędzy progi a drzwi, wypełniając szczeliny konstrukcyjne. Kiedy przyspieszacz zostanie podpalony, wypali on farbę w przestrzeni pomiędzy zamkniętymi drzwiami a progami lub słupkami²². Lakier samochodowy ma bowiem niską palność, musi więc być spalony przez inną substancję. Co więcej, normalny płomień nie wejdzie w bardzo ciasne przestrzenie pomiędzy drzwiami, progami itp., dlatego że nie ma tam przestrzeni na podtrzymanie spalania.

Niezwyczajnie ważne są także ślady stopionego szkła. Temperatura topnienia szkła samochodowego wynosi 593–760°C. Ponieważ otacza ono przedział pasażerski, w razie przypadkowego pożaru szyby pojazdu powinny ulec minimalnym uszkodzeniom. Pękanie szkła jest jak najbardziej oczekiwane w przypadku pożaru spowodowanego usterką, ale w żadnym wypadku ślady jego topienia, zwłaszcza że w nowoczesnych pojazdach wewnątrz wykonane jest z materiałów niepalnych. W sytuacji, gdy nastąpi nagły wzrost temperatury, folia pomiędzy warstwami szkła może spęcznieć w formie bąbelków utworzonych pomiędzy warstwami szkła, doprowadzając do jego częściowych popękań. Po zakończeniu akcji gaśniczej należy poszukiwać stopionego szkła na kokpicie, wewnątrz drzwi, na panelach bądź na zewnątrz drzwi.

Należy zwrócić uwagę na znaczne strawienie przez ogień materiałów polimerowych. Ogień rozprzestrzenia się bowiem według opisanych wcześniej wzorów, zostawiając charakterystyczne ślady wypaleń, od miejsc mniejszych uszkodzeń pożarowych do miejsc bardziej strawionych. Jeżeli natomiast prawie całe wnętrze przedziału pasażerskiego jest wypalone, świadczy to o obecności przyspieszacza. Wymagania konstrukcyjne określają pewne normy dopuszczalnej szybkości spalania, tak więc przeciętny fotel wypełniony pianką wypali się całkowicie w czasie od 10 do 30 minut²³. Jeżeli całkowity okres palenia był krótszy lub większość wnętrza została strawiona w krótkim czasie, może to świadczyć o zastosowaniu przyspieszacza²⁴.

Kluczowe znaczenie mogą mieć również wszelkie ślady wskazujące na ogień płonący pod silnikiem lub pod płytą podłogową. Należy jednak z dużą ostroż-

²² *Ibidem*.

²³ M. Grugel, P. Jurkowski, Pożar autobusu spowodowany zwarcieniem instalacji elektrycznej, [w:] T. Sawicki (red.), Problemy ustalania przyczyn pożarów. Pożary pojazdów mechanicznych. Analiza przypadków, Poznań 2014, z. 3, s. 96.

²⁴ G.J. Barnett, *op. cit.*, s. 107.

nością podchodzić do tego typu śladów. Przede wszystkim trzeba ustalić, czy nie doszło do wycieku płynów eksploatacyjnych lub czy pożar nie miał miejsca w układzie wydechowym. Jeżeli pod pojazd podłożono np. kulki z gazet i podpalono, ślady wypalenia będą niewielkie i płyny eksploatacyjne powinny pozostać nietknięte. Z kolei jeżeli podłożona zostanie pod zbiornik paliwa torba z tworzywa sztucznego wypełniona przyspieszaczem, może to doprowadzić do całkowitego zniszczenia pojazdu²⁵.

Wzmoczoną czujność powinno wzbudzić także ujawnienie źródła ognia w różnych przedziałach. Ogień bowiem zawsze rozprzestrzeni się ciągłą ścieżką. Jeżeli więc ślady pożarowe występują w miejscach, gdzie ani przez promieniowanie, ani przez konwekcję, ani przewodzenie nie był możliwy transfer energii cieplnej, świadczy to o celowym działaniu osób trzecich. Aczkolwiek należy tutaj wziąć pod uwagę, iż w przedziale ładunkowym pojazd może przewozić materiały bardziej palne niż te, z których jest skonstruowany.

Istotnym śladem jest też zniszczenie kolumny kierowniczej. Jest ona najczęściej dużym aluminiowym odlewem i aby go zniszczyć, musiałaby na niego oddziaływać tuż poniżej kokpitu temperatura ponad 540°C przez 3–5 minut. Wiadomo jest, że ogień i ciepło będą poruszać się w kierunku jakiegokolwiek otworu, np. uchylonego lub pękniętego okna. W przedziale pasażerskim warstwa gorąca ułoży się na wysokości lub powyżej krawędzi okien, czyli powyżej kolumny kierowniczej. To oznacza, że aby kolumna kierownicza uległa uszkodzeniu, konieczna jest obecność przyspieszacza w jej bezpośredniej bliskości, pod nią²⁶.

O podpaleniu może również świadczyć zniszczenie dużych odlewów aluminiowych. Główne odlewy aluminiowe pod pokrywą silnika to kolektory ssące, obudowy alternatora, obudowa przepustnicy, sprężarka klimatyzacji i elementy zawieszenia. Konstrukcja przedziału silnika sprawi, że ogień będzie kierował się w stronę atrapy chłodnicy, nadkoli i grodzi czołowej. Jeżeli zniszczony odlew znajdował się w miejscu, gdzie występował duży przepływ ciepła, jest to jak najbardziej normalne. Palne płyny eksploatacyjne będą płonąć przy zbiornikach, tworząc tam ślady wypaleniowe. Natomiast jeżeli zniszczony element nie znajduje się w pobliżu palnego płynu eksploatacyjnego, wskazuje to na obecność przyspieszacza²⁷.

Aby zobrazować, w jaki sposób biegli prowadzą badanie popożarowe, poniżej przedstawione zostały dwa przypadki praktycznego ustalenia przyczyny pożaru pojazdu.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ T. Sawicki, Miejsce parkowania jako źródło informacji o metodach i środkach użytych do podpalenia pojazdów, [w:] T. Sawicki (red.), *Problemy...*, op. cit., s. 112.

²⁷ G.J. Barnett, op. cit., s. 107.

*Przypadek 1. Pożar pojazdu spowodowany wystąpieniem łuku zwarciovowego w instalacji elektrycznej*²⁸

Badanie to dotyczyło pojazdu Renault Master. Ekspert ustalił najpierw, z jakim pojazdem ma do czynienia. Był to pojazd dostawczy, z nadwoziem typu furgon, wyposażony w klasyczny układ napędowy. Pojemność silnika pojazdu wynosiła 2500 cm³. Był to silnik wysokoprężny z zasilaniem typu *common rail*. Pojazd został wyprodukowany w 2006 r. Pojemność zbiornika paliwa wynosiła 100 l, a w przedziale pasażerskim znajdowały się dwa miejsca²⁹.

Następnym etapem było ustalenie okoliczności powstania pożaru. Ekspert ustalił, że pożar powstał około godz. 0.15. Od godz. 12.00 pojazd stał na posesji właściciela. Kierujący pojazdem zaparkował go, zamknął za pomocą pilota drzwi kabiny oraz pozostawił uchylone drzwi boczne przestrzeni ładunkowej, aby zapewnić przewiew dla znajdujących się tam świeżych warzyw. Przed pożarem nad miejscowością przechodziły burze z piorunami. Pożar został zauważony w chwili, kiedy płomienie zaczęły wydostawać się przez przednie i boczne otwory okienne w przedziale pasażerskim oraz tylne drzwi przedziału ładunkowego. Zawiadomiona straż pożarna po przybyciu na miejsce ugasiła pożar pojazdu³⁰.

Ekspert ustalił umiejscowienie źródła pożaru na podstawie własnych obserwacji pojazdu. Znajdowało się ono wewnątrz przedziału pasażerskiego, od strony pasażera, wewnątrz kokpitu, w miejscu otworu konstrukcyjnego prowadzącego do przedziału silnika³¹.

Wskazywały na to następujące ślady:

- najintensywniejsze zniszczenia znajdowały się w przedziale pasażerskim – spalona tapicerka, spalone fotele wraz z gąbką, spalony kokpit oraz inne elementy, zwłaszcza po stronie miejsca kierowcy;
- opalony gumowy dywanik tylko przed fotelem kierowcy, a brak śladów opalenia na dywaniku pasażera, co wskazywało na to, że pożar miał źródło powyżej podłogi przedziału;
- najintensywniejsze przegrzania i deformacje blachy karoserii na elementach przedziału pasażerskiego – prawe drzwi, prawy słupek, prawy błotnik oraz dach;
- najintensywniejsze opalenia podszybia po prawej stronie;
- najintensywniejsze zniszczenia przewodów elektrycznych, w tym przewodów miedzianych, ujawnione w prawej części przedziału pasażerskiego, za zabudową kokpitu i prawego boku pojazdu, co świadczyło o tym, że w tym

²⁸ J. Jaworski, Pożar pojazdu dostawczego spowodowany łukiem zwarciovym w instalacji elektrycznej, [w:] T. Sawicki (red.), Problemy... *op. cit.*, s. 10.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, s. 11.

³¹ *Ibidem*, s. 12.

miejscu panowała najwyższa temperatura, gdyż miedź topi się w temperaturze wyższej niż 1082°C (z tego miejsca ekspert zabezpieczył fragmenty miedzianych przewodów do dalszych badań laboratoryjnych);

- całkowite zniszczenie w pożarze bezpieczników oraz przekaźników zabezpieczeń instalacji elektrycznej;
- przedział ładunkowy posiadał ślady, których wzór pożarowy wskazywał na rozprzestrzenianie się pożaru od przedziału pasażerskiego, wzdłuż prawego boku przedziału ładunkowego;
- brak śladów pożarowych na podwoziu pojazdu.

Na tej podstawie ekspert wykluczył następujące przyczyny³²:

- nieszczelność układu paliwowego oraz uszkodzenie układu hamulcowego, ponieważ pojazd do chwili powstania pożaru stał zaparkowany około 12 godzin;
- zaproszenie ognia w przedziale pasażerskim – np. na skutek wrzucenia zapalniczki lub zwitka papieru – gdyż płomieniowe zapalenie się materiałów zgromadzonych w kabinie kierowcy mogłoby trwać maksymalnie około 3–4 godziny, a zwykle jest to kilkanaście minut;
- nie prowadzono w pobliżu pojazdu prac pożarowo niebezpiecznych, takich jak np. spawanie, szlifowanie;
- nie ujawniono w pojeździe ani na podłożu dookoła pojazdu śladów zapachowych przyspieszaczy ognia ropopochodnych, ani pozostałości pojemników po takiej cieczy – świadkowie i funkcjonariusze prowadzący akcję gaśniczą potwierdzili fakt zaryglowania drzwi przedziału pasażerskiego, a ponadto w miejscu największych uszkodzeń termicznych nie ujawniono wypaleń dywanika pasażera (gdyby zastosowano przyspieszacze, zgodnie z wcześniej podanymi informacjami, spłynęłyby one w to miejsce, niszcząc dywanik)³³.

Zabezpieczone fragmenty stopionych przewodów poddano badaniom metaloznawczym w Centralnym Laboratorium Kryminalistycznym Policji. W trakcie badania laboratoryjnego stwierdzono znaczne ilości tlenu miedzi, co wskazywało na to, że zwarcie powstało w atmosferze bogatej w tlen, a zatem przed powstaniem pożaru. Tym samym była to prawdopodobna przyczyna pożaru. Przewody te prawdopodobnie tworzyły jedną wiązkę i zostały rozdzielone wskutek działania łuku zwarcowego. Łuk ten, jak wcześniej wspomniano, może osiągać temperaturę powyżej 4000°C, zapalając każdy materiał palny znajdujący się w jego pobliżu. Z uwagi na znaczne zniszczenia instalacji elektrycznej w górnej części przedziału silnika, skrzynki bezpieczników i przekaźników nie było możliwe jednoznaczne ustalenie, co doprowadziło do powstania łuku elektrycznego³⁴.

³² *Ibidem*, s. 16.

³³ *Ibidem*, s. 17.

³⁴ *Ibidem*, s. 17.

Przypuszczalną przyczyną było wcześniejsze uszkodzenie izolacji przewodu – tak jak opisano uprzednio, ze starości, w wyniku korozji połączeń elektrycznych i stopniowego przegrzewania, niefachowych przeróbek lub zaindukowanej fali przepięciowej spowodowanej piorunami³⁵.

Przypadek 2. Pożar pojazdu spowodowany podpaleniem³⁶

Podobnie jak w poprzedniej sprawie, ekspert najpierw rozpoznał pojazd. Badaniu został poddany Peugeot 206, wyprodukowany w 2001 r., napędzany silnikiem z zapłonem iskrowym o pojemności 1398 cm³, wyposażonym w zblokowany układ napędowy – mechanizm różnicowy wraz z półosiami napędowymi znajdował się w jednej obudowie ze skrzynią biegów połączoną z silnikiem. Napęd przekazywany był na koła przednie. Pojemność zbiornika paliwa to 50 l, masa własna od 950 kg³⁷.

W pierwszej kolejności ekspert dokonał obserwacji miejsca zdarzenia. Pojazd był zaparkowany na osiedlu, pomiędzy budynkiem usługowym a mieszkalnym. Po ugaszeniu pożaru pojazd został przetransportowany w inną część miasta. Ekspert przeprowadził analizę śladów pożarowych w miejscu postoju pojazdu na podstawie dokumentacji fotograficznej wykonanej przez funkcjonariuszy Policji. Na ich podstawie ustalił, co następuje:

- na elewacji jednej ze ścian budynku znajdowały się odbarwienia termiczne koloru brązowego, co wskazywało na oddziaływanie wysokiej temperatury pożaru w tym miejscu;
- na podłożu ujawniono trzy skupiska potłuczonego szkła okiennego, które nie było stopione, lecz rozbite, przy czym część odłamków była okopcona a część nie, co wskazuje na to, że w chwili powstania pożaru szyby tylnych drzwi były nieuszkodzone, a wytworzone ciśnienie gazów pożarowych spowodowało ich wypchnięcie;
- nie stwierdzono na podłożu rozbitego szkła z prawych przednich drzwi pojazdu³⁸.

Następnie ekspert dokonał obserwacji śladów pożarowych pojazdu na podstawie dokumentacji fotograficznej wykonanej przez funkcjonariuszy Policji na miejscu zdarzenia oraz na miejscu postoju pojazdu po pożarze i na ich podstawie ustalił, że:

- uszkodzeniom zewnętrznym spowodowanym przez pożar uległy wszystkie drzwi boczne pojazdu;

³⁵ *Ibidem*, s. 18.

³⁶ Z. Kwiatkowski, Pożar samochodu osobowego spowodowany podpaleniem, [w:], T. Sawicki (red.), Problemy..., op. cit., s. 19.

³⁷ *Ibidem*, s. 20.

³⁸ *Ibidem*, s. 24.

- powłoka lakiernicza na przednich drzwiach była uszkodzona do samego progu;
- największym uszkodzeniom uległy prawe przednie drzwi;
- zniszczone zostały wszystkie szyby w pojeździe;
- na dachu pojazdu występowały rdzawobrazowe przebarwienia świadczące o oddziaływaniu największej temperatury w przedniej części przedziału pasażerskiego;
- pożar uszkodził prawy przedni błotnik oraz pokrywę przedziału silnika, a ślady uszkodzeń pożarowych lakieru na styku pokrywy silnika i błotnika były ciągłe;
- uszkodzona prawa przednia opona była punktowo uszkodzona termicznie i jako jedyna utraciła szczelność w wyniku pożaru;
- brak było uszkodzeń termicznych lakieru w obrębie lewych błotników, pokrywy bagażnika poniżej szyby, trzech opon, zderzaków z tworzywa sztucznego oraz lamp pojazdu;
- szyba przednia oraz szyba bagażnika uległy stopieniu³⁹.

Następnie ekspert przeprowadził obserwację śladów wewnątrz pojazdu w miejscu postoju po pożarze i ustalił, że:

- wewnętrzne uszkodzenia termiczne były znacznie poważniejsze niż zewnętrzne;
- występowały wypalenia materiałów o różnej palności, całkowite wypalenie tapicerki i wypełnienia fotele oraz wybarwienia blach, co wskazywało na oddziaływanie najwyższej temperatury wewnątrz przedziału pasażerskiego;
- największe wybarwienia oraz wypalenia materiału palnego znajdowały się na prawych przednich drzwiach oraz blachach kokpitu w pobliżu prawych drzwi i prawego przedniego fotela, a im dalej od tego miejsca, tym uszkodzenia były mniejsze;
- najmniejsze uszkodzenia termiczne znajdowały się w przedziale bagażowym;
- nieznaczne uszkodzenia znajdowały się również w przedziale silnika – częściowo nadtopiony osprzęt nad silnikiem oraz miejscowe wybarwienia ścianki grodziowej oddzielającej przedział pasażerski od komory silnika;
- brak było śladów wysokiej temperatury na podwoziu samochodu⁴⁰.

W wyniku przeprowadzonych obserwacji, ekspert ustalił źródło pożaru na fotelu pasażera lub dywaniku przed przednim fotelem pasażera. Świadczyły o tym następujące ujawnione ślady⁴¹:

- największy ubytek materiału palnego w obrębie fotela pasażera i prawych przednich drzwi;

³⁹ Z. Kwiatkowski, *op. cit.*, s. 26.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, s. 27.

- ślady pożarowe o różnym stopniu wypalenia powłoki lakierniczej, w zależności od wysokości temperatury;
- silne wybarwienia pokryte rdzą wskazujące na miejsce, gdzie pożar najmocniej uszkodził lakier i blachę (brak ochrony przed czynnikami atmosferycznymi – jak już wspomniano – znacznie przyspiesza procesy korozyjne);
- najbardziej intensywne rdzawe wybarwienia na prawych przednich drzwiach od wewnętrznej strony oraz na blachach kokpitu z prawej strony, wskazujące na ten obszar jako miejsce źródła pożaru i wykluczające pozostałe przedziały. Ekspert wykluczył następujące przyczyny:
- zaproszenie ognia przez wrzucenie niedopałka papierosa lub zapalonej zapalniczki, ponieważ nie są one w stanie zainicjować spalania płomieniowego siedzisk lub tapicerki, a mogą jedynie zainicjować zapalenie się papieru, np. luźnych kartek, jednak wobec upływu siedmiu godzin od zaparkowania do powstania pożaru, nie jest to prawdopodobne;
- awarię układu elektrycznego, jako że w miejscu oddziaływania największej temperatury, najbliższe układy elektryczne mogące zainicjować ogień znajdowały się we wnętrzu kokpitu, a nie ujawniono śladów zwarciovych, a poza tym w wyniku działania prądu zwarciovego nie uległyby tak silnemu uszkodzeniu wyłącznie prawe przednie drzwi pojazdu⁴².

Biorąc pod uwagę przedstawione ustalenia, ekspert za najbardziej prawdopodobną przyczynę pożaru przyjął podpalenie. Według niego świadczyły o tym:

- ślady pożarowe wskazujące na to, że pojazd został podpalony po uprzednim wybiciu przedniej prawej szyby;
- okopcenie, a następnie wypchnięcie na zewnątrz w wyniku oddziaływania wysokiej temperatury pozostałych szyb, czego nie stwierdzono w odniesieniu do szyby przedniej prawej;
- ślady rozbitego, nieokopconego szkła tylko we wnętrzu pojazdu, po prawej przedniej stronie, potwierdzające, że rozbicie szyby nastąpiło przed zainicjowaniem pożaru;
- intensywność uszkodzeń prawych przednich drzwi od strony wewnętrznej, blach kokpitu oraz drutów nośnych siedziska wskazujące na to, że w tym miejscu musiał oddziaływać przyspieszacz;
- badanie organoleptyczne niedopalonych oraz stopionych materiałów palnych, które wskazało na nasączenie ich substancją o zapachu cieczy ropopochodnej⁴³.

Powyższy artykuł ukazuje, jak złożonym procesem jest pożar pojazdu, jak istotne są wiedza, doświadczenie i umiejętności biegłego, prawidłowe zabez-

⁴² *Ibidem*, s. 28.

⁴³ *Ibidem*, s. 27.

pieczenie terenu pożaru oraz pojazdu. Ekspert zмага się nie tylko z czasem, złożonością przebiegu pożaru, skomplikowaniem konstrukcji, ale również ze zniszczeniami i kontaminacją, pracując nieraz na niezabezpieczonym, skorodowanym wraku albo wyłącznie na zdjęciach miernej jakości, które nie przedstawiają istotnych elementów terenu pożaru lub pojazdu. Niejednokrotnie zdarza się, że pożar służył popełnieniu innego przestępstwa bądź też zatarciu śladów jego popełnienia. W pierwszej części artykułu został przytoczony przypadek pożaru transportera pojazdu, zainicjowanego według ustaleń funkcjonariuszy Policji, w wyniku uderzenia w słup. Dopiero dalsze badania i dociekliwość biegłych doprowadziły do ujawnienia prawdziwej przyczyny pożaru, którą była detonacja niewielkiego ładunku wybuchowego. Tym samym ujawniono, że sprawcy usiłowali wyłudzić rekordowo wysoką kwotę odszkodowania od ubezpieczyciela. Zdarza się także, że sprawcy kradzieży pojazdu, aby zatrzeć ślady, podpalają pojazd. Bywa tak również w przypadku, gdy pojazd służył popełnieniu innego przestępstwa. Dodatkowo podpalenie ma służyć utrudnieniu bądź uniemożliwieniu identyfikacji pojazdu, którym posługiwali się sprawcy. Stąd też niezwykle istotne jest staranne i kompleksowe ujawnienie i zabezpieczenie wszelkich śladów oraz ich analiza na miejscu pożaru pojazdu. Opinia w takich sprawach może bowiem mieć decydujące znaczenie dla zainicjowania, przebiegu i ukie-
runkowania dalszych czynności procesowych oraz wpływać na wynik toczącego się postępowania.

Selected issues of forensic problems in analysing motor vehicles involved in fires – part 2

Summary

This paper continues and expands on what was described in first part, concerning traces revealed at the site of a vehicle fire and their analysis. It explains the difficulties relating to trace disclosure, and presents the significant correlation between systematic trace disclosure and the degree of fire damage, and the time that has lapsed between the event and the analysis. The paper also presents some conclusive examples of vehicle fire analyses that ended with determining the probable cause of the event – the cause being, respectively, a short circuit and arson. The paper concludes the presented cases in practical terms.

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 6.8.2015 r., II KK 209/15¹

*Sławomir Joachimiak**

Streszczenie

Niniejszą glosą omówiono stanowisko zaprezentowane w wyroku Sądu Najwyższego z 6.8.2015 r., sygn. akt II KK 209/15 odnośnie do przyjęcia właściwego momentu dla ustalenia wartości przedmiotu czynu zabronionego przy orzekaniu w sprawach zaboru w celu przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej. Od 9.11.2013 r. kryterium uznania takiego zachowania za przestępstwo albo za wykroczenie stanowi określony w Kodeksie wykroczeń² wskaźnik minimalnego wynagrodzenia za pracę. Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że należy mieć w tej sytuacji na uwadze minimalne wynagrodzenie z daty orzekania w przedmiocie odpowiedzialności za taki czyn, a nie z daty jego popełnienia. Autor niniejszej glosy próbuje polemizować z tym stanowiskiem, prezentując własną tezę w tym względzie i wskazując, że decydować o tym powinny okoliczności konkretnej sprawy.

Głosowanym wyrokiem z 6.8.2015 r. Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że „przy orzekaniu w sprawach o czyny przeciwko mieniu, wobec których od 9.11.2013 r. kryterium uznania takiego zachowania za przestępstwo albo za wykroczenie stanowi określony w Kodeksie wykroczeń wskaźnik minimalnego

* Doktorant w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, asystent sędziego w Sądzie Okręgowym w Kaliszu.

¹ Biuletyn Prawa Karnego 2015, Nr 8, s. 10–13.

² Ustawa z 20.5.1971 r. Kodeks wykroczeń, tekst jedn. Dz.U. z 2015 r. poz. 1094 ze zm., dalej jako: KW.

wynagrodzenia za pracę, należy mieć na uwadze minimalne wynagrodzenie z daty orzekania w przedmiocie odpowiedzialności za taki czyn, a nie z daty jego popełnienia”.

Orzeczenie to zapadło na tle następującego stanu faktycznego. Mariusz K. został oskarżony o dokonanie 10.9.2012 r. zaboru mienia w celu przywłaszczenia przedmiotów o wartości 418,70 zł. Na posiedzeniu 20.11.2014 r. sąd rejonowy na podstawie wniosku oskarżonego o dobrowolne poddanie się karze bez przeprowadzenia postępowania dowodowego uznał go za winnego zarzuczonego mu czynu, który zakwalifikował z art. 278 § 3 KK³ w zw. z art. 278 § 1 KK, i wymierzył mu karę 3 miesięcy pozbawienia wolności. Wyrok ten uprawomocnił się 2.12.2014 r.

Rozstrzygnięcie to porusza problem zmiany sposobu określania granicy pomiędzy tzw. czynami przepoławionymi⁴, które w jednej części stanowią przestępstwa, a w drugiej wykroczenia. W zakresie przestępstwa kradzieży i odpowiadającego mu wykroczenia do 9.11.2013 r. granicę tę stanowiła wartość skradzionej cudzej rzeczy ruchomej ustalona w stałej kwocie 250 zł. Z tym dniem – na podstawie ustawy z 27.9.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw⁵ – zmianie uległ m.in. przepis art. 119 § 1 KW. Przestała obowiązywać stała kwota rozgraniczająca przestępstwo kradzieży od wykroczenia polegającego na zaborze w celu przywłaszczenia cudzej rzeczy ruchomej, a w jej miejsce pojawiła się wartość zmienna, stanowiąca znamię czynu przepoławionego, określana na podstawie urzędowo ustalanego minimalnego wynagrodzenia za pracę⁶, w wysokości 1/4 tego wymiaru. *De facto* rokrocznie ulega ona zmianie⁷, co skutkuje przesuwaniem się granicy pomiędzy wykroczeniem a przestępstwem w zakresie wartości przedmiotu kradzieży. W konsekwencji pojawiają się problemy prawa intertemporalnego. Może bowiem zdarzyć się tak, że ze względu na wartość skradzionej rzeczy konkretny czyn kwalifikowany będzie w dacie jego popełnienia jako przestępstwo, nato-

³ Ustawa z 6.6.1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137, dalej jako: KK.

⁴ Por.: B. Szykowski, Czyni przepoławione – problemy praktyczne, Prokurator 2006, Nr 1, s. 92 i n.; I. Nowicka, Wykroczenia będące czynami przepoławionymi w ujęciu prawnym i kryminologicznym, Szczytno 2010, s. 41 i n.; M. Bojarski, W sprawie ostatecznego uregulowania kwestii tzw. czynów przepoławionych, [w:] P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. II, Warszawa 2012, s. 37-45; A. Wróbel, Pozorny (pomijalny) zbieg przepisów przestępstwa i wykroczenia, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2014, Nr 812, s. 161-162.

⁵ Dz.U. z 2013 r. poz. 1247 ze zm.

⁶ Ustalanego corocznie na podstawie art. 2 ustawy z 10.10.2002 r. o minimalnym wynagrodzeniu za pracę, Dz.U. Nr 200, poz. 1679 ze zm. W myśl rozporządzenia Rady Ministrów z 11.9.2015 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2016 r., Dz.U. z 2015 r. poz. 1385, od 1.1.2016 r. wyniosło ono 1850 zł. Natomiast zgodnie z obecnie obowiązującym rozporządzeniem Rady Ministrów z 9.9.2016 r. w sprawie minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2017 r., Dz.U. z 2016 r. poz. 1456, od 1.1.2017 r. wynosi ono 2000 zł.

⁷ Por.: Dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, <http://www.zus.pl/default.asp?p=1&id=1019>, dostęp: 12.2.2016 r.

miast w dacie wyrokowania już jako wykroczenie. W sprawie rozpoznawanej w omawianym orzeczeniu Sądu Najwyższego w czasie popełnienia czynu zabronionego wysokość minimalnego wynagrodzenia wynosiła 1500 zł⁸, natomiast w dacie orzekania 1680 zł⁹, a zatem ¼ z tych kwot stanowiła odpowiednio 375 zł i 420 zł.

Sąd Najwyższy, powołując się na treść art. 4§1 KK¹⁰, zajął stanowisko, że w wyżej wskazanej sytuacji, ustalając wartość graniczną mienia, od której zależy potraktowanie czynu jako przestępstwa bądź wykroczenia, należy „generalnie” brać pod uwagę datę orzekania w przedmiocie odpowiedzialności za dane zabronione prawem zachowanie. W tym względzie podtrzymał on swoje wcześniejsze stanowisko¹¹. Słusznie przy tym zauważył, że jeżeli ustawodawca chce wyłączyć zastosowanie ogólnych reguł intertemporalnych, to czyni to wprost w danym przepisie, tak jak to uczynił w art. 115 § 5 i 6 KK, gdzie wyraźnie zaznaczył, że mieniem znacznej (wielkiej) wartości jest mienie, którego wartość w „czasie popełnienia czynu zabronionego” przekracza 200000 (1000000) zł¹². W innym wypadku, w tym w odniesieniu do art. 278 KK i art. 119 § 1 KW, zastosowanie powinny znaleźć ogólne reguły intertemporalne. Nie rozstrzygają one jednak w sposób definitywny, czy zastosować należy przepis obowiązujący w chwili popełnienia czynu zabronionego, przepis obowiązujący w dacie orzekania, czy też ewentualnie przepis obowiązujący w okresie pomiędzy popełnieniem czynu a jego osądzeniem. W myśl przepisu art. 4 § 1 KK (i odpowiadającego mu art. 2 § 1 KW), „jeżeli w czasie orzekania obowiązuje ustawa inna niż w czasie popełnienia przestępstwa (odpowiednio – wykroczenia), stosuje się ustawę nową, jednakże należy stosować ustawę obowiązującą poprzednio, jeżeli jest względniejsza dla sprawcy”. Przepis art. 4 § 1 KK, wprowadzając regułę stosowania ustawy obowiązującej w chwili orzekania¹³ w zakresie rozstrzygnięcia kolizji ustaw obowiązujących w czasie, upoważnia do wyboru tylko jednej z porównywalnych ustaw, a nie najbardziej dla sprawcy korzystnych elementów każdej z nich¹⁴,

⁸ Zob.: § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z 13.9.2011 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2012 r., Dz.U. Nr 192, poz. 1141.

⁹ Zob.: § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z 11.9.2011 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2014 r., Dz.U. z 2013 r. poz. 1074.

¹⁰ Oraz odpowiadających mu art. 2 § 1 KW i art. 2 § 2 KKS.

¹¹ Por.: wyrok SN z 16.7.2014 r., III KK 199/14, Lex Nr 1488797.

¹² Por.: postanowienie SA w Lublinie z 22.12.1998 r., II AKz 118/98, Lex Nr 62576; wyrok SN z 2.2.2009 r., V KK 427/08, OSNwSK 2009, Nr 1, poz. 291; M. Gałzka, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015, s. 735; R. Zawłocki, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki, Kodeks karny. Część ogólna, t. II, Warszawa 2015, s. 773.

¹³ Por.: A. Zoll (red.), Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. I, Kraków 2004, s. 102; wyrok SN z 9.9.2010 r., III KO 68/09, Prok. i Pr. – wkt. 2011, Nr 1, poz. 1; S. Zółtek, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki, Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna, t. I, Warszawa 2015, s. 191; Ł. Pohl, Prawo karne. Wykład części ogólnej, Warszawa 2015, s. 72-75; B. Kunicka-Michalska, [w:] R.A. Stefański (red.), Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2015, s. 77.

¹⁴ Por.: wyrok SA w Poznaniu z 16.9.1999 r., II AKa 178/99, OSA 2000, Nr 6, poz. 43; B. Nita, A.R. Świątłowski, Zakaz łącznego stosowania przepisów ustawy nowej oraz ustawy dawnej na tle art. 4 § 1 KK, Prok. i Pr. 2001,

przy czym jedność stosowanego stanu prawnego odnosi się nie tylko do samej ustawy karnej¹⁵, ale do całości systemu prawnego obowiązującego w danym czasie¹⁶, a zatem także do innych norm wyznaczających zakres bezprawności zachowania się człowieka¹⁷. Na gruncie omawianej sprawy pogląd ten odnosi się do przepisów ustalających poziom minimalnego wynagrodzenia za pracę.

Ustawa nie wyjaśnia samego pojęcia „ustawy względniejszej dla sprawcy”¹⁸, tym bardziej nie przesądza, która z ustaw obowiązujących od momentu popełnienia czynu zabronionego do jego osądzenia powinna zostać zastosowana¹⁹, przyznając ustawie obowiązującej w chwili orzekania domniemanie jej zastosowania, jednakże wówczas, gdy próby ustalenia ustawy względniejszej dla sprawcy nie dają pozytywnego rezultatu²⁰. Przez ustawę względniejszą dla sprawcy rozumie się ogół przepisów wprowadzających korzystniejszą dla sprawcy sytuację prawną, przede wszystkim ze względu na: rodzaj możliwej do wymierzenia kary i granice ustawowego nią zagrożenia, możliwości jej złagodzenia ze względu na osobę sprawcy²¹, w tym nadzwyczajnego złagodzenia, a także możliwość orzeczenia środków karnych i środków kompensacyjnych, przedawnienie wykonania kary, skutki skazania²².

Pamiętać należy, że względność jednej z ustaw powinno się ustalać *in concreto* dla każdej rozpoznawanej sprawy²³. Nie powinno się zatem wyprowadzać

Nr 3; wyrok SN z 4.1.2002 r., II KKN 303/99, Prok. i Pr. – wkł. 2002, Nr 9, poz. 2; wyrok SN z 20.10.2011 r., III KK 120/11, Prok. i Pr. 2012, Nr 2, poz. 1; J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2015, s. 150; M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 94; Odmienne A. Rybak, *Niektóre problemy międzyczasowego prawa karnego*, Prok. i Pr. 2001, Nr 12, s. 36-37; A. Wąsek, *Kilka uwag o funkcjonowaniu art. 4 § 1 i 2 Kodeksu karnego z 1997 r.*, [w:] *Konstytucyjny ustrój państwa. Księga jubileuszowa Profesora Wiesława Skrzydły*, Lublin 2000, s. 327.

¹⁵ Por.: wyroki SN: z 13.1.1970 r., V KRN 402/69, OSNKW 1970, Nr 4-5, poz. 37 z glosą W. Woltera, PIP 1971, z. 1, s. 174-179; z 29.1.1970 r., Rw 1747/69, OSNKW 1970, Nr 4-5, poz. 38; z 6.7.1970 r., III KR 102/70, OSNKW 1970, Nr 10, poz. 118; z 22.12.1970 r., V KRN 509/70, OSNPG 1971, Nr 4, poz. 53; Zob. też: postanowienie SN (7) z 25.2.1971 r., VI KZP 18/70, OSNPG 1971, Nr 5, poz. 77; R.A. Stefański, *Ustawa względniejsza dla sprawcy*, Prok. i Pr. 1995, Nr 9, s. 107.

¹⁶ Por.: R.A. Stefański, *Ustawa...*, op. cit., s. 107; wyrok SA w Krakowie z 8.10.2008 r., II AKa 92/08, KZS 2008, Nr 11, poz. 49; wyrok SA we Wrocławiu z 6.9.2012 r., II AKa 233/12, www.orzeczenia.ms.gov.pl, dostęp: 17.3.2017 r.; J. Warylewski, op. cit., s. 147; Częściowo odmiennie: W. Wróbel, *Z zagadnień retroaktywności prawa karnego*, PS 1993, Nr 4, s. 11.

¹⁷ Zob.: wyrok SN z 4.7.2013 r., III KK 16/13, Lex Nr 1356230; Por.: wyrok SN z 14.1.1970 r., III KR 185/69, OSPIKA 1970, Nr 7, poz. 163, z glosą Z. Kubca, OSPIKA 1970, s. 360-364.

¹⁸ Por.: Ł. Pohl, op. cit., s. 74; Szerzej na ten temat: W. Wróbel, *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003, s. 647-664.

¹⁹ Por.: wyroki SN: z 1.7.2004 r., II KO 1/04, Prok. i Pr. – wkł. 2005, Nr 2, poz. 1; z 9.10.2008 r., WA 40/08, OSNWSK 2008, Nr 1, poz. 1994; z 23.10.2012 r., V KK 447/11, Lex Nr 1228655; Zob. też: postanowienie SN z 21.8.2013 r., III KK 74/13, Lex Nr 1388230.

²⁰ Por.: W. Wróbel, *Zmiana normatywna...*, op. cit., s. 492; Ł. Pohl, op. cit., s. 75.

²¹ Por.: wyrok SN z 13.8.1970 r., II KR 93/70, Lex Nr 21324; B. Nita, A.R. Świątłowski, *O retroaktywności prawa karnego*, PS 1994, Nr 3, s. 45, R.A. Stefański, *Ustawa...*, op. cit., s. 105-106.

²² Por.: postanowienie SN (7) z 25.2.1971 r., VI KZP 18/70, OSNPG 1971, Nr 5, poz. 77; R.A. Stefański, *Ustawa...*, op. cit., Nr 9, s. 107; J. Warylewski, op. cit., s. 149.

²³ Por.: postanowienie SN (7) z 25.2.1971 r., VI KZP 18/70, OSNPG 1971, Nr 5, poz. 77; wyroki SN: z 4.1.2002 r., II KKN 303/99, Prok. i Pr. – wkł. 2002, Nr 9, poz. 2 i z 18.2.2009 r., III KK 349/08, Biuletyn SN 2009, Nr 6, s. 13-18; wyrok SA we Wrocławiu z 6.9.2012 r., II AKa 233/12, www.orzeczenia.ms.gov.pl, dostęp: 17.3.2017 r.;

generalnych wniosków odnośnie do ustawy względniejszej. Można co najwyżej posiłkować się wcześniej zapadłymi rozstrzygnięciami, w tym sądów wyższego rzędu, w sprawach o podobnym stanie faktycznym lub prawnym.

Względniejsza dla sprawcy w omawianej sprawie bez wątpienia była ustawa obowiązująca w czasie orzekania, o czym słusznie orzekł Sąd Najwyższy, gdyż za zarzucony mu czyn przewidywała, że względu na obowiązującą wartość minimalnego wynagrodzenia za pracę, odpowiedzialność jedynie za wykroczenie, co pociągało za sobą zmniejszenie grożącej i w następstwie tego wymierzonej kary²⁴. Czy jednak biorąc pod uwagę wyżej wypowiedziane twierdzenia, można było wysuwać w głosowanym orzeczeniu abstrakcyjną tezę, że: „przy orzekaniu w sprawach o czyny przeciwko mieniu, wobec których od 9.11.2013 r. kryterium uznania takiego zachowania za przestępstwo albo za wykroczenie stanowi określony w Kodeksie wykroczeń wskaźnik minimalnego wynagrodzenia za pracę, należy mieć na uwadze minimalne wynagrodzenie z daty orzekania w przedmiocie odpowiedzialności za taki czyn, a nie z daty jego popełnienia” – można mieć wątpliwości. Sąd Najwyższy przesądził moment decydujący dla uznania danej ustawy za względniejszą, w którym przy drobnych czynach zabronionych przeciwko mieniu należy badać wskaźnik minimalnego wynagrodzenia za pracę. Wskazał bowiem, że trzeba brać pod uwagę minimalne wynagrodzenie z daty orzekania w przedmiocie odpowiedzialności sprawcy. Założenie to jest słuszne jedynie w sytuacji rokrocznego podwyższania minimalnego wynagrodzenia za pracę, jak to miało miejsce dotychczas²⁵. Nie zakłada ono natomiast możliwości obniżenia tego wynagrodzenia, czego nie można wykluczyć. Ewentualna zmiana tego rodzaju jest bowiem zależna od założeń przyjętych na gruncie innej niż prawo karne dziedziny prawa, a mianowicie prawa pracy. W takiej zaś sytuacji wskazane założenie mogłoby doprowadzić do sprzecznego z zasadą prawa karnego *lex severior retro non agit* zastosowania względem sprawcy obowiązującej w czasie orzekania ustawy surowszej w porównaniu z wcześniej obowiązującą ustawą dla sprawcy łagodniejszą (względniejszą).

uchwała SN z 12.3.1996 r., I KZP 2/96, OSNKW 1996, Nr 3-4, poz. 16 z glosami: L. Paprzyckiego, Pal. 1996, Nr 7-8, s. 262-267 i T. Bojarskiego, PiP 1997, Nr 4, s. 108-111; S. Zabłocki, Przegląd Orzecznictwa Sądu Najwyższego – Izba Karna, Pal. 1996, Nr 5-6, s. 229; W. Wróbel, Z zagadnień... op. cit., s. 21; R.A. Stefański, Ustawa... op. cit., s. 106; J. Mikołajewicz, Prawo intertemporalne. Zagadnienia teoretycznoprawne, Poznań 2000, s. 95; W. Wróbel, Zmiana... op. cit., s. 647; J. Warylewski, op. cit., s. 150.

²⁴ Pamiętać bowiem należy, że przy wyborze ustawy względniejszej bierze się pod uwagę przede wszystkim granice ustawowego zagrożenia karą. Por.: wyrok SN z 1.7.1970 r., IV KR 103/70, OSNPG 1970, Nr 9-10, poz. 112; T. Bojarski, W sprawie ustawy względniejszej, NP 1971, Nr 5, s. 720; wyrok SA w Lublinie z 29.10.2009 r., II AKa 186/09, Lex Nr 550486.

²⁵ Por.: Dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, <http://www.zus.pl/default.asp?p=1&id=1019>, dostęp: 12.2.2016 r.

Commentary to the judgment of the Supreme Court of 6 August 2015, file No II KK 209/15²⁶

Summary

This commentary discusses the position expressed in the judgment of the Supreme Court of 6 August 2015 (II KK 209/15) on the right moment to determine the value of the object of an offence in the course of making a verdict on taking another's movable with the intention to appropriate it. Since 9.11.2013, the criterion used to qualify this deed as an offence or a misdemeanour, as set out in the Code of Misdemeanours,²⁷ is the minimum remuneration. The Supreme Court decided that, in such situations, the minimum remuneration on the date of pronouncing a verdict on the liability for such a deed should be taken into account, rather than the one on the date of committing the deed. The author tries to challenge this opinion and presents his own position as well as indicates that the circumstances of a specific case should be decisive in this regard.

²⁶ Bulletin of Criminal Law 2015, No 8, p. 10–13.

²⁷ Act of 20.5.1971 Code of Misdemeanors, i.e. J.L. dated 2015, item 1094 as amended – hereinafter CM.

Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2015 roku, II PK 166/14¹

*Michał Budny**

Streszczenie

Przedmiotowa glosa analizuje orzeczenie Sądu Najwyższego, w którym wskazano, jakie zachowania należy określać mianem mobbingu. Krytyce została poddana argumentacja Sądu w kwestii niezakwalifikowania działania pozwanego jako mobbingu. Przeprowadzono również analizę art. 94³ § 2 KP², zaznaczając przy tym, że interpretacji przesłanek zawartych w danym przepisie należy dokonać zgodnie z przyjętymi technikami wykładni z wyłączeniem kreowania przesłanek pozaustawowych, szczególnie tych niekorzystnych dla pracownika. Wskazano, że w sprawach dotyczących mobbingu nie powinno się opierać przesłanek na sztywnych wymogach, które nie zostały ustalone przez ustawodawcę. Przedstawiono, że mobbing bada się na podstawie obiektywnych przyczyn, którymi są wyłącznie działania i zachowania mobbera, zaś ustawa nie przewiduje sytuacji przyczynienia się ofiary, stanowiącego okoliczność usprawiedliwiającą zachowania mobbera. Zaprezentowano również postulat, aby wystąpienie skutku mobbingu w postaci rozstroju zdrowia ustalać na podstawie opinii biegłych.

* Student V roku prawa na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, laureat I miejsca w V Ogólnopolskim Konkursie na Głos do Orzeczenia Sądu Najwyższego z zakresu prawa pracy.

¹ Wyrok SN z 22.4.2015 r., II PK 166/14, MOPR 2015, Nr 12, s. 643; Legalis Nr 1260043.

² Ustawa z 26.6.1974 r. – Kodeks pracy, Dz.U. z 2016 r. poz. 1666 ze zm., dalej jako: KP.

Stan faktyczny sprawy przedstawia się następująco:

Powód zatrudniony był w pozwanym Muzeum w W. od 18.5.2009 r. do 7.1.2011 r., przy czym od 31.9.2009 r. pełnił funkcje kierownicze. Pracodawca był zmuszony przeprowadzić współfinansowany ze środków europejskich remont należącego do Muzeum pałacu. W lipcu 2010 r. nastąpiła zmiana na stanowisku dyrektora. Nowy dyrektor szybko zaczął okazywać niechęć do powoda. Prawie codziennie odbywały się kilkugodzinne spotkania dyrektora z powodem, a także z innymi pracownikami. Poruszano podczas nich kwestie merytoryczne oraz pozamerytoryczne. Dyrektor odnosił się do powoda w sposób niewłaściwy, deprecjonował go jako pracownika, obarczał winą za wszelkie błędy. Powód po spotkaniach był roztrzęsiony, czuł się upokorzony i gorszy od innych pracowników. Miał problemy ze zdrowiem (ból głowy, osłabienie, zmęczenie, bezsenność). Ostatnie, czterogodzinne spotkanie doprowadziło powoda do wizyty u lekarza i wystawienia zwolnienia, na którym przebywał cztery miesiące. W dniu 7.1.2011 r. rozwiązano umowę z powodem bez wypowiedzenia, motywując to m.in. rażącym zaniedbywaniem obowiązków służbowych.

Sąd pierwszej instancji uznał, że wystąpiły przesłanki i skutki mobbingu i zasądził na rzecz powoda zadośćuczynienie na kwotę 38000 zł (prawie czteromiesięczne wynagrodzenie powoda). Uznano, że działania pozwanego były uporczywe i długotrwałe, a rozstrój zdrowia był spowodowany działaniami mobbingowymi, co potwierdziła opinia biegłego. Sąd Okręgowy oddalił wniesioną przez pozwanego apelację, uznając działania dyrektora za niewłaściwe, niemające logicznego uzasadnienia, zmierzające jedynie do ośmieszenia i izolacji powoda. Opierając się na tej samej opinii biegłego, Sąd ten uznał, że zachowanie dyrektora spowodowało rozstrój zdrowia u powoda. W skardze kasacyjnej pozwany zarzucił błędną wykładnię oraz niewłaściwe zastosowanie przepisów, co pozwoliło na przyjęcie, że działania dyrektora nosiły znamiona mobbingu prowadzącego do rozstroju zdrowia. W wyniku rozpatrzenia kasacji Sąd Najwyższy uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania. Nie podzielono stanowiska, że wystąpiły przesłanki przesądzające o stosowaniu mobbingu. Sąd ten stwierdził, że choć działania były niewłaściwe i naruszały godność pracowniczą, to nie spełniły one warunku „długotrwałości” z art. 943 KP, a powody takiego zachowania były uzasadnione prowadzonym remontem.

Do głosowanego orzeczenia należy odnieść się krytycznie. Na podstawie podanego stanu faktycznego powstaje problem prawidłowej interpretacji przepisów art. 943 § 2 i § 3 KP, zawierających przesłanki mobbingu oraz jego skutku w postaci rozstroju zdrowia. Krytyczna ocena orzeczenia dotyczy uznania, iż w przedmiotowej sprawie brak jest przesłanek mobbingu („uporczywości” i „długotrwałości”), a ustawowo przewidziane skutki mobbingu nie nastąpiły

lub nie były związane z działaniami dyrektora. Krytyka odnosi się również do przyjęcia pozaustawowego kryterium dotyczącego źródła mobbingu, a mianowicie nakazu zbadania przez Sąd Okręgowy, jakie okoliczności spowodowały, że stosunek dyrektora do powoda w krótkim czasie uległ zmianie.

Sąd Najwyższy uznał, że w komentowanym przypadku zdarzenia, które miałyby stanowić mobbing, nie były długotrwałe. W doktrynie przyjmuje się bowiem, że mobbing powinien trwać kilka miesięcy (ponad 6 miesięcy)³. Sąd Najwyższy zauważył wprawdzie, że każdy przypadek należy rozpoznawać indywidualnie i okres 5 tygodni, jaki wystąpił w danej sprawie, mógłby w świetle dotychczasowego orzecznictwa zostać uznany za długotrwały⁴, jednak zarzucił, że Sąd Okręgowy nie wziął pod uwagę, iż w przeszłości powód był zawodowym żołnierzem i pracował w budownictwie. Stąd też, w jego ocenie, nie pozwala to uznać działania dyrektora za długotrwałe, gdyż powód z taką przeszłością zawodową powinien mieć silną odporność psychiczną, co wyklucza wystąpienie mobbingu już po okresie 5 tygodni. Pogląd ten należy uznać za kontrowersyjny z tego względu, że Sąd Najwyższy w nieuprawniony sposób przyjął uogólniające założenie, iż każda osoba zatrudniona w danej służbie z pewnością spełnia ustawowo określone przesłanki oraz ma cechy osobowości wymagane do jej wykonywania. Nie rozważono, dlaczego powód będący w przeszłości żołnierzem opuścił służbę, a możliwe jest przecież, że to właśnie ze względów osobowościowych nie nadawał się do tej profesji, co potwierdzałoby, iż do wojska, mimo selekcyjnego naboru, też mogą dostać się osoby wrażliwe, mające słabą odporność psychiczną. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu zauważył, że początkowo relacje stron układały się poprawnie. Z analizy stanu faktycznego wynika, że zmiana stosunku dyrektora wobec powoda nastąpiła dość szybko, co wskazuje na to, że na samym początku współpracy doszło do zdarzenia, które miało wpływ na zmianę zachowania dyrektora, a którego – jak wskazał – Sąd Okręgowy nie ustalił. Należy jednak przyjąć, że nie świadczy to o braku długotrwałości mobbingu, a ustalenie jego źródła nie ma znaczenia normatywnego. Pomimo to Sąd Najwyższy uznał, że mobbing to działanie podejmowane bez powodu lub z oczywiście błahego powodu. Z taką wykładnią art. 943 KP nie sposób się zgodzić. Przepis ten bowiem nie ustala takiego kryterium, a zatem nie należy uzależniać uniemożliwiania zakwalifikowania zachowań (spełniających ustawowe przesłanki) jako mobbingu od postępowania ofiary, które miałyby stanowić powód negatywnych działań przełożonego. Mobbing bada się przecież na podstawie obiektywnych przyczyn, którymi są wyłącznie działania i zachowania mobbera i to tylko one mogą powodować lub mieć na celu wskazane w przepisie skutki.

³ Por.: M. Chakowski, *Mobbing. Aspekty prawne*, Bydgoszcz 2005, s. 10–11.

⁴ Wyrok SN z 17.1.2007 r., I PK 176/06, OSNP 2008, Nr 5–6, poz. 58.

Ustawa nie przewiduje sytuacji przyczynienia się ofiary, która mogłaby stanowić okoliczność usprawiedliwiającą zachowania mobbera. Dlatego nie można stosować wykładni rozszerzającej normy Kodeksu pracy, zwłaszcza na niekorzyść pracownika. Z analizy art. 943 § 2 KP wynika również, że zachowanie mobbera nie musi być celowe. W przepisie tym użyto bowiem sformułowania „powodujące lub mające na celu”. Spójnik „lub” to alternatywa łączna, która w danym przypadku pozwala na interpretację, że działania mogą tylko powodować, tylko mieć na celu bądź mieć na celu a zarazem powodować ośmieszenie lub poniżenie pracownika. Dlatego cel nie jest tu warunkiem koniecznym, a zachowania dyrektora powodowały ośmieszenie powoda w oczach innych⁵. W wyroku z 7.5.2009 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że wystarczy, iż pracownik był obiektem oddziaływania, które według obiektywnej miary może być ocenione za wywołujące jeden ze skutków określonych w art. 943 § 2 KP⁶.

Wprawdzie większa część doktryny uważa, że długotrwałość powinna być badana indywidualnie, aczkolwiek jednocześnie uzależnia jej wystąpienie od upływu przyjętego w literaturze okresu granicznego 6 miesięcy⁷. Stawianie takich wymogów nie ma jednak uzasadnienia w brzmieniu art. 943 § 2 KP, który nie definiuje pojęcia „długotrwałości”, pozostawiając tę kwestię w sferze uznania sądów. Z uwagi na powyższe należy uznać, że odnoszenie każdej sprawy do ustalonego w literaturze wymogu jest błędne⁸. Skoro brak w przepisach definicji pojęcia „długotrwałości”, to powinno się stosować pojęcie występujące w języku potocznym. „Długotrwałość” oznacza działanie trwające dłuższy czas, bliżej nieokreślony, mające charakter ciągły⁹. Okres 6 miesięcy jest sztucznie określonym, utrwalonym przez doktrynę wymogiem, niemającym jakiegokolwiek uzasadnienia w przepisach prawa oraz w rozumieniu pojęcia „długotrwałość” w języku polskim. Powód przez cały okres współpracy z dyrektorem był nękanym, dlatego można uznać działania za trwające dłuższy czas. Nie ma też wątpliwości, że zachowania te miały charakter ciągły. Istotne jest również to, że dyrektor nie zaniechał niewłaściwych zachowań, a przerwało je dopiero zwolnienie lekarskie spowodowane rozstrojem zdrowia powoda. Gdyby nie to trwałyby one zapewne nadal, co byłoby szkodliwe dla zdrowia powoda, a zwłaszcza jego psychiki. Warto również powołać się na pogląd wyrażony w literaturze, według którego nie ma przeszkód, aby odpowiedzialność z tytułu mobbingu ponosił

⁵ Por.: H. Szewczyk, *Mobbing w stosunkach pracy. Zagadnienia prawne*, Warszawa 2012, s. 123–124.

⁶ Wyrok SN z 7.5.2009 r., III PK 2/09, Legalis Nr 264446; Por.: G. Jędrejek, *Mobbing. Środki ochrony prawnej*, Warszawa 2011, s. 21–22.

⁷ Por.: M. Chakowski, *Problem mobbingu w orzecznictwie polskich sądów pracy*, MOPR 2011, Nr 2, s. 81; M. Gersdorf, [w:] M. Gersdorf, K. Rączka, M. Rączkowski, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 567–568.

⁸ H. Szewczyk, *op. cit.*, s. 139.

⁹ *Ibidem*, s. 137.

pracodawca, także wobec osób zatrudnionych na okres próbny¹⁰. To stanowisko wskazuje, że w krótkim okresie stażu pracy również może wystąpić mobbing. Traktowanie długotrwałości jako okresu kilku miesięcy uniemożliwia stosowanie art. 943 KP do szykanowanych pracowników, którzy legitymują się stosunkowo krótkim stażem pracy.

Kolejny problem to przestanka „uporczywości”, której nie dostrzegł Sąd Najwyższy w omawianej sprawie. Istotne jest to, że jest ona związana z przestanką „długotrwałości” i muszą one wystąpić łącznie, gdyż wzajemnie się uzupełniają¹¹. To pojęcie również nie zostało zdefiniowane przez ustawodawcę i powinno być stosowane jego potoczne rozumienie. „Uporczywość” to zachowanie nieustępliwe, stale powtarzające się, nieprzerwane, utrzymujące się długo¹². Obie definicje („długotrwałość” i „uporczywość”) są ze sobą ściśle związane, a charakterystyczne dla nich są długość i ciągłość zachowań. Należy zauważyć, że im większe natężenie negatywnych zachowań, tym bardziej można uznać za długotrwały krótszy okres czasu¹³. Zastosowanie tych dwóch przestanek umożliwia sądom odcięcie się od działań schematycznych na rzecz indywidualizacji każdego przypadku, a co za tym idzie szerszego stosowania przepisów w sprawach tak bardzo związanych z osobowością i wnętrzem człowieka. W rozpatrywanej sprawie Sąd Najwyższy uznał wprawdzie, że zachowania dyrektora były niewłaściwe i naganne, jednak usprawiedliwił je szybkością prowadzonych przez Muzeum prac. Zauważył, że codzienne spotkania dyrektora z powodem i innymi pracownikami trwały po kilka godzin, ale nie odniósł się do poruszania na spotkaniach kwestii pozamerytorycznych, w niewłaściwy sposób, mający na celu przede wszystkim ośmieszenie i poniżenie powoda oraz wskazanie, że to on jako dyrektor jest najważniejszy w hierarchii zakładowej (wykłady na temat należnego dyrektowskiemu szacunku). Należało natomiast uznać, że sposób, w jaki dyrektor traktował powoda, nie znajduje usprawiedliwienia nawet w tym, że powód nie wykonywał właściwie swoich obowiązków. W wypadku, gdy pracownik nie jest w stanie sprostać wymogom wynikającym z rodzaju wykonywanej przez siebie pracy, pracodawca może skorzystać z szeregu środków sankcjonujących zachowanie pracownika, w tym ze zmiany lub rozwiązania z nim umowy o pracę. Trzeba przy tym zauważyć, że powód był kierownikiem, podlegali mu inni pracownicy, zaś dyrektor notorycznie deprecjonował go w oczach współpracowników, co mogło powodować brak szacunku załogi do powoda jako przełożonego. Powód nie miał możliwości wypowiedzenia się na tematy poruszane na spotkaniach (choć miał odpowiednie kompetencje), dlatego zadziwiające jest twierdzenie

¹⁰ G. Jędrejek, *op. cit.*, s. 20–21.

¹¹ Por.: B. Cudowski, Mobbing w orzecznictwie Sądu Najwyższego, MOPR 2008, Nr 10, s. 509–510.

¹² Zob.: M. Szymczak (red.), *Słownik języka polskiego*, t. III, Warszawa 1983, s. 610.

¹³ H. Szewczyk, *op. cit.*, s. 139.

Sądu Najwyższego, że wszystkie zachowania dyrektora spowodowała ówczesna sytuacja pracodawcy¹⁴. Należy wspomnieć, że współpraca powoda z poprzednim dyrektorem układała się dobrze, bez żadnych zastrzeżeń. Powód również we wspomnianej przeszłości wojskowej i budowlanej nie spotkał się z takim traktowaniem ze strony przełożonych. Niedopuszczalne, mające cechy nękania, a nawet zastraszania było polecenie powodowi napisania wypowiedzenia umowy o pracę bez daty, aby dyrektor mógł w odpowiednim czasie sam ją wstawić. Takie nagromadzenie zachowań dyrektora stanowi przesłankę uporczywego nękania i zastraszania pracownika¹⁵. Uznanie, w komentowanej sprawie, zachowań dyrektora za długotrwałe i uporczywe czyni zadość funkcji ochronnej pracownika w prawie pracy. Pozwala na dochodzenie roszczeń z tytułu mobbingu. Przyjęte przez Sąd Najwyższy odmienne stanowisko pozbawia powoda możliwości domagania się zadośćuczynienia z art. 943 § 3 KP, czego nie równoważy przedstawiona propozycja zastosowania art. 55 § 11 w zw. z art. 111 KP, wynikająca z uznania, że opisywane zachowania dyrektora naruszyły godność pracownika. W przypadku bowiem rozwiązania przez pracownika umowy o pracę bez wypowiedzenia może on domagać się odszkodowania jedynie za okres wypowiedzenia. Natomiast stwierdzenie rozstroju zdrowia spowodowanego mobbingiem pozwala mu żądać zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, a roszczenie to z całą pewnością jest dla niego korzystniejsze. Co więcej, propozycja Sądu Najwyższego, aby pracownik zrezygnował z pracy z powodu naganego zachowania przełożonego, nie wytrzymuje krytyki, gdyż prowadzi do zaaprobowania ponoszenia przez ofiarę konsekwencji działania mobbera.

Zgodnie z art. 943 § 2 KP omawiane przesłanki muszą wywołać zaniżoną ocenę przydatności zawodowej, powodować lub mieć na celu poniżenie lub ośmieszenie pracownika, jego izolowanie lub wyeliminowanie z zespołu pracowników. Sąd Najwyższy nie dostrzegł w zachowaniach dyrektora źródła któregoś z tych skutków. Powołał się na swój wcześniejszy wyrok, w którym uznał, że ocena, czy nastąpiły skutki mobbingu musi opierać się na obiektywnych kryteriach¹⁶. Mając to na względzie trzeba zauważyć, że uzyskiwanie przez dyrektora informacji nie od powoda (będącego kierownikiem) tylko od innych pracowników, brak przyzwolenia na przedstawienie swojego zdania, ciągłe poniżanie przy podwładnych powinny zostać zakwalifikowane jako zaniżanie przydatności zawodowej powoda z przyczyn obiektywnych. Powód czuł się gorszy i nieprzydatny w pracy, był załamany i przygnębiony. Sąd Najwyższy uznał jednak, że powód ciągle współpracował z podwładnymi, a po rozwiązaniu umowy o pracę szybko znalazł inne

¹⁴ Por.: M. Chakowski, *op. cit.*, s. 12–14, 65 i wskazana tam literatura; Zob. też: A. Abramowska, M. Nałęcz, Prawna regulacja mobbingu, MOPR 2004, Nr 7, s. 181.

¹⁵ Por.: H. Szewczyk, *op. cit.*, s. 121 i wskazana tam literatura.

¹⁶ Wyrok SN z 14.11.2008 r., II PK 88/08, OSNP 2010, Nr 9–10, poz. 114.

zatrudnienie, co świadczy o tym, że był świadomy swojej przydatności zawodowej. Nie można jednak zgodzić się z takim stanowiskiem, ponieważ ze stanu faktycznego wynika, że działania dyrektora prowadziły do ośmieszenia i poniżenia powoda, a ostatecznie do jego wyeliminowania z zespołu pracowników (ciągłe deprecjonowanie, zmuszenie do podpisania wypowiedzenia bez daty).

Następny problem, jaki powstaje na gruncie głosowanego orzeczenia, to skutek mobbingu, jakim jest rozstrój zdrowia. Sąd Najwyższy stwierdziwszy brak mobbingu, nie zbadał tego problemu dogłębnie. Powód korzystał ze zwolnienia lekarskiego z powodu wysokiego ciśnienia, a potem z powodu bólu kręgosłupa. Sąd Najwyższy uznał, że ból kręgosłupa nie mógł być skutkiem mobbingu i – choć sądy, które rozpatrywały tę sprawę, korzystały z opinii biegłego – nie odniósł się do sporządzonej przez niego opinii. Ta natomiast – z racji wymogu wiedzy specjalistycznej – jest niezbędna by uznać, czy dane objawy spowodowały mobbing. Należy zatem postulować, aby ustalenia w zakresie wpływu mobbingu na zdrowie ofiary miały zawsze oparcie w opinii biegłego, a nie polegały na bezkrytycznym i bezpodstawnym przyjmowaniu – jak w niniejszej sprawie – że coś może lub nie może być jego skutkiem. W literaturze przyjmuje się przecież powszechnie, że długotrwały stres może wpływać na układ mięśniowy czy układ ruchu, co powoduje napięcie mięśni i bóle kręgosłupa¹⁷, które to bóle w niniejszej sprawie Sąd Najwyższy bez głębszy refleksji zdyskwalifikował jako możliwy skutek mobbingu.

Konkludując, stanowisko Sądu Najwyższego w komentowanej sprawie należy uznać za kontrowersyjne. Zgodnie z wykładnią propracowniczą, w oparciu o art. 30 i art. 66 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 111 KP i art. 15 KP, trzeba przyjąć, że w tym konkretnym przypadku wystąpiły przesłanki z art. 943 § 2 KP i doszło do mobbingu, który ponadto spowodował rozstrój zdrowia. I choć przepis art. 943 § 2 KP jest nieostry, gdyż ustawodawca nie definiuje „długotrwałości” i „uporczywości”, to zadaniem sądów jest, aby w każdej sprawie indywidualnie oceniać te przesłanki. W sprawach związanych z ludzką psychiką i zdrowiem ocena wystąpienia przesłanek nie powinna opierać się na sztywnych wymogach, w dodatku nieustalonych przez ustawodawcę. *De lege ferenda* można postulować, aby do przepisów dotyczących postępowania w sprawach z zakresu prawa pracy dodać przepis, który wprowadzałby obowiązkowy udział biegłych (szczególnie psychologa) w sprawach o mobbing. Pozwoli to na przybliżenie sądom sytuacji psychicznej osób poszkodowanych, która nie zawsze musi być widoczna dla osób trzecich.

¹⁷ Por.: H. Szewczyk, *op. cit.*, s. 29–30 i wskazana tam literatura.

Commentary to the judgment of the Supreme Court of 22 April 2015, file No II PK 166/14¹⁸

Summary

This is a commentary to a judgment issued by the Supreme Court indicating the behaviours that can be qualified as mobbing. The author challenges the Supreme Court's justification of failing to qualify the defendant's action as mobbing. Article 943 § 2 of the Labour Code is also analysed, with the reservation that the circumstances referred to in a provision should be interpreted in accordance with the generally accepted interpretation techniques, and creating extra-statutory circumstances, especially those unfavourable to an employee, should be avoided. It was indicated that in cases involving mobbing, the circumstances should not be defined upon rigid requirements that were not determined by the legislator. It was submitted that mobbing is investigated according to objective causes, i.e. only the actions and behaviour of a mobber, whereas the act fails to take into account the situation where the victim's contribution constitutes a circumstance justifying the mobber's behaviour. In addition, it was recommended that physical distress, as resulting from mobbing, should be determined on the basis of expert opinions.

¹⁸ Judgment of the Supreme Court of 22.4.2015, II PK 166/14, MOPR, No 12, item 2015, p. 643; Legalis No 1260043.

Sprawozdanie z seminarium pt. „Nowe perspektywy dla lepszej współpracy między wymiarem sprawiedliwości a policją w zakresie walki z handlem narkotykami – wymiana dobrych praktyk”

*Łukasz Zygmunt**

W dniach 11–14.4.2016 r. Belgijski Instytut Kształcenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości¹ wspólnie z Europejską Siecią Szkolenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości², Krajową Szkołą Sądownictwa Francji³, Ministerstwem Sprawiedliwości Luksemburga, Belgijską Federalną Policją i Policją Królestwa Holandii, przy finansowym wsparciu Dyrekcji Generalnej ds. Sprawiedliwości Komisji Europejskiej, zorganizował w Antwerpii seminarium pt.: „Nowe perspektywy dla lepszej współpracy między wymiarem sprawiedliwości a policją w zakresie walki z handlem narkotykami – wymiana dobrych praktyk”.

W wydarzeniu wzięło udział ponad 100 uczestników i prelegentów – głównie prokuratorów, sędziów oraz funkcjonariuszy policji z kilkunastu krajów członkowskich Unii Europejskiej oraz krajów kandydackich. Umieszczenie zajęć w centrum konferencyjnym Elzenveld, niegdysiejszym klasztorze, umożliwiło seminarzystom w szczególności sposób kontemplowanie zagadnień związanych z międzynarodową przestępczością narkotykową.

Europa jest zarówno jedną z głównych destynacji dla substancji psychotropowych i środków odurzających, jak również ich punktem przerzutowym w inne

* Prokurator Prokuratury Rejonowej w Świdniku, mgr filologii angielskiej, absolwent Szkoły Prawa Niemieckiego (Uniwersytet w Hannoverze/Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

¹ *Instituut voor Gerechtelijke Opleiding (IGO)/L'Institut de formation judiciaire (IFJ).*

² European Judicial Training Network (EJTN).

³ L'Ecole Nationale de la Magistrature de France (ENM).

miejsca naszego globu. Ponadto, odbywa się tu znaczna część światowej produkcji konopi innych niż włókniste oraz syntetycznych narkotyków. Globalizacja, rozwój i coraz łatwiejsza dostępność technologii komunikacyjnych, pojawianie się nowych narkotyków pod postacią nowych substancji psychoaktywnych, które nie podlegają regulacjom międzynarodowym czy krajowym, a także coraz nowsze sposoby i drogi transportu narkotyków stanowią poważne wyzwania dla organów ścigania.

Z tych m.in. względów organizatorzy wskazali na potrzebę stworzenia podwalin pod lepszą i efektywniejszą współpracę pomiędzy wymiarem sprawiedliwości a policją, aby móc skutecznie przeciwstawić się coraz dynamiczniej działającej i coraz lepiej zorganizowanej przestępczości narkotykowej.

Niespełna czterodniowy program seminarium składał się z kilkunastu referatów, tematyką obejmujących zagadnienia teoretyczne i praktyczne związane z szeroko pojętą walką z handlem narkotykami, dyskusji w ramach tzw. okrągłego stołu ekspertów, czterech warsztatów w grupach, których wyniki zostały przedstawione ostatniego dnia przez przedstawicieli tych grup, w tym autora niniejszego opracowania, oraz dyskusji z możliwością wygłoszenia komentarzy przez uczestników konferencji. W szkoleniu uczestniczyła również *Tatiana Kazadi Tshikala*, doktorantka Instytutu Międzynarodowych Badań nad Polityką Karną⁴ Uniwersytetu w Gandawie, której zadaniem było sporządzenie raportu i wygłoszenie podsumowania z punktu widzenia pracownika naukowego. Oprócz zajęć na miejscu, przewidziano także wyjazd do centrum szkolenia belgijskiej policji oraz przyjęcie w antwerpskim ratuszu.

Spotkanie rozpoczęło się wieczorem 11.4.2016 r. powitalnym przemówieniem prof. dr. *Rafa Van Ransbeecka*, od listopada 2015 r. Dyrektora Belgijskiego Instytutu Kształcenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości, który następnego dnia rano oficjalnie otworzył obrady seminarium i zapoznał uczestników z programem na nadchodzące trzy dni, przyjmując rolę przewodniczącego pierwszego dnia konferencji.

Lambert Schmidt, reprezentujący Dyрекję Generalną ds. Migracji i Spraw Wewnętrznych Komisji Europejskiej, w referacie pt.: „Introduction to the new challenges and new criminal conducts on drugs” wprowadził uczestników w tematykę nowych wyzwań dotyczących narkotyków i zaprezentował nowe modele zachowań kryminalnych związanych z tymi substancjami. Prelegent w szczególności nawiązał do decyzji ramowej Rady UE 2004/757/JHA z dnia 25.10.2004 r. ustanawiającej minimalne przepisy określające znamiona przestępstw i kary w dziedzinie nielegalnego handlu narkotykami w odniesieniu do definicji narkotyków. Decyzja ta określa minimalne wspólne zasady dotyczące

⁴ Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP).

definicji przestępstw związanych z obrotem środkami odurzającymi oraz systemu sankcji w celu zapobiegania problemom, które mogą wystąpić we współpracy organów sądowych i organów ścigania państw członkowskich ze względu na fakt, że dany czyn przestępczy lub czyny przestępcze nie są karalne jednocześnie na mocy przepisów prawa państwa wnioskującego i państwa, do którego wniosek jest kierowany. Powyższe przepisy obowiązują w odniesieniu do substancji wchodzących w zakres stosowania konwencji ONZ oraz do narkotyków syntetycznych objętych kontrolą na mocy wspólnego działania 97/396/WSiSW z dnia 16.6.1997 r.⁵, ale nie mają zastosowania do nowych substancji psychoaktywnych. Skalę problemu obrazuje fakt, iż – jak podniósł prelegent – w latach 1997–2012 państwa członkowskie zgłosiły około 290 takich nowych substancji.

Dalsze referaty zostały wygłoszone pod zbiorczym tytułem: „Drugs trafficking: the current issues and future challenges on the European scene”⁶.

Claude Gillard z belgijskiego Ministerstwa Sprawiedliwości przedstawił strukturę organizacji zaangażowanych w zwalczanie narkotyków na terenie Europy – ich specyficzne role, cele, priorytety i politykę. Rozpoczął od przykładów ze strony belgijskiej – umów dwustronnych z krajami sąsiadującymi oraz państwami trzecimi, w tym graniczącymi z UE (Bułgaria, Ukraina, Mołdawia) i wynikających stąd problemów (np. na podstawie francuskiej konstytucji ograniczenie wolności osobistej może nastąpić wyłącznie w wyniku działania francuskiej policji). W konsekwencji, do czasu podpisania dwustronnych porozumień o współpracy policyjnej zwanych Tournai 1 i Tournai 2⁷ belgijscy funkcjonariusze policji mogli przekraczać granicę w pościgu za sprawcą, ale nie mogli go zatrzymać i zabrać na przesłuchanie. Odnosząc się do krajów Beneluksu, referent – z przymrużeniem oka – zwrócił uwagę, iż Holandia ma inne zdanie dotyczące marihuany niż Belgia. Następnie przeszedł na szczebel międzynarodowy, w tym Unii Europejskiej. Omówiona została rola instytucji takich jak: Horyzontalna Grupa Robocza ds. Narkotyków (HDG), Grupa Robocza do Spraw Współpracy Celnej, Grupa Robocza do Spraw Ogólnych, w tym Oceny (GENVAL), Europejska Jednostka Współpracy Sądowej (Eurojust), Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA), Europejski Urząd Policji (Europol), Międzyrządowa Grupa ds. Współpracy na Rzecz Zwalczania Nadużywania Narkotyków i Nielegalnego Handlu Narkotykami (Grupa Pompidou), Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) czy Interpol.

⁵ Wspólne działanie z 16.6.1997 r. przyjęte przez Radę na podstawie art. K.3 Traktatu o Unii Europejskiej, dotyczące wymiany informacji, oceny ryzyka oraz kontroli nowych leków syntetycznych, Dz.U. L 167 z 25.6.1997 r., s. 1.

⁶ „Handel narkotykami: obecne problemy i przyszłe wyzwania w realiach europejskich” – tłum. Ł. Zygmunt.

⁷ Nazwa pochodzi od nazwy przygranicznej belgijskiej miejscowości Tournai, w której umowa została podpisana w 2001 r. i aktualizowana w 2013 r. – m.in. ustanowiono wspólne francusko-belgijskie patrole policyjne.

Następnie dr *Roumen Sedefov*, reprezentujący Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA), przedstawił raport dotyczący rynku narkotyków w UE: od produkcji, poprzez handel, aż do użycia. Jak wynika z badań będących przedmiotem raportu, konsekwencje nielegalnego rynku narkotyków to:

- dalsza działalność kryminalna – handel ludźmi, nielegalny handel bronią i innymi zakazanymi substancjami, terroryzm,
- negatywny wpływ na środowisko – zatrucie środowiska⁸, przestępstwa związane z narkomanią,
- negatywny wpływ na jednostkę, rodzinę i społeczność lokalną,
- negatywny wpływ na legalną ekonomię – pranie pieniędzy, kryminalny wpływ na legalne przedsiębiorstwa, nielegalne przepływy finansowe,
- nacisk na instytucje rządowe – korupcja funkcjonariuszy, konieczność dodatkowych wydatków państwowych, a co za tym idzie negatywny wpływ na rozwój i zarządzanie krajem.

Prelegent zaprezentował nadto szacowaną minimalną wartość rynku narkotyków na terenie UE: 24 miliardy euro, z czego 9,3 miliarda (tj. 38%) stanowią konopie inne niż włókniste, 6,8 miliarda (tj. 28%) heroina, 5,7 miliarda (tj. 24%) kokaina, 1,8 miliarda (tj. 8%) amfetamina i 0,7 miliarda (tj. 3%) ekstazy⁹. *R. Sedefov* zaprezentował również bardziej szczegółowe dane dotyczące poszczególnych rodzajów substancji psychotropowych czy środków odurzających, obejmujące m.in.: trasy przerzutowe, kraje pochodzenia i destynacji, sposób produkcji i innowacje w tym zakresie, częstotliwość konfiskaty i ilość skonfiskowanych substancji, ich ceny i stopień czystości. Ich przytoczenie w całości przekracza oczywiście wymiar niniejszego opracowania. Można je jednak znaleźć w raporcie opublikowanym przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii.

Po przerwie rozpoczęły się trzy panele – „okrągłe stoły” połączone z dyskusją. Rolę moderatora w pierwszym z nich zatytułowanym „New substances”¹⁰ sprawował prokurator *Jean-Baptiste Andries* z Prokuratury Generalnej przy Sądzie Apelacyjnym w Liege. W ramach tego panelu ponownie wystąpił dr *R. Sedefov*, który przedstawił system wczesnego ostrzegania o nowych substancjach psychoaktywnych, opracowany na podstawie Decyzji Rady UE 2005/387/WSiSW z dnia 10.5.2005 r. w sprawie wymiany informacji, oceny ryzyka i kontroli nowych substancji psychoaktywnych. Jak wskazał, w wykazach załączonych do Jednolitej konwencji ONZ o środkach odurzających z 1961 r. i Konwencji ONZ o substancjach psychotropowych z 1971 r. znajduje się około 250 substancji,

⁸ Wyprodukowanie kilograma amfetaminy skutkuje wytworzeniem 20–30 kg toksycznych odpadów.

⁹ Procenty nie sumują się do 100% z uwagi na przyjęte zaokrąglanie.

¹⁰ „Nowe substancje” – tłum. Ł. Zygmunt.

podczas gdy poza wykazami jest ich już ok. 570 i mogą one stanowić porównywalne zagrożenie dla zdrowia publicznego. Tylko w 2015 r. wykryto 100 nowych substancji. Zaznaczyć przy tym należy, że nowe substancje psychoaktywne nie podlegają penalizacji we wszystkich państwach członkowskich, co może skutkować problemami we współpracy organów sądowych z organami ścigania tych państw w sytuacji, gdy dany czyn nie jest karalny jednocześnie na mocy przepisów prawa państwa wnioskującego i państwa, do którego kierowany jest wniosek. W związku z powyższym wprowadzono 3-stopniowe podejście:

- 1) wymiana informacji na szczeblu Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (EMCDDA) – Europol;
- 2) ocena ryzyka, tj. szkodliwości nowej substancji – dokonywana przez EMCDDA;
- 3) proces decyzyjny – decyzja Rady UE o tym, czy nowa substancja ma być kontrolowana, czy nie (nie ma możliwości wydania decyzji pośredniej).

W prezentacji pojawił się również „polski akcent” – odniesienie do wybuchu epidemii¹¹ „Mocarza” w Polsce – ponad 200 hospitalizacji, w tym 8 osób w stanie krytycznym, w ciągu 72 godzin. Jak wskazał dr R. Sedefov, czynnikiem utrudniającym walkę z nowymi substancjami psychoaktywnymi jest również ich wysoka wydajność. O ile do wyprodukowania 10000 dawek MDMA potrzeba 750 gramów substancji, o tyle w przypadku 25I-NBOMe wystarczy tylko 5 gramów, zaś najbardziej wydajne są pochodne fentanylu¹², gdyż w przypadku karfentanylu potrzebna ilość to zaledwie 0,1 grama! Prezentacja dr R. Sedefova zawierała również bardzo interesującą informację dotyczącą źródeł pochodzenia nowych substancji psychoaktywnych. Wymienił on 10 ich kategorii, a mianowicie:

- nieudane leki (AH7921),
- wycofane leki (DMAA),
- leki (pregabalin),
- leki w fazie badań (CRA-13),
- rośliny i grzyby (szatwia),
- chemikalia przemysłowe (GBL),
- nowe substancje (4,4’DMAR),
- badania/próby farmakologiczne (25I-NBOMe, JWH-018),
- dzieło przypadku (4-MA),
- Alexander Shulgin¹³ (MDMA, PiHKAL, TiHKAL).

¹¹ W prezentacji użyto sformułowania *outbreak*.

¹² Silnie działający syntetyczny lek przeciwbólowy z grupy opioidów, agonista receptorów opioidowych. Działa ok. 100 razy silniej niż morfina.

¹³ Amerykański chemik i farmakolog pochodzenia rosyjskiego, wynalazca leków, znany z propagowania medycznego użycia MDMA i prowadzenia kampanii na rzecz legalizacji wybranych substancji psychoaktywnych, autor, wspólnie z żoną Ann Shulgin, dwóch książek: „PiHKAL” i „TiHKAL”, w których opisał osobiste doświadczenia z eksperymentami nad fenyletoaminami i tryptaminami – https://pl.wikipedia.org/wiki/Alexander_Shulgin, dostęp: 27.11.2016 r.

W ramach następnej prezentacji *Daniel Dudek* z Europolu przedstawił podejście organów ścigania do nowych substancji psychoaktywnych (NPS) z punktu widzenia reprezentowanej organizacji, a także informacje dotyczące kilku zakończonych sukcesem operacji przeciwko producentom tych środków. Na uwagę zasługuje m.in. operacja „Change” obejmująca 17 krajów, a dotycząca kilku chińskich podmiotów oferujących nowe substancje psychoaktywne. Zakupów można było dokonywać za pośrednictwem strony internetowej, z dostawą do domu, przy płatności z góry przelewem lub za pośrednictwem Western Union. O skali zjawiska świadczy fakt, że na stronie internetowej, w dziale płatności (*payment*) pojawiła się prośba o dokonywanie wyłącznie przelewów, gdyż z uwagi na codzienne wpłaty za pośrednictwem Western Union wynoszące ok. 200000 dolarów, firma ta nabrała podejrzeń, zaś beneficjent procedury obawiał się posądzeń o pranie pieniędzy dla terrorystów. Nadto, tylko jeden z nabywców (następnie podejrzany) z Europy w ciągu 2,5 roku dokonał zakupów i przełał łącznie kwotę 3,8 miliona dolarów. Towar przesyłany był w wielkich paczkach za pośrednictwem znanych firm kurierskich do hubów przeladunkowych w Europie, skąd trafiał do odbiorców indywidualnych. W wyniku operacji koordynowanej przez Europol i Eurojust główny dostawca został aresztowany w Chinach, zaś 40 dalszych osób aresztowano w Europie i Stanach Zjednoczonych. W Danii, Holandii, Szwecji, Hiszpanii, Austrii, Francji i na Słowacji zabezpieczono ponad 3,5 tony różnych substancji.

Z kolei reprezentująca holenderską prokuraturę *Nicole van der Waterbeemd* przedstawiła sytuację faktyczną i prawną w tym kraju oraz strategię prokuratury, w tym kwestie współpracy z policją w zakresie nowych substancji psychoaktywnych. Nowe substancje psychoaktywne nie są automatycznie wpisywane na listę i kontrolowane stosownie do regulacji holenderskiego odpowiednika ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii¹⁴. Przykładowo, z dniem 1.7.2015 r. dodano następujące substancje: MDPV, 25I-NBOMe, Methoxetaminę, 4,4'-DMAR, 5-IT, MT-45, zaś z dniem 1.1.2016 r.: 25B-NBOMe, 25C-NBOMe, JWH-018, AM-2201, Metylon. Prokuratorzy prowadzący postępowania posiłkowali się więc do niedawna przepisami holenderskiego odpowiednika prawa farmaceutycznego¹⁵, która to ustawa zabrania produkcji i sprzedaży niezarejestrowanych produktów medycznych, kwalifikując stany faktyczne pod kątem nieprzestrzegania przepisów i wymogów tej ustawy. Możliwość ta skończyła się jednak wraz z wydaniem przez Europejski Trybunał Sprawiedliwości wyroku z dnia 10.7.2014 r., w którym orzeczono, że Artykuł 1 pkt 2 lit. b) dyrektywy 2001/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 6.11.2001 r. w sprawie wspólnotowego kodeksu

¹⁴ Opiumwet – ustawa z 12.5.1928 r.

¹⁵ Geneesmiddelenwet, GnW – ustawa z 8.2.2007 r., <http://wetten.overheid.nl/BWBR0021505/2012-01-01>, dostęp: 27.11.2016 r.

odnoszącego się do produktów leczniczych stosowanych u ludzi, zmienionej dyrektywą 2004/27/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 31.3.2004 r., należy interpretować w ten sposób, że wyłącza on substancje, takie jak będące przedmiotem postępowań głównych, które wywierają skutki ograniczające się do zwykłej zmiany funkcji fizjologicznych, a nie są w stanie spowodować korzystnych skutków, bezpośrednich lub pośrednich, dla zdrowia ludzkiego, są spożywane wyłącznie w celu wywołania stanu odurzenia i w konsekwencji są szkodliwe dla zdrowia ludzkiego¹⁶. W rezultacie, na chwilę obecną powstała luka prawna, która umożliwia w miarę swobodny obrót nowymi środkami psychoaktywnymi w Holandii, co może jednocześnie utrudniać postępowania karne prowadzone w innych krajach z uwagi na brak podstaw do realizacji nadsyłanych wniosków o pomoc prawną. Dla rozwiązania tej sytuacji postulowane są jak najszybsze zmiany w prawie.

W następnym wystąpieniu, *Greet Declerc* z belgijskiej Federalnej Agencji ds. leków i produktów medycznych przedstawiła wyzwania legislacyjne wynikające z pojawiania się nowych substancji psychoaktywnych oraz zasady podejścia struktury generycznej, która na chwilę obecną jest jedynie postulatem. W wielkim uproszczeniu i skrócie chodzi o to, aby na listę substancji zabronionych wprowadzić podstawową substancję czynną. W konsekwencji wszelkie modyfikacje będą automatycznie znajdować się na liście substancji kontrolowanych, dzięki czemu możliwe będzie zwalczanie dopiero wchodzących na rynek substancji psychoaktywnych i osiągnięcie maksymalnego rezultatu przy minimalnym nakładzie środków. Z drugiej strony zachodzi jednak potrzeba szczególnie dokładnego określenia zabronionej substancji podstawowej. Przykładowo pochodnymi fenyletoaminy są zarówno amfetamina, MDMA i metamfetamina, jak i używane leczniczo tyrozyna, dopamina, efedryna czy adrenalina.

Drugi okrągły stół dotyczył nowych metod śledczych. Jako pierwsza głos zabrała reprezentująca austriacką prokuraturę oraz Eurojust *Caroline Bacher*. Koncentrując się na zagadnieniu przechwytywania komunikacji, zaprezentowała ona również w skrócie cele Eurojustu oraz główne narzędzia współpracy, w tym korzyści ze Wspólnych Zespołów Śledczych (JIT) i spotkań koordynacyjnych. Przedstawiła ponadto statystyki Eurojustu dotyczące spraw związanych z przestępczością narkotykową, a na przykładzie dwóch prowadzonych międzynarodowych postępowań zaprezentowała trudności w wykorzystywaniu dowodów z podsłuchów oraz dowodów elektronicznych z uwagi na różnice w przepisach krajów uczestniczących. Prelegentka zwróciła także uwagę na to, że nie ma jednej formalnej definicji przechwytywania komunikacji. Do tej kategorii zalicza się bowiem przechwytywanie korespondencji elektronicznej, przeszukania na

¹⁶ ECLI:EU:C:2014:2060.

odległość (określone *de facto* jako *hacking*), podsłuchy polegające na monitorowaniu danych rozmówców, treści rozmów, lokalizacji, numerów telefonów (*wiretapping*), podsłuchy w inny sposób, zazwyczaj za pomocą zainstalowanych urządzeń (*bugging*). Generalne zasady pozwalające na wykorzystanie tego rodzaju środków to:

- konieczność,
- subsydiarność – gdy inne, mniej inwazyjne metody nie są wystarczające,
- kontrola sądowa – autoryzacja przez niezależny organ,
- proporcjonalność – pomiędzy naruszeniem prawa do prywatności a wagą czynu zabronionego będącego przedmiotem postępowania.

Kolejny prelegent – Jan Ellermann, reprezentujący Europol, omówił natomiast kwestie dotyczącą dostępności danych i ich ochrony. W referacie pt.: „The availability of data and protection of data” przedstawił zadania i zakres działalności swojej organizacji w zakresie ochrony danych, wskazując, że Europol specjalizuje się we wspomaganiu zwalczania najpoważniejszych przestępstw, w tym o charakterze terrorystycznym i dysponuje ponad setką analityków kryminalnych, którzy należą do najlepiej wyszkolonych w Europie. Clou jego prezentacji stanowiło jednak przedstawienie szczegółowych danych dotyczących zasad działania i praktycznego wykorzystania analitycznych plików roboczych¹⁷ i zmian, jakim podlegał sposób organizacji i powiązywania danych na przestrzeni lat. Natomiast na zakończenie swojego wystąpienia odniósł się do swojej wypowiedzi umieszczonej w serwisie YouTube¹⁸.

Z kolei Stephen Almaseanu, były francuski sędzia śledczy, aktualnie reprezentujący francuską agencję AGRASC¹⁹ powołaną w 2011 r. w celu ułatwienia zajmowania i konfiskaty mienia w sprawach karnych oraz zarządzania zajęтым mieniem, przedstawił nowe podejście do zwalczania przestępstw narkotykowych z wykorzystywaniem instrumentów finansowych. W referacie pt.: „New approaches in the fight against drugs trafficking by mean of Financial Instruments” zaprezentował powody przyjęcia takich rozwiązań we Francji, wskazując na to, że:

- konfiskata majątku jest nierzadko większą dolegliwością dla sprawców niż pozbawienie wolności,
- pozbawienie środków finansowych utrudnia wznowienie działalności po wyjściu na wolność,
- dochodzenia ukierunkowane na wyjaśnienie pochodzenia środków finansowych nierzadko doprowadziły do ujawnienia samego przestępstwa będącego źródłem zysków.

¹⁷ Analytical Working Files (AWF).

¹⁸ https://www.youtube.com/results?search_query=europol+director+data+protection, dostęp: 14.12.2016 r.

¹⁹ Agence de Gestion et de Recouvrement des Avoirs Saisis et Confisqués.

W dalszej kolejności prelegent zaprezentował regulacje przyjęte w ustawodawstwie swojego kraju w latach 2007–2012 konsekwentnie zwiększające możliwość zastosowania przepadku. Na zakończenie zaś przedstawił plejadę usytuowanych w ramach wymiaru sprawiedliwości agencji policyjnych, których zadaniem jest prowadzenie postępowań finansowych, ujawnianie, zabezpieczanie i administrowanie zabezpieczonymi składnikami majątkowymi, ze szczególnym uwzględnieniem agencji, którą sam reprezentował.

Interesujący przerywnik wywodów prawniczych stanowił referat prof. *Alexandra van Nuijsa*, wykładowcy z Centrum Toksykologii Wydziału Farmaceutycznego Uniwersytetu w Antwerpii, a dotyczący określania stopnia nielegalnej konsumpcji środków narkotycznych za pomocą metody polegającej na analizie ścieków. Poszukiwania nowej, skuteczniejszej niż anonimowe ankiety i relatywnie tańszej metody określania nielegalnego spożycia narkotyków, doprowadziło bowiem naukowców dosłownie do zejścia do kanałów. Próbkę pobierane w 41 oczyszczalniach ścieków ze środy i niedzieli wskazały na zdecydowanie większe stężenie kokainy w ściekach podczas weekendu, jak również na istotne różnice w stężeniu w różnych częściach kraju. Bardziej szczegółowe badania przeprowadzone zostały w oczyszczalni ścieków dla północnej części Brukseli. Jako przykład prelegent podał, że stężenie ekstazy w ściekach w okresie sylwestrowo-noworocznym było dziesięciokrotnie wyższe niż w zwykły dzień tygodnia, zaś kokainy dwukrotnie wyższe niż w zwykły (imprezowy) weekend.

Wieczorem uczestnicy szkolenia zostali przyjęci w antwerpskim ratuszu, gdzie funkcjonariusze lokalnej policji *Johan Hegge* oraz *Kurt Suykerbuyk* przedstawili prezentację poświęconą zwalczaniu handlu narkotykami w Antwerpii.

Trzeci dzień seminarium poświęcony został cyberprzestępczości powiązanej z dystrybucją narkotyków oraz wspomnianym już warsztatom.

Rozpoczęło go wystąpienie *Scotta A. Albrechta*, oficera łącznikowego Departamentu Sprawiedliwości USA i DEA²⁰ w Brukseli, który przedstawił wykorzystanie nowych technologii, takich jak np. *bitcoins*, możliwości, jakie daje *dark net* w handlu narkotykami i sposoby walki z nimi. Prelegent zaprezentował przykładowe oferty dostępne za pośrednictwem anonimowych sklepów zlokalizowanych w *dark webie* dotyczące dowolnych substancji, w dowolnej ilości, z wysyłką za pośrednictwem legalnie operujących firm kurierskich. Zgodnie z szacunkami i na zasadzie porównania do góry lodowej wykazał, że tylko 4% treści internetowych dostępnych jest w zwykłej sieci (*surface web*), zaś pozostałe 96% jest ukryte (*deep web*) i właśnie tam znajdują się m.in. treści i oferty o charakterze

²⁰ Drug Enforcement Administration - amerykańska agencja rządowa utworzona w 1973 r., której zadaniem jest egzekwowanie prawa zawartego w Controlled Substances Act z 1970 r. i ściganie sprawców przestępstw narkotykowych w kraju i w ramach współpracy międzynarodowej - <https://www.dea.gov/index.shtml>, dostęp: 14.12.2016 r.

kryminalnym (*dark web*) związane np. z narkotykami, pornografią dziecięcą, wykradzionymi danymi kart kredytowych, bronią, nielegalnym oprogramowaniem *etc.* Anonimowość oraz pewność dostawy gwarantuje stosowne oprogramowanie, korzystanie z serwerów *proxy*, używanie kryptowaluty w postaci bitcoinów, a także system sprzedaży oparty na dwóch pośrednikach – kupujący wpłaca na konto jednego, który przelewa środki na konto drugiego, ten informuje o przelewie sprzedawcę, który wysyła towar, po czym otrzymuje zarobione środki. Na miejsce jednego sklepu, który udało się zamknąć dzięki połączonej akcji FBI, IRS²¹, DEA, ICE²², amerykańskiej prokuratury i sądu, jak grzyby po deszczu wyrastają kolejne.

Po prezentacji platformy UNDOC²³, służącej do monitorowania narkotyków, i krótkiej dyskusji ogłoszono start 4 warsztatów:

- 1) Przemysł narkotyków przez porty i lotniska Europy (*Drugs trafficking incoming through the harbor or airports in Europe*);
- 2) Zorganizowane grupy przestępcze zakładające plantacje marihuany (*Organized Crime Groups that set up cannabis plantations*);
- 3) Współpraca transgraniczna związana z problemami narkotykowymi w rejonach przygranicznych (*Cross border cooperation in connection to drugs related problems in border areas*);
- 4) Podejście do konsumenta (*Approach of the end users*).

Uczestnicy zostali podzieleni według deklarowanych wcześniej preferencji i każdy miał możliwość uczestniczenia w dwóch spośród wymienionych warsztatów. Autorowi niniejszego sprawozdania przypadł udział w warsztatach nr 1 i 2.

Moderatorami pierwszego z nich byli *Manolo Tersago*, szef Wydziału ds. Narkotyków antwerpskiej policji, oraz komisarz *Paul Verschuere*n służący w jednostce policji, pod którą podlega m.in. teren brukselskiego lotniska Zaventem. Przedstawiona przez nich dokumentacja fotograficzna wykonana na lotnisku potwierdzała, że pomysłowość ludzka nie zna granic, co oczywiście w tym wypadku odnosiło się do kwestii transportu narkotyków. Pomijając tradycyjne metody połyku czy podwójnego dna w walizce, kurierzy posługiwali się wydrążonymi w środku laskami, przewozili ubrania nasączone płynną kokainą, jako „opakowania” używali obudowy sprzętu fotograficznego. W konsekwencji również pomysłowi i wyczuleni muszą być funkcjonariusze pracujący na lotnisku. Istotna jest również kwestia, jak odróżnić, czy kurier jest tylko podejrzanym,

²¹ Internal Revenue Service – amerykański urząd podatkowy – podlegająca pod Departament Skarbu Państwa, agencja rządowa USA zajmująca się ściąganiem podatków - <https://www.irs.gov/>, dostęp: 14.12.2016 r.

²² U.S. Immigration and Customs Enforcement – Służby Immigracyjne i Celne USA, agencja podlegająca pod Departament Bezpieczeństwa Krajowego - <https://www.ice.gov/>, dostęp: 14.12.2016 r.

²³ United Nations Office on Drugs and Crime.

czy również ofiarą przestępstwa. Omówiony został kasus niepełnosprawnego mężczyzny poruszającego się na wózku inwalidzkim, który z Ameryki Południowej usiłował przemyścić ok 3,5 kg kokainy. Choć od początku podnosił, że został zmuszony do tego czynu, przeprowadzone śledztwo ujawniło, iż w rzeczywistości wiódł luksusowe życie członka grupy przestępczej, zaś podróż zorganizował sobie sam.

Równie ciekawy był kasus dotyczący zdarzenia, jakie miało miejsce w porcie w Antwerpii. Otóż, pewnej nocy w 2011 r., w samochodzie zaparkowanym w pobliżu nabrzeża nr 236²⁴ znajdowało się czterech mężczyzn. Trzech z nich opuściło pojazd, przeskoczyło przez siatkę ogrodzeniową i zniknęło na pewien czas pośród kontenerów stojących na nabrzeżu. Gdy wrócili do samochodu, cała czwórka została zatrzymana przez funkcjonariuszy policji morskiej. Nie potrafili wyjaśnić swojego zachowania i powodu pobytu w tym miejscu. W trakcie przeszukania auta znaleziono m.in. cztery plecaki, linę wspinaczkową, różne narzędzia (śrubokręty, wiertła, łamaki etc.) umożliwiające otwarcie kontenera. W trakcie prowadzonego śledztwa ustalono, że telefony mężczyzn logowały się w tej samej okolicy również dzień wcześniej. Za udział w zorganizowanej grupie przestępczej zostali oni skazani na kary po 2 lata pozbawienia wolności. Dwóch skazanych złożyło apelacje od wyroku, na skutek których podwyższono im karę do 3 lat pozbawienia wolności. Dodatkowo, z informacji przekazanych przez prowadzących postępowanie w tej sprawie wynikało, że prokuratorzy w Antwerpii są zobligowani do aresztowania osób zatrzymanych na terenie portowym „w podejrzanych” okolicznościach wskazujących na to, że zamierzali „odzyskać” narkotyki z kontenerów.

Zadaniem uczestników tych zajęć warsztatowych było przeniesienie przedstawionego stanu faktycznego na rodzimy grunt i zastanowienie się nad możliwą kwalifikacją prawną czynu i prognozowanym wymiarem kary.

Z kolei drugi warsztat, odbywający się pod nadzorem *Johna Kiersa* i *Joche-ma Spoorendonka* – funkcjonariuszy holenderskiej policji, dotyczył sposobów organizowania plantacji marihuany przez zorganizowane grupy przestępcze oraz wykrywania ich przez funkcjonariuszy policji i innych służb. Przykładowo, wykorzystując spadające ceny płodów rolnych, przestępcy proponują rolnikom pozornie korzystne umowy najmu pomieszczeń gospodarczych, w większości ustne, z płatnością gotówką. Z uwagi na pełną automatykę hodowli, w razie wykrycia przez policję, brak jest możliwości ustalenia rzeczywistego sprawcy, zaś farmer pozostaje z pokaźnym rachunkiem za prąd i jednocześnie ponosi wszelkie koszty związane z przypadkiem ujawnionej plantacji. Z tych względów

²⁴ Nabrzeże nr 236, potocznie zwane „owocowym”, pozostaje w szczególnym zainteresowaniu policji, gdyż bywa wykorzystywane do szmuglowania kokainy z Ameryki Południowej.

policjanci prowadzą akcje uświadamiające wśród lokalnej społeczności. Ponadto, wraz ze służbami energetycznymi monitorują zużycie prądu w poszczególnych okolicach. Gwałtowny wzrost zużycia energii elektrycznej na danym obszarze rodzi bowiem podejrzenie, że w pobliżu znajduje się plantacja marihuany. Inna ciekawa metoda wykrywcza związana jest z pogodą, a dokładnie z opadami śniegu. Policyjny helikopter wzbija się w górę i prowadzona jest obserwacja dachów – ciepło wydzielane podczas produkcji marihuany na poddaszu powoduje błyskawiczne topnienie śniegu.

Nadmienić należy, że jeśli chodzi o ujawnianie nowych plantacji, to – według danych zaprezentowanych przez prowadzących – Polska jest na czwartym miejscu, po Holandii, Wielkiej Brytanii i Belgii.

Tego dnia seminarium atrakcją wieczoru była wizyta w centrum treningowym belgijskiej policji (Campus Vesta) w miejscowości Ranst. Uczestnicy mieli tam m.in. możliwość zobaczenia najmniejszego zabezpieczonego mobilnego laboratorium do produkcji amfetaminy, które w całości zbudowane było z ogólnodostępnych materiałów, jakie można określić mianem pochodzących z recyklingu. Zapoznani zostali także ze sposobem, w jaki przyszli funkcjonariusze uczą się przeprowadzania przeszukania lokalu służącego do produkcji narkotyków, wyposażonego w ukryte pomieszczenia i pułapki, jak np. klamka drzwi podłączona do prądu.

Ostatni dzień seminarium rozpoczął się natomiast od zreferowania wszystkim jego uczestnikom wyników warsztatów przez wybranych referentów, w tym, jak już wspomniano, przez autora niniejszego opracowania w zakresie tematyki warsztatu dotyczącego zorganizowanej przestępczości zajmującej się uprawą marihuany na szeroką skalę. Następnie zostały wygłoszone referaty pod zbiorczym hasłem: „Remarkable «best» practices in the European landscape²⁵. Na początku przedstawicielka gospodarzy – *Alexandra De Moor* z prokuratury w Gandawie (Ghent) – zaprezentowała instytucję sądów ds. osób uzależnionych od narkotyków²⁶, na przykładzie sądu w Gandawie. Sądy te, funkcjonujące na poziomie sądu rejonowego, zostały ustanowione w strukturze belgijskiego sądownictwa w 2008 r. (projekt pilotażowy, który miał miejsce właśnie w Gandawie). Umożliwiają one osobom uzależnionym od narkotyków, które popełniły przestępstwa²⁷, wydostanie się z kręgu uzależnienia, przestępstw i pobyków w więzieniu. Nacisk jest bowiem położony na leczenie takich sprawców, a nie na ich karanie. Oprócz wyspecjalizowanego sędziego, prokuratora oraz oskar-

²⁵ „Szczególnie godne uwagi europejskie praktyki” – tłum. Ł. Zygmunt.

²⁶ Drug Treatment Courts – DTC.

²⁷ W realiach belgijskich – posiadania narkotyków i handlu nimi w celu zarobienia na narkotyki dla siebie, a także inne, związane z tym uzależnieniem – bez zawężania kręgu przedmiotowego, w tym również z użyciem przemocy.

żonego, reprezentowanego obligatoryjnie przez obrońcę, w postępowaniu przed takimi sądami występuje dodatkowy uczestnik w postaci pracownika socjalnego nazywanego łącznikiem (*laison*) pomiędzy sprawcą, wymiarem sprawiedliwości a placówką leczniczą. Zobowiązany jest on do zachowania tajemnicy zawodowej. Bardziej szczegółowe omówienie tej instytucji wymagałoby odrębnego artykułu, wskazać jednak należy, że referentka bardzo pochlebnie oceniła tę instytucję, powołując się na statystki, które potwierdzały: szybkość postępowania (zazwyczaj kończy się ono na jednej instancji, gdyż praktycznie brak jest apelacji), dużo niższy wskaźnik powrotu do przestępstwa niż w przypadku sprawców skazanych, pozytywne efekty terapii.

Jako drugi, prezentację pod nieco przewrotnym tytułem „Uzbrojona administracja” przedstawił reprezentujący Holandię *René Nuyten*. Omówił on dokonania specjalnej grupy powołanej przez miasta prowincji Brabancja i Zelandia w celu zwalczania zorganizowanej przestępczości. Początkowo nazwana Taskforce B5, gdyż powołana została przez 5 miast brabanckich, ostatecznie zmieniła nazwę na Taskforce i aktualnie obejmuje swą działalnością terytorium obu prowincji. Oczywiście nie doszło do zmiany tych belgijskich prowincji w przysłowiowy „dziki zachód” z walkami na jego terenie oddziałów uzbrojonych urzędników z przestępcami. Celem działalności grupy jest bowiem koordynowanie i podejmowanie wszelkich możliwych działań w granicach prawa, z wykorzystaniem regulacji prawa administracyjnego, aby utrudnić przestępczą działalność (np. administracyjne zajęcia mienia ruchomego bądź nieruchomości osób podejrzewanych o przestępstwa narkotykowe w związku z zaległościami w uiszczaniu lokalnych podatków, kontrole budynków pod pretekstem inspekcji przeciwpożarowej etc.), jak również ścisła współpraca z organami ścigania, także finansowymi czy celnymi.

Trzecie wystąpienie pt.: „Decriminalization of the use of drugs (abolishment of the criminal responsibility of the individual user) and care of users under control of Public health”, wygłosił portugalski prokurator *Júlio Barbosa e Silva*. Zaprezentował on mianowicie aktualną sytuację w swoim kraju po dekriminalizacji używania narkotyków i posiadania określonej ich ilości na własny użytek z perspektywy wymiaru sprawiedliwości i opieki nad uzależnionymi ze strony Ministerstwa Zdrowia. Na początku prelegent odtworzył krótki film, kręcony z ukrytej kamery, przedstawiający sceny wydawałoby się rodem z brazylijskiej *faveli* – kupowanie i zażywania narkotyków na ulicach, przemoc, zniszczone budynki, zaniedbane dzieci. Ku widocznemu zaskoczeniu widzów okazało się, że zdjęcia te kręcone były w jednej z dzielnic Lizbony, w nie tak odległej przeszłości. Według przeprowadzonych w 1997 r. badań opinii społecznej, narkotyki stanowiły największy problem społeczny dla Portugalczyków, zaś w niespełna 10-milionowym kraju prawie 100000 osób zażywało heroinę. 22.4.2009 r. zapo-

czątkowano pierwszą krajową strategię do walki z narkotykami, której pierwszym krokiem była dekryminalizacja używania narkotyków, a w konsekwencji posiadania określonej ich ilości na własny użytek. Ustawa z 29.11.2000 r.²⁸ określa, jaką ilość substancji psychoaktywnych wolno posiadać na własne potrzeby, by nie podlegać zarzutowi o handel narkotykami. Przyjęte zostało kryterium dawki narkotyków wystarczającej na 10-dniową ich konsumpcję przez jedną osobę, przy czym ustawa określa szczegółowo dopuszczalne ilości każdego z narkotyków (marihuana roślina/liście – 25 gramów, olej – 2,5 grama, haszysz – 5 gramów, heroina – 1 gram, kokaina – 2 gramy, amfetamina – 1 gram, MDMA – 1 gram). Kiedy użytkownik narkotyków zostaje zatrzymany z taką ilością, policja dokonuje identyfikacji osoby, przeszukania i zatrzymania substancji czy ewentualnych narzędzi, po czym zostaje sporządzony raport działań, który przekazywany jest do tzw. komisji odwodzenia od zażywania narkotyków²⁹, która prowadzi dalsze postępowanie. Natomiast posiadanie ilości przekraczającej dozwolone maksimum pozostaje przestępstwem.

Wykłady zakończył przedstawiciel belgijskiej policji *Benny Van Camp*, z wydziału ds. zwalczania zorganizowanej przestępczości narkotykowej, który przedstawił prezentację pt.: „Calculating the revenue generated from illicit cannabis plantations, based on scientific studies”, dotyczącą obliczania zysków pochodzących z nielegalnych plantacji konopi na podstawie metod naukowych. Przeprowadzone badania obrazują skalę dochodowości konopianego narkobiznesu. Według przedstawionych danych, przeciętny dochód z mikroplantacji 50 roślin, zajmującej zaledwie 4m² wynosi bowiem 9600 euro, co w skali roku (4 zbiory) daje kwotę prawie 40000 euro. Zgodnie ze strategią Unii Europejskiej odnośnie do narkotyków na lata 2013–2020, nacisk ma być położony na rozpracowywanie grup zajmujących się produkcją i dystrybucją narkotyków na szeroką skalę. W związku z tym zachodzi potrzeba zacieśnienia współpracy pomiędzy organami ścigania zarówno krajowymi, jak i poszczególnych krajów członkowskich, a także Europolem.

Udział w seminarium pozwolił uczestnikom na uzyskanie nowej wiedzy teoretycznej w zakresie regulacji dotyczących przestępczości narkotykowej w poszczególnych krajach Europy, a także istniejących pomiędzy nimi rozbieżności, które niewątpliwie mogą mieć istotne znaczenie w przypadku postępowań karnych o charakterze międzynarodowym. Ponadto, mieli oni możliwość zapoznania się z instytucjami i rozwiązaniami niewystępującymi w krajowych porządkach prawnych, jak chociażby sądy ds. osób uzależnionych od narkotyków, tudzież kierunki polityki narkotykowej wybranych krajów europejskich,

²⁸ Akt Nr 30/2000 z 29.11.2000 r.

²⁹ Commission for the dissuasion of drug use.

jak np. Portugalia, Belgia, Holandia, czy możliwości, jakimi dysponują organizacje zaangażowane w zwalczanie narkotyków na terenie Europy. Zaznajomieni zostali także z możliwościami zasięgnięcia informacji i uzyskania pomocy ze strony wyspecjalizowanej instytucji, jaką jest Europol. Korzyścią nie do przecenienia była oczywiście możliwość spotkania praktyków z innych jurysdykcji oraz wymiany informacji i poglądów. Podkreślić należy wysoki poziom merytoryczny szkolenia, które w znacznej części prowadzone było w formie warsztatów wymagających aktywnego uczestnictwa i prezentowania własnego stanowiska.

Reasumując, pozostaje mieć nadzieję, że szkolenia organizowane przez Belgijski Instytut Kształcenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości na stałe zagospodzą w programie międzynarodowych wydarzeń szkoleniowych Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Z życia Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury

Opracowanie redakcyjne

W IV kwartale 2016 r. i I kwartale 2017 r. w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury kontynuowano realizację głównych zadań ustawowych związanych z prowadzeniem aplikacji ogólnej, sędziowskiej i prokuratorskiej, szkoleniem i doskonaleniem zawodowym sędziów i prokuratorów, asesorów prokuratury, referendarzy sądowych, asystentów sędziów i prokuratorów, kuratorów sądowych oraz urzędników sądów i prokuratury.

Ośrodek Szkolenia Wstępnego zorganizował i przeprowadził zjazdy dydaktyczne dla VII i VIII rocznika aplikacji ogólnej oraz V i VI rocznika aplikacji sędziowskiej i prokuratorskiej. Natomiast Ośrodek Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej przygotował i zrealizował wydarzenia szkoleniowe zgodnie z przyjętym harmonogramem oraz koordynował działania związane ze współpracą międzynarodową.

Szkolenie wstępne

VIII konkurs na aplikację ogólną

23.11.2016 r. w Warszawskim Centrum EXPO XXI odbył się II etap konkursu na aplikację ogólną, do którego przystąpiło 218 kandydatów, przy limicie 220 miejsc wyznaczonym przez Ministra Sprawiedliwości dla tego rocznika aplikacji. Przebieg I etapu konkursu na aplikację ogólną opisany został w poprzednim numerze „Kwartalnika KSSiP” – 4(24)/2016. Podczas II etapu konkursu kandydaci musieli wykazać się – poza znajomością przepisów prawa – umiejętnością stosowania argumentacji prawniczej i kwalifikowania stanów prawnych. Aplikanci – w ciągu 180 minut – musieli bowiem rozwiązać trzy kazusy. Pierwszy,

z zakresu prawa publicznego, dotyczył udziału prokuratora w postępowaniu administracyjnym w związku z jego uprawnieniem do zaskarżenia decyzji burmistrza miasta odmawiającej zgody na usunięcie drzewa. Drugi, z zakresu prawa prywatnego, odnosił się do problematyki legitymacji spółdzielni do wytoczenia powództwa o ochronę dóbr osobistych i postępowania sądowego w tym przedmiocie. Wreszcie trzeci kazus, z zakresu prawa karnego, polegał na ocenie zasadności postanowienia o umorzeniu dochodzenia przeciwko sprawcy wypadku komunikacyjnego w ruchu lądowym. Przy rozwiązywaniu tych kazusów kandydaci na aplikantów mogli korzystać wyłącznie z aktów prawnych udostępnionych im przez komisję konkursową. Przewodniczący komisji konkursowej sędzia *Michał Niedźwiedź* – po dokonaniu przez członków komisji oceny wszystkich prac, a następnie ich rozkodowaniu – ogłosił w dniu 20.12.2016 r. listę kwalifikacyjną kandydatów na aplikantów aplikacji ogólnej. Tego samego dnia, zgodnie z wymogiem ustawowym, Dyrektor Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury wydała zarządzenie w sprawie ustalenia i ogłoszenia listy kandydatów zakwalifikowanych na aplikację ogólną, na której to liście znalazło się 218 osób, a więc wszyscy ci, którzy przeszli do II etapu konkursu.

V Konkurs Krasomówczy dla Aplikantów KSSiP

25.11.2016 r. odbył się, w sali rozpraw Sądu Apelacyjnego w **Krakowie**, z udziałem Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej*, finał V Konkursu Krasomówczego dla aplikantów KSSiP, w którym udział wzięło sześciu finalistów wyłonionych w drodze wcześniejszych eliminacji. Wystąpienia finalistów oceniało powołane przez Dyrektora Krajowej Szkoły jury, pod przewodnictwem językoznawcy dr hab. *Anety Załazińskiej* – adiunkta w Zakładzie Teorii Komunikacji Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, w składzie: sędzia Sądu Najwyższego *Andrzej Ryński*, zastępca Prokuratora Regionalnego w Krakowie *Barbara Kapera*, Prokurator Okręgowy w Krakowie *Rafał Babiński*, Dziekan Okręgowej Izby Radców Prawnych w Krakowie dr *Marcin Sala-Szczypiński*, skarbnik Okręgowej Rady Adwokackiej w Krakowie *Andrzej Karczewski*, adiunkt w Zakładzie Teorii Komunikacji Wydziału Polonistyki UJ dr *Beata Drabik-Frączek* oraz zastępca Dyrektora KSSiP ds. aplikacji *Rafał Dzyr*. Zmagania aplikantów mające formę symulacji fragmentów rozprawy sądowej – mowy oskarżycielskiej, mowy obrończej oraz ogłoszenia wyroku wraz z podaniem jego najważniejszych motywów obserwowali także zaproszeni goście, a wśród nich m.in. Prokurator Krajowy *Bogdan Świączkowski*, zastępca Dyrektora Departamentu Sądów, Organizacji i Analiz Ministerstwa Sprawiedliwości *Iwona Łapińska* – którzy przyjęli także zaproszenie do uczestniczenia w pracach jury – oraz Naczelnik Wydziału ds. KSSiP w Ministerstwie Sprawiedliwości dr *Katarzyna Ceglarska-Piłat*. Laureatami tegorocznej edycji Konkursu zostali:

- **I miejsce** – *Jakub Seweryn*, aplikant VI rocznika aplikacji prokuratorskiej,
- **II miejsce** – *Paweł Brzozowski*, aplikant V rocznika aplikacji prokuratorskiej,
- **III miejsce** – *Andrzej Osowiecki*, aplikant VII rocznika aplikacji ogólnej.

Po zakończeniu części konkursowej, w siedzibie Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury odbyła się uroczystość wręczenia nagród, podczas której wszyscy finaliści otrzymali upominki, a laureaci nadto nagrody rzeczowe ufundowane przez Prokuratora Krajowego, Prokuratora Regionalnego w Krakowie, Prezesa Sądu Apelacyjnego w Krakowie, Prezesa Sądu Okręgowego w Krakowie, Dziekana Okręgowej Izby Radców Prawnych w Krakowie oraz Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Uroczystość inauguracji VIII rocznika aplikacji ogólnej

30.1.2017 r. w auli Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w **Krakowie** odbyła się uroczystość inauguracji VIII rocznika aplikacji ogólnej dla 216 aplikantów Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury z udziałem m.in.: zastępcy Dyrektora Departamentu Sądów, Organizacji i Analiz Wymiaru Sprawiedliwości w Ministerstwie Sprawiedliwości *Iwony Łapińskiej*, Dyrektora Biura Prokuratora Krajowego *Jarosława Dusia*, Naczelnika Wydziału ds. KSSiP w Ministerstwie Sprawiedliwości dr *Katarzyny Ceglarskiej-Piłat*, a także Przewodniczącego Komisji Konkursowej *Michała Niedźwiedzia*. Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury reprezentowana była przez zastępcę Dyrektora ds. aplikacji *Rafała Dzyra*, zastępcę Dyrektora ds. organizacyjnych *Agnieszkę Welenc* oraz zastępcę Dyrektora ds. ekonomiczno-finansowych *Jadwigę Fabrowską-Flisak*. Zastępca Dyrektora KSSiP *Rafał Dzyr* szczegółowo omówił wyniki konkursu na aplikację ogólną, przedstawił model aplikacji ogólnej oraz plany ustawodawcze dotyczące tego etapu szkolenia. Zaprezentował również informacje dotyczące aplikantów, obejmujące m.in. dane dotyczące ich wieku, miejsca zamieszkania, ukończonych uczelni oraz zainteresowań naukowych. Wyróżnił także aplikantów, którzy uzyskali najwyższe wyniki podczas przeprowadzonego konkursu, a mianowicie: *Monikę Gajewską*, *Michała Szulczewskiego* oraz *Jolantę Oleś*. W trakcie inauguracji aplikanci złożyli uroczyste ślubowanie, według roty określonej w ustawie o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury¹.

Nominacje sędziowskie dla absolwentów i wykładowcy KSSiP

7.12.2016 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej *Andrzej Duda*, w uroczystości z udziałem Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej*, dokonał wręczenia nominacji sędziowskich m.in. absolwentom I i II rocznika aplikacji sędziowskiej KSSiP. Nominację do pełnienia

¹ Ustawa z 23.1.2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury, tekst jedn. Dz.U z 2017 r. poz. 146.

służby sędziowskiej w Sądzie Rejonowym dla Wrocławia-Śródmieścia we Wrocławiu otrzymał *Mirostaw Banasiewicz*, w Sądzie Rejonowym dla Warszawy- Pragi Północ w Warszawie – *Łukasz Szyszka*, zaś w Sądzie Rejonowym w Rybniku – *Michał Wiekiera*.

Z kolei w dniu **24.1.2017 r.** absolwentka KSSiP, *Katarzyna Przepióra*, odebrała z rąk Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej *Andrzeja Dudy*, w obecności Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej*, akt powołania do pełnienia służby sędziowskiej w Sądzie Rejonowym dla m.st. Warszawy. Jednocześnie nominację na stanowisko sędziego Sądu Okręgowego w Warszawie otrzymał dr *Piotr Bednarczyk*, wykładowca KSSiP z zakresu prawa cywilnego materialnego i procesowego.

Nominacje prokuratorskie dla absolwentów KSSiP

19.12.2016 r. w siedzibie Prokuratury Krajowej w **Warszawie** odbyła się, z udziałem Zastępcy Prokuratora Generalnego *Roberta Hernanda*, Zastępcy Prokuratora Krajowego *Agaty Gałuszki-Górskiej* oraz Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej*, uroczystość wręczenia nominacji na stanowiska asesorskie pierwszej grupie absolwentów IV rocznika aplikacji prokuratorskiej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury. Decyzjami Prokuratora Generalnego z dniem 19.12.2016 r. zostali mianowani na stanowiska asesorskie:

- *Kamil Adamczyk* – w Prokuraturze Rejonowej Radom-Zachód w Radomiu,
- *Krzystian Bartłomiej Błaszczuk* – w Prokuraturze Rejonowej w Ostrowie Wielkopolskim,
- *Aleksander Marek Duda* – w Prokuraturze Rejonowej Katowice-Zachód w Katowicach,
- *Marcin Janusz Galent* – w Prokuraturze Rejonowej w Oświęcimiu,
- *Damian Krzysztof Gąsior* – w Prokuraturze Rejonowej w Bytomiu,
- *Sylwia Marta Jabłońska* – w Prokuraturze Rejonowej w Gnieźnie,
- *Michał Kijonka* – w Prokuraturze Rejonowej w Bytomiu,
- *Jakub Dominik Kłosiński* – w Prokuraturze Rejonowej Warszawa-Praga Północ w Warszawie,
- *Dominika Agnieszka Król* – w Prokuraturze Rejonowej w Rudzie Śląskiej,
- *Jędrzej Radosław Kupczyński* – w Prokuraturze Rejonowej Warszawa-Wola w Warszawie,
- *Radosław Nieczarowski* – w Prokuraturze Rejonowej Kraków-Nowa Huta w Krakowie,
- *Bartłomiej Tadeusz Nowak* – w Prokuraturze Rejonowej w Grodzisku Mazowieckim,
- *Łukasz Oleksiak* – w Prokuraturze Rejonowej w Gorzowie Wielkopolskim,

- *Katarzyna Agnieszka Pacek-Pielka* – w Prokuraturze Rejonowej w Wodzisławiu Śląskim,
- *Józef Jan Pawłowicz* – w Prokuraturze Rejonowej Szczecin-Śródmieście w Szczecinie,
- *Adrian Sebastian Piejko* – w Prokuraturze Rejonowej Gliwice – Zachód w Gliwicach,
- *Bartłomiej Rasala* – w Prokuraturze Rejonowej Warszawa-Śródmieście Północ w Warszawie,
- *Marcin Tomasz Siekaniec* – w Prokuraturze Rejonowej w Przemyśle,
- *Olga Maja Socha* – w Prokuraturze Rejonowej w Cieszynie,
- *Joanna Maria Stelmach* – w Prokuraturze Rejonowej dla miasta Rzeszów,
- *Sławomir Stępnik* – w Prokuraturze Rejonowej w Rzeszowie,
- *Agnieszka Szcześniak* – w Prokuraturze Rejonowej Kielce-Wschód w Kielcach,
- *Filip Szymański* – w Prokuraturze Rejonowej Poznań-Grunwald w Poznaniu,
- *Katarzyna Wierzbicka* – w Prokuraturze Rejonowej w Sokółce,
- *Roksana Anna Wilk* – w Prokuraturze Rejonowej Poznań-Stare Miasto w Poznaniu,
- *Michał Jan Wiśniewski* – w Prokuraturze Rejonowej w Dębicy,
- *Alicja Woźniak* – w Prokuraturze Rejonowej Gdańsk-Oliwa w Gdańsku,
- *Bartosz Andrzej Załęcki* – w Prokuraturze Rejonowej w Świnoujściu,
- *Anna Ziemichód* – w Prokuraturze Rejonowej Szczecin-Niebuszewo w Szczecinie.

Uroczystość wręczenia nominacji drugiej grupie absolwentów IV rocznika aplikacji prokuratorskiej KSSiP odbyła się natomiast w siedzibie Prokuratury Krajowej **w Warszawie** w dniu **18.1.2017 r.** W jej trakcie Prokurator Krajowy *Bogdan Święczkowski*, w obecności zastępcy Dyrektora KSSiP ds. aplikacji *Rafała Dzyra*, wręczył nominacje na stanowiska asesorskie:

- *Ewelinie Marcie Adamik* – w Prokuraturze Rejonowej Częstochowa-Północ w Częstochowie,
- *Michałowi Jerzemu Bąkowi* – w Prokuraturze Rejonowej Gliwice-Wschód w Gliwicach,
- *Małgorzacie Białobrzelskiej* – w Prokuraturze Rejonowej Olsztyn-Południe w Olsztynie,
- *Natalii Marcie Bobrowskiej-Maśnicy* w Prokuraturze Rejonowej Warszawa-Żoliborz w Warszawie,
- *Dorocie Bochen* – w Prokuraturze Rejonowej Lublin-Południe w Lublinie,
- *Łukaszowi Piotrowi Cimali* – w Prokuraturze Rejonowej w Świdnicy,
- *Marcie Chmielewskiej* – w Prokuraturze Rejonowej w Ełku,
- *Aleksandrze Paulinie Durajczyk* – w Prokuraturze Rejonowej w Oleśnicy,
- *Maciejowi Robertowi Gierkowi* – w Prokuraturze Rejonowej w Rudzie Śląskiej,

- *Magdalenie Glazer* – w Prokuraturze Rejonowej w Koninie,
- *Annie Marzenie Kaziród* – w Prokuraturze Rejonowej w Tarnowie,
- *Bartoszewi Łatuskowi* – w Prokuraturze Rejonowej w Świdniku,
- *Izabeli Krystynie Lipińskiej* – w Prokuraturze Rejonowej Gdańsk-Wrzeszcz w Gdańsku,
- *Rafałowi Litwiniukowi* – w Prokuraturze Rejonowej w Chełmie,
- *Andrzejowi Ludwińskiemu* – w Prokuraturze Rejonowej we Włocławku,
- *Michałowi Aleksandrowi Milczarskiemu* – w Prokuraturze Rejonowej w Zgierzu,
- *Mariuszowi Stanisławowi Olesiowi* – w Prokuraturze Rejonowej w Wieliczce,
- *Natalii Katarzynie Oziembło* – w Prokuraturze Rejonowej w Lublinie,
- *Agacie Karolinie Panek* – w Prokuraturze Rejonowej Wrocław-Śródmieście we Wrocławiu,
- *Bartoszewi Pawlaczykowi* – w Prokuraturze Rejonowej Poznań-Nowe-Miasto w Poznaniu,
- *Przemysławowi Jerzemu Pikulowi* – w Prokuraturze Rejonowej w Zakopanem,
- *Łukaszowi Januszowi Rożkowi* – w Prokuraturze Rejonowej w Wadowicach,
- *Annie Rudzińskiej- Mazur* – w Prokuraturze Rejonowej w Kwidzynie,
- *Robertowi Szamotuła* – w Prokuraturze Rejonowej w Elblągu,
- *Radosławowi Krzysztofowi Szymiczki* – w Prokuraturze Rejonowej w Nowym Sączu,
- *Iwonie Tryfon* – w Prokuraturze Rejonowej Radom-Wschód w Radomiu,
- *Natalii Paulinie Wilento* – w Prokuraturze Rejonowej dla Wrocławia-Krzyki Wschód we Wrocławiu,
- *Wadimowi Kosmie Zielińskiemu* – w Prokuraturze Rejonowej w Gdyni.

Wykłady gości Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury

12.12.2016 r. odbyło się spotkanie aplikantów V rocznika aplikacji prokuratorskiej i sędziowskiej z dr. hab. *Dariuszem Szostkiem*, profesorem Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego, poświęcone informatyzacji postępowania cywilnego.

Porozumienia

14.2.2017 r. Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury reprezentowana przez Dyrektora KSSiP dr hab. *Małgorzatę Manowską* zawarła na czas nieokreślony Porozumienie o współpracy z Centralnym Biurem Śledczym Policji reprezentowanym przez Komendanta CBŚP insp. *Kamila Brachę*. Porozumienie daje stronom możliwość organizowania przedsięwzięć o charakterze szkoleniowym, konferencji i seminariów dla funkcjonariuszy i pracowników Centralnego Biura Śledczego Policji, kadr sądownictwa i prokuratury oraz aplikantów KSSiP, zwią-

zanych z zapewnieniem bezpieczeństwa państwa, a także wymiany dobrych praktyk w tym zakresie.

Działalność wydawnicza

W grudniu 2016 r. wydano kolejny zeszyt Kwartalnika Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury – nr 4(24)/2016, w którym znalazły się publikacje z różnych dziedzin prawa i kryminalistyki, a także informacje dotyczące bieżącej działalności Krajowej Szkoły.

Jednocześnie odnotować należy, iż wskutek kompleksowej ewaluacji przeprowadzonej przez ICI Journals Masterlist, „Kwartalnik KSSiP” uzyskał wskaźnik ICV (Index Copernicus Value) w wysokości 42,31 pkt., będący odzwierciedleniem poziomu rozwoju czasopisma oraz siły jego oddziaływania. ICI Journals Masterlist jest jedną z największych międzynarodowych baz danych czasopism naukowych, liczącą przeszło 45000 tytułów. Od ponad 10 lat ICI Journals Masterlist przeprowadza kompleksową ewaluację czasopism naukowych powiązaną z wielowymiarową oceną parametryczną. Czasopisma, które pozytywnie przejdą ocenę parametryczną, otrzymują – ważny przez 1 rok – wskaźnik ICV.

Współpraca międzynarodowa

W dniach **3–4.11.2016 r. w Krakowie** odbyło się międzynarodowe seminarium adresowane do sędziów orzekających w sprawach cywilnych pt.: „Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady: Rzym I i Rzym II w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych i pozaumownych”, dofinansowywane ze środków Unii Europejskiej, a zorganizowane we współpracy z partnerami z państw Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry) w ramach projektu koordynowanego przez Akademię Prawa Europejskiego².

Z kolei w dniach **14–16.11.2016 r.** Ośrodek Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej KSSiP **w Lublinie** gościł 32 uczestników seminarium będącego częścią projektu realizowanego przez Europejską Sieć Szkolenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości³, a dotyczącego „Międzynarodowej współpracy w sprawach karnych w praktyce”. W szkoleniu tym, opartym na innowacyjnej metodzie „nauki przez pracę”, wzięli udział sędziowie i prokuratorzy z Polski, Szwecji i Bułgarii.

W okresie od **28.11.2016 r. do 9.12. 2016 r.** sędzia z Hiszpanii odbyła w Prokuraturze Rejonowej Kraków-Śródmieście Zachód **w Krakowie** 14-dnio-

² Academy of European Law, dalej jako: ERA.

³ European Judicial Training Network, dalej jako: EJTN.

wy staż indywidualny zorganizowany przez Krajową Szkołę w ramach realizacji we współpracy z EJTN dwutygodniowych wymian dla sędziów i prokuratorów z krajów Unii Europejskiej.

Natomiast w dniach **29–30.11.2016 r. w Warszawie** miało miejsce szkolenie międzynarodowe pt.: „Proporcjonalność oraz gwarancje procesowe w kontekście Europejskiego Nakazu Aresztowania” zorganizowane przez Europejski Instytut Spraw Publicznych⁴ we współpracy z Krajową Szkołą Sądownictwa i Prokuratury w ramach współfinansowanego przez Unię Europejską projektu dotyczącego stosowania Europejskiego Nakazu Aresztowania w aspekcie ochrony praw podstawowych.

Z kolei w dniach **30–3.12.2016 r. w Trewirze** odbyło się, zorganizowane przez ERA, szkolenie pt.: „Przeciwdziałanie terroryzmowi 2016”, w którym uczestniczył prokurator delegowany do pełnienia obowiązków w Ośrodku Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej KSSiP.

W dniach **5–6.12.2016 r.** przedstawiciel Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury uczestniczył w odbywającym się w **Pradze** spotkaniu koordynacyjnym projektu dotyczącego szkoleń w obszarze kompetencji językowych dla wzmocnienia współpracy sądowej na terenie Unii Europejskiej. Projekt ten jest współfinansowany przez Komisję Europejską, a koordynuje go Akademia Sądownicza Republiki Czeskiej.

W dniach **12–13.12.2016 r.** w krakowskiej siedzibie Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury odbyło się coroczne spotkanie dyrektorów instytucji szkolących kadry wymiaru sprawiedliwości w państwach Grupy Wyszehradzkiej. W spotkaniu tym wzięli udział m.in.: Dyrektor Węgierskiej Akademii Sądowniczej *Agnes Jozsa*, kierownik Działu Stosunków Międzynarodowych Węgierskiego Krajowego Biura Sądownictwa *Erika Steigerwald*, Dyrektor Węgierskiego Centrum ds. Prokuratorów *Judit Utasi*, Dyrektor Akademii Sędziowskiej z Republiki Czeskiej *Filip Glotzmann* oraz Dyrektor Akademii Sędziowskiej z Republiki Słowackiej dr *Peter Hulla*. Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury reprezentowali natomiast Dyrektor KSSiP dr hab. *Małgorzata Manowska*, zastępca Dyrektora KSSiP ds. organizacyjnych *Agnieszka Welenc* oraz kierownik Działu Współpracy Międzynarodowej KSSiP *Rafał Nozdryn-Płotnicki*. Poprzednie spotkania najwyższych władz instytucji szkolących kadry wymiaru sprawiedliwości w państwach Grupy Wyszehradzkiej miały miejsce na Węgrzech (2013 r.), na Słowacji (2014 r.) i w Czechach (2015 r.). Wiodącym tematem tegorocznego spotkania był rozwój i umacnianie wzajemnej współpracy w zakresie szkoleń międzynarodowych, w tym przy wykorzystaniu nowych technologii i innowacyjnych metod dydaktycznych. Wizyta zagranicznych gości stanowiła cenne forum

⁴ European Institute of Public Administration, dalej jako: EIPA.

wymiany doświadczeń i najlepszych praktyk służących podniesieniu efektywności prowadzonej działalności szkoleniowej.

W dniach **13–14.12.2016 r. w Uppsali** pełniący obowiązki w Ośrodku Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej KSSiP sędzia uczestniczył jako ekspert w programie „ACTIONES – Aktywne szkolenie z zakresu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej przez wymianę doświadczeń na płaszczyźnie krajowej”. W projekcie ACTIONES (realizowanym od listopada 2015 r.) uczestniczy 7 instytucji naukowych: Uniwersytet w Uppsali, Uniwersytet w Parmie, Uniwersytet w Amsterdamie, Uniwersytet w Lublianie, Uniwersytet Pompeu Fabra, Kolegium Europejskie, Europejskie Centrum Międzyuniwersyteckie oraz 8 instytucji odpowiedzialnych za kształcenie sędziów i przedstawicieli innych profesji prawnych, a mianowicie: Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury, Chorwacka Szkoła Sędziowska, Włoska Szkoła Sędziowsko-Prokuratorska, Rumuński Krajowy Instytut Kształcenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości, Sąd Najwyższy Estonii, Słoweński Ośrodek Szkolenia Kadr Wymiaru Sprawiedliwości, Hiszpańska Naczelna Rada Sądownicza i Krajowe Stowarzyszenie Adwokatury z Rumunii. Przedsięwzięcie koordynowane jest przez Europejski Instytut Uniwersytecki we Florencji, zaś jego partnerem jest Stowarzyszenie Europejskich Sędziów Prawa Administracyjnego. Projekt oparty jest na przeświadczeniu, że wysoki i spójny standard ochrony praw podstawowych w Unii Europejskiej wymaga głębszego zrozumienia zagadnień ujętych w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej, wykraczających poza podstawowe informacje. Działania te muszą zostać wsparte przez głęboką, społeczną i polityczną wrażliwość, świadomość i szybkość w przyjmowaniu rozwiązań procesowych proponowanych przez różne porządki prawne, otwarcie się na nowe rozwiązania i gotowość do zaangażowanej wymiany poglądów. Wskazane jakości muszą być kształtowane z uwzględnieniem dotyczących sędziów i przedstawicieli innych profesji prawnych ograniczeń czasowych oraz ograniczeń związanych z dostępem do zasobów prawnych w codziennej pracy. Projekt ma na celu udzielenie odpowiedzi na wyżej wymienione potrzeby poprzez utworzenie przyjaznego w użytkowaniu narzędzia dla przedstawicieli zawodów prawnych, które umożliwi zapoznanie się z technikami interakcji w płaszczyźnie horyzontalnej i wertykalnej między europejskimi a krajowymi sądami, zapewniając skuteczne stosowanie Europejskiej Karty Praw Podstawowych wraz z odpowiednimi środkami dostępnymi w przypadku jej naruszenia.

Konferencje i szkolenia

W dniach **8–10.11.2016 r. w Krakowie** odbyło się szkolenie dla aplikantów III rocznika aplikacji sędziowskiej zatrudnionych na stanowiskach referendarzy

sądowych obejmujące zagadnienia z zakresu nowelizacji Kodeksu cywilnego i Kodeksu postępowania cywilnego dokonanych w 2016 r. (ze szczególnym uwzględnieniem postępowania egzekucyjnego i kompetencji referendarzy sądowych), praktycznych aspektów udziału referendarza sądowego w postępowaniu karnym oraz tzw. kompetencji miękkich – komunikacji interpersonalnej oraz organizacji czasu pracy.

Z kolei w dniach **16–17.11.2016 r. w Warszawie** odbyła się, zorganizowana przez Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS oraz Polskie Stowarzyszenie Poligraferów, a objęta honorowym patronatem m.in. przez Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzatę Manowską*, konferencja naukowa nt.: „Pozyskiwanie informacji w świetle zagrożeń terrorystycznych”. Krajową Szkołę reprezentowała na niej zastępca Dyrektora ds. organizacyjnych *Agnieszka Welenc*. Konferencja zgromadziła przedstawicieli licznych instytucji państwowych zainteresowanych problematyką bezpieczeństwa państwa zarówno w ujęciu wewnętrznym, jak i zewnętrznym: funkcjonariuszy Policji, Żandarmerii Wojskowej, cywilnych i wojskowych służb specjalnych oraz wymiaru sprawiedliwości, a także przedstawicieli nauki. Wydarzenie to miało charakter nowatorski albowiem po raz pierwszy zorganizowano forum dla wymiany poglądów i dyskusji dotyczącej uzyskiwania danych w aspekcie zapobiegania i zwalczania terroryzmu. W jego trakcie eksperci zaprezentowali zarówno problemy prawne, jak i technologiczne aspekty związane ze skutecznym zapewnieniem bezpieczeństwa państwa. Dyskutowano również o granicach ingerencji w prawa i wolności obywatelskie w kontekście zagrożenia atakami terrorystycznymi, minimalizowania prawdopodobieństwa ich zaistnienia oraz wykrywania ich organizatorów i ustalania źródeł finansowania.

W dniach **21–23.11.2016 r. w Dębem** odbyło się szkolenie dla 70 asesorów prokuratury obejmujące: metodykę prowadzenia postępowania przygotowawczego w sprawach dotyczących przemocy w rodzinie oraz ujawniania i zabezpieczania śladów kryminalistycznych (ze szczególnym uwzględnieniem śladów biologicznych), a także tematykę podstaw i przyczyn umorzenia postępowania przygotowawczego, postępowania odwoławczego – zwyczajnych i nadzwyczajnych środków zaskarżenia oraz tzw. kompetencji miękkich – komunikacji interpersonalnej oraz organizacji czasu pracy.

Z kolei w dniach **29.11.–1.12.2016 r. w Lublinie** przeprowadzono dla grupy 42 rzeczników prasowych sądów i prokuratury szkolenie nt.: „Rola rzecznika prasowego w kreowaniu wizerunku sądów i prokuratury”. Szkolenie to miało charakter praktyczny, a jego celem było doskonalenie umiejętności niezbędnych w pełnieniu funkcji rzeczników prasowych sądów i prokuratury. Podczas zajęć warsztatowych uczestnicy szkolenia zapoznani zostali z zasadami skutecznej komunikacji z mediami, w tym związanymi z konstruowaniem różnych typów

wypowiedzi prasowych i telewizyjnych, a także z tworzeniem informacji i przekazów dla mediów. Zaprezentowano również skuteczne metody reagowania w sytuacjach kryzysowych oraz omówiono najczęściej występujące nieprawidłowości, do jakich dochodzi podczas współpracy ze środkami masowego przekazu.

1.12.2016 r. kierownik Działu Planowania Szkoleń OSUiWM KSSiP *Anna Cybulska* uczestniczyła w zorganizowanym przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości w **Warszawie** seminarium nt.: „Praktyka sądowa w zakresie wykonywania długoletnich nadzorów kuratorskich, weryfikacji ich efektywności i celowości oraz określania czynników decydujących o czasie stosowania środka ograniczenia władzy rodzicielskiej”, w trakcie którego zaprezentowano wnioski zawarte w raporcie z badań dotyczących będącej jego tematem problematyki oraz przedstawiono najistotniejsze tezy na temat współpracy służb społecznych i kuratorów rodzinnych na rzecz dobra dziecka.

Natomiast w dniach **2–3.12.2016 r. w Warszawie** wykonujący w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury obowiązki rzecznika prasowego prokurator *Mateusz Martyniuk* wziął udział w konferencji naukowej pt.: „Licencja na bezpieczeństwo”. Konferencja ta zorganizowana została przez Towarzystwo Inicjatyw Prawnych i Kryminalistycznych Paragraf 22, a honorowym patronatem objęła ją Dyrektor Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzata Manowska*. W wydarzeniu tym uczestniczyli przedstawiciele instytucji państwowych i samorządowych zajmujących się problematyką bezpieczeństwa publicznego. Zasadniczym celem konferencji była analiza zagadnień związanych z szeroko rozumianym bezpieczeństwem obywateli w życiu codziennym, zarówno w aspekcie zagrożeń dla tego bezpieczeństwa, jak i narzędzi mających je gwarantować.

W dniach **5–9.12.2016 r.** w siedzibie Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury w **Krakowie** zorganizowany został kurs specjalistyczny z zakresu taktyki i technik przesłuchań dla aplikantów aplikacji prokuratorskiej. Zajęcia prowadzone były przez przedstawicieli Szkoły Policji w Katowicach i miały praktyczny charakter. Uwzględniając najnowsze metody w objętym ich tematyką obszarze, pozwoliły one na poszerzenie kompetencji aplikantów prokuratorskich w zakresie tak istotnej czynności dowodowej jak przesłuchanie.

Z kolei w dniach **6–8.12.2016 r. w Dębem** odbyło się szkolenie pt.: „Zarządzanie jednostkami organizacyjnymi prokuratury – wybrane aspekty”, adresowane do osób pełniących funkcje kierownicze w strukturze powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury.

W **Dębem** również, ale w dniach **12–13.12.2016 r.** zorganizowane zostało szkolenie dla sędziów, referendarzy sądowych i prokuratorów z zakresu ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego.

Natomiast dla pracowników wymiaru sprawiedliwości przeprowadzono w dniach **12–13.12.2016 r.** w siedzibie Sądu Okręgowego we **Wrocławiu** szko-

lenie pt.: „Czynności podejmowane w sekretariatach sądowych w świetle zmian w KPK, KK i KKW”.

W dniach **12–14.12.2016 r.** w siedzibie KSSiP **w Lublinie** odbyło się szkolenie pt.: „Zarządzanie jednostkami wymiaru sprawiedliwości”, skierowane do osób pełniących funkcje kierownicze w strukturze sądownictwa i prokuratury.

Uwzględniając potrzeby szkoleniowe kuratorów sądowych, w dniu **14.12.2016 r.** w siedzibie Sądu Okręgowego **we Wrocławiu** zorganizowano dla tej grupy zawodowej szkolenie dotyczące nowego modelu postępowania przygotowawczego oraz sądowego w postępowaniu karnym.

Z kolei w dniach **24–25.1.2017 r. w Krakowie** przeprowadzono szkolenie dla referendarzy sądowych pt.: „Psychologiczne aspekty pracy referendarza sądowego”.

Natomiast w dniach **24–27.1.2017 r. w Krakowie** w szkoleniu pt.: „Zarządzanie jednostkami wymiaru sprawiedliwości” wzięli udział prezesi i dyrektorzy sądów rejonowych.

Wydarzenia

W dniach **21–25.11.2016 r. w Krakowie** gościła grupa 63 aplikantów oraz młodych sędziów i prokuratorów z 12 krajów Unii Europejskiej (Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Finlandia, Francja, Holandia, Niemcy, Portugalia, Rumunia, Słowacja i Węgry), przebywających w Polsce w ramach programu wymiany AIA-KOS, realizowanego we współpracy z EJTN. Podczas pobytu w Polsce uczestnicy wymiany pozostawali pod opieką aplikantów KSSiP, z którymi mogli wymieniać poglądy na temat systemu kształcenia kadr sądownictwa i prokuratury oraz rozwiązań legislacyjnych funkcjonujących w poszczególnych systemach prawnych państw Unii Europejskiej. Uczestnicy programu AIAKOS wzięli udział w rozprawach toczących się przed sądami w sprawach cywilnych i karnych, a także symulacjach rozpraw przygotowanych dla nich przez aplikantów KSSiP. Zwiedzili również Muzeum Auschwitz-Birkenau, mieli możliwość zapoznania się z działalnością Instytutu Ekspertyz Sądowych im. prof. dra *Jana Sehna* w Krakowie oraz uczestniczyli w prezentacji najnowszych technik badawczych Katedry Medycyny Sądowej *Collegium Medicum* Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Z kolei w dniach **16–20.1.2017 r.**, podczas zorganizowanego przez Ośrodek Szkoleń Specjalistycznych Straży Granicznej **w Lubaniu** szkolenia pt.: „Zatrzymywanie osób w działaniach specjalnych”, adresowanego do funkcjonariuszy Wydziałów Zabezpieczenia Działań Straży Granicznej, Zespołów Interwencji Specjalnych oraz innych komórek organizacyjnych Straży Granicznej kierowanych do realizacji lub zabezpieczania działań specjalnych, przedstawiciel KSSiP – prokurator *Piotr Kosmaty* przybliżył uczestniczącym w tym wydarzeniu funkcyjna-

riuszom Straży Granicznej prawne aspekty użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej.

19.1.2017 r. w Ośrodku Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej KSSiP w **Lublinie** przebywali z wizytą przedstawiciele Krajowej Akademii Prokuratury Ukrainy – instytucji odpowiedzialnej za szkolenie kadr ukraińskiej prokuratury.

Natomiast w dniu **25.1.2017 r. w Warszawie**, w siedzibie Ministerstwa Sprawiedliwości odbyła się konferencja prasowa na temat propozycji zmian w modelu dojścia do służby sędziowskiej, z udziałem Ministra Sprawiedliwości – Prokuratora Generalnego *Zbigniewa Ziobro*, Dyrektora Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzaty Manowskiej* oraz Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości *Łukasza Piebiaka*. Podczas konferencji Dyrektor KSSiP przedstawiła najistotniejsze rozwiązania przyjęte w projekcie ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury i niektórych innych ustaw, jakie pozwolą z jednej strony na sprawdzenie kandydata na sędziego pod kątem posiadania przez niego umiejętności oraz cech osobowości pożądanych w służbie sędziowskiej, a z drugiej zapewnią racjonalne wykorzystanie środków publicznych wydatkowanych na szkolenie przyszłych kadr wymiaru sprawiedliwości. Omówiła również propozycje zmian w zakresie zwiększenia uprawnień procesowych aplikantów sędziowskich wpływających bezpośrednio na zmniejszenie zakresu obowiązków służbowych sędziów.

30.1.2017 r. w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury w **Krakowie i Lublinie** odbyła się wideokonferencja z przedstawicielami Krajowej Akademii Prokuratury Ukrainy w **Kijowie**, przy udziale członków Misji Doradczej Unii Europejskiej na Ukrainie. Uczestniczyli w niej zastępca Dyrektora KSSiP ds. Szkolenia Ustawicznego i Współpracy Międzynarodowej *Adam Czerwiński* oraz sędziowie, prokuratorzy i pracownicy z działów: Współpracy Międzynarodowej, Programów i Egzaminów KSSiP. Głównym tematem wideokonferencji był model szkolenia przyszłych sędziów i prokuratorów w Krajowej Szkole, ze szczególnym uwzględnieniem metodyki i organizacji szkolenia aplikantów prokuratorskich. Niemniej jednak dyskutowano również o zagadnieniach i formach szkoleń ustawicznych dla prokuratorów.

Z dniem **31.1.2017 r.** pracę w KSSiP w ramach delegowania zakończyli pełniący funkcje głównych specjalistów w Dziale Programów Ośrodka Szkolenia Wstępnego prokuratorzy *Manuela Chmielewska* i *Marek Jaryczkowski*. Natomiast z dniem **13.2.2017 r.** obowiązki głównego specjalisty w tym Dziale powierzone zostały prokuratorowi Prokuratury Okręgowej w Krakowie *Piotrowi Turkowi*.

W dniu **9.2.2017 r.** w Dzienniku Gazeta Prawna ukazał się wywiad przeprowadzony przez redaktor *Małgorzatę Kryszkiewicz* z Dyrektorem Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury dr hab. *Małgorzatą Manowską* zatytułowany „De-

cyzje KRS w sprawie konkursów sędziowskich budzą wątpliwości”. Dyrektor *M. Manowska* odniosła się w nim do najistotniejszych rozwiązań przyjętych w projekcie ustawy o zmianie ustawy o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury i niektórych innych ustaw, w tym przede wszystkim tych związanych ze zmianą w modelu dojścia do służby sędziowskiej. Odpowiedziała również na pytania dotyczące przeprowadzanych przez Krajową Radę Sądownictwa konkursów na wolne stanowiska sędziowskie i udziału w nich absolwentów KSSiP, jak również propozycji rozwiązań w dochodzeniu do służby sędziowskiej przez osoby, które ukończyły aplikację według poprzedniego, zdecentralizowanego modelu, a także referendarzy sądowych i asystentów sędziów⁵.

⁵ <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1018350,dyrektor-kssip-decyzje-krs-ws-konkursow-sedziowskich-budza-watpliwosci.html>, dostęp: 17.2.2017 r.

Przegląd publikacji prawniczych 2016 r. Książki – część 2

*Andrzej Leciak**

Prawo cywilne

Anders K., Bielak-Jomaa E., Jagielski M., Kawczyński P., Krasińska M., Litwiński P., Sieradzka A., Wojsyk K., Ochrona danych osobowych medycznych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Babiarz S., Bieranowski A., Jaśniewicz M., Kolanowski T., Pęk R., Stefańska E., Nieruchomości w prawie cywilnym administracyjnym i podatkowym. Tom 1, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Baranek R., Manowska M., Zamojski Ł., Postępowanie cywilne. Kazusy + Kodeks cywilny ze schematami, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Barta J., Markiewicz R., Prawo autorskie, wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Bieliński A.K., Pannert M., Prawo cywilne – część ogólna. Prawo rzeczowe, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Bieluk J., Marciniak A., Postępowanie i prawo cywilne w dobie informatyzacji, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Bodnar A., Dąbrowska U., Maciejowska J., Stempniak A., Śledzińska-Simon A., Ignaczewski J. (red.), Rozwód i separacja. Sądowe Komentarze Tematyczne, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Brzeziński P., Opaliński B., Rogalski M., Gromadzenie i udostępnianie danych telekomunikacyjnych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Brzozowski A., Jastrzębski J., Kaliński M., Skowrońska-Bocian E., Zobowiązania. Część ogólna, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

* Prokurator Prokuratury Krajowej w stanie spoczynku, wykładowca Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury.

Cempura A., Kasolik A., Metodyka sporządzania pism procesowych w sprawach karnych, cywilnych, gospodarczych i administracyjnych, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Chabowska A., Prawo spadkowe. Poradnik, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Ciszewski J., Ereciński T. (red. nauk.), *Grzegorzczak P., Gudowski J., Jędrzejewska M., Pietrzkowski H., Weitz K.,* Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom 1–6, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Ciszewski J., Ereciński T. (red. nauk.), *Grzegorzczak P., Weitz K.,* Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom 6. Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy), wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Ciszewski J., Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych, wyd. 10, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Czajkowska A. (red. nauk.), *Romocka-Tyfel B.,* Zmiana imienia i nazwiska. Geneza. Komentarz. Orzecznictwo. Wzory decyzji, wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Czajkowska-Matosiuk K., Prawo cywilne – część ogólna, prawo rzeczowe, zobowiązania i prawo spadkowe, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Czub K., Prawo własności intelektualnej. Zarys wykładu, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Danecka D., Habuda A. (red.) *Radecki W., Rotko J.,* Polskie prawo leśne, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Drewicz-Tutodziecka A., Heropolitańska I., Hryków-Mycka K., Kuglarz P., Ustawa o księgach wieczystych i hipotece oraz przepisy związane. Komentarz, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Drozdowska U., Konik P., Pannert M., Zobowiązania, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Drzewiecki A., Ferenc-Szydełko E. (red.), *Gienas K., Szyjewska-Bagińska J., Tomczyk S.,* Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Dydenko J., Telega T., Wycena nieruchomości. Komentarz do ustawy o gospodarce nieruchomościami oraz rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie wycen, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Dziczek R., Własność lokali Komentarz. Wzory pozwów i wniosków sądowych, wyd. 7, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Dzierżanowska J., Studzińska J., Biegli w postępowaniu sądowym cywilnym i karnym. Praktyczne omówienie regulacji z orzecznictwem, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Dziewulska M., Świeczkowski J. (red. nauk.), *Urban J.,* Zabezpieczenie spadku i spis inwentarza. Komentarz do art. 627–639 k.p.c., Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Ereciński T. (red. nauk.), *Grzegorzczak P.* (red. nauk.), *Weitz K.* (red. nauk.), *Sine ira et studio*. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Ereciński T. (red. nauk.), *Grzegorzczak P.*, *Gudowski J.*, *Jędrzejewska M.*, *Weitz K.*, Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Postępowanie rozpoznawcze, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Ereciński T. (red. nauk.), *Jakubicki A.* (red. nauk.), *Walasik M.*, System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom 5. Postępowanie zabezpieczające, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Flaga-Gieruszyńska K., *Zieliński A.* (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, wyd. 9, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Foryś I., Najem na rynku nieruchomości, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Gałąj-Emiliańczyk K., Dokumentacja ochrony danych osobowych. Praktyczny przewodnik krok po kroku, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Giarto T., Rola orzecznictwa w systemie prawa, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Gliściński K., *Górska A.*, *Michalak A.* (red.), Prawo własności przemysłowej. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Gniewek E., Księgi wieczyste. Art. 1–58² KWU. Art. 626¹–626¹³ KPC. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Gniewek E., Prawo rzeczowe, wyd. 11, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Goettel A., Podatkowoprawne skutki zawarcia i ustania małżeństwa, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Golał R., Prawo autorskie i prawa pokrewne, wyd. 9, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Golał R., Prawo autorskie. Komentarz dla praktyków, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Grześ A., Egzekucja z ruchomości. Praktyczny komentarz, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Hadrowicz E., Prawo o stowarzyszeniach, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Ignatowicz J., *Nazar M.*, Prawo rodzinne, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Jabłoński M., *Marciniak A.*, Status prawny komornika sądowego. Wyzwania współczesności, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Jakimiec D., Metodyka pracy sędziego i referendarza sądowego w postępowaniu wieczystoksięgowym. Notariusz, komornik sądowy, syndyk, zarządca, nadzorca sądowy oraz inne podmioty w postępowaniu wieczystoksięgowym, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.

Jasińska M., Powództwo o ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub czynności prawnej. Komentarz do art. 189, 189¹ KPC i przepisów powiązanych: KC (najem, dzierżawa, sprzedaż, służebność, spadki), KSH, KP, KRO, Prawo spółdzielcze, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Jaworski S., Apelacje cywilne i karne. 69 wzorów pism z omówieniami, wyd. 5, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Jeżek P., Rozliczanie umów zlecenia i o dzieło – problemy oskładkowania i opodatkowania z uwzględnieniem minimalnej stawki godzinowej, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Jodowski J., Lapierre J., Misiuk-Jodłowska T., Resich Z., Weitz K., Postępowanie cywilne, wyd. 8, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kappes A., Promińska U., Robaczyński W., Rzetelska A., Świderski Z (red. nauk.), *Katner W.J.*, Prawo cywilne i handlowe w zarysie, wyd. 6, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Katner W.J. (red.), Prawo cywilne i handlowe w zarysie, wyd. 6, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Klecha P., Jaroch-Wąsowska M., Egzekucja z nieruchomości – praktyczny komentarz, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Kucia B., Forma testamentu w systemach *common law*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Kuźmicka-Sulikowska J., Prawo rzeczowe i spadkowe. Pytania i odpowiedzi, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Lapierre J., Weitz K., Resich Z., Misiuk-Jodłowska T., Jodłowski J., Postępowanie cywilne, wyd. 8, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Lemkowski M., Świadczenie antycypacyjne, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Malinowska-Woźniak K., Cywilnoprawny status wspólnoty mieszkaniowej, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Manjura-Niškiewicz G., Dodatki mieszkaniowe. Komentarz, wyd. 5, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Manowska M., Apelacja w postępowaniu cywilnym. Komentarz i orzecznictwo + Postępowanie cywilne. Kazusy, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Manowska M., Postępowanie cywilne. Kazusy, wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Marciniak A., Egzekucja sądowa w świetle przepisów z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Marciniak A., Kodeks postępowania cywilnego. Tom IV. Komentarz do art. 1096–1217, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Marszałkowska-Krześ E. (red. nauk.), MERITUM. Postępowanie cywilne. Kodeks postępowania cywilnego. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Marszałkowska-Krześ E., Gil I., Błaszczak Ł., Kodeks postępowania cywilnego z perspektywy pięćdziesięciolecia jego obowiązywania, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Mączyńska E., Prystupa M., Rygiel K., Ile jest warta nieruchomość, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2016.

Michniewicz G., Ochrona własności intelektualnej, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Moore Ch.W., Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Moszczyńska U., Obrona małżonka dłużnika w postępowaniu egzekucyjnym, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Nestorowicz M., Prawo medyczne, wyd. 11, Wydawnictwo TNOiK, Toruń 2016.

Niewęłowski A. (red.), *Chrzanowski M.* (red.), Internet a prawo autorskie, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2016.

Olejniczak A., Radwański Z., Zobowiązania część ogólna, wyd.2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Osajda K., Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część szczegółowa. Ustawa o terminach zapłaty, Tom III B, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Pannert M., Bieliński A., Prawo cywilne, Część ogólna. Prawo rzeczowe, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Pietrzkowski H., Czynności procesowe zawodowego pełnomocnika w sprawach cywilnych, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Pietrzykowski K., Spółdzielnie mieszkaniowe. Komentarz, wyd. 8, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Radkiewicz T., Skibiński P., Dolecki H. (red. nauk.), Postępowanie cywilne. Kazy, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Rucińska A., Świerkot A., Tatar K., Kodeks postępowania cywilnego. *The Code of Civil Procedure*, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Rylski P., Kodeks postępowania cywilnego ze schematami. Teksty ustaw + schematy, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Sapota A., Wybór prawa w międzynarodowym prawie rodzinnym, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Sawczuk-Skibińska K., Rozkład pożycia a możliwość pojednania małżonków w procesie o rozwód, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Sigit B., Wąsik D., Prawo ochrony zdrowia, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Sitniewski P., Dostęp do informacji publicznej. Pytania i odpowiedzi. Wzory pism, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Skotarczak T., Blaszcze M., Spółdzielnie mieszkaniowe. Problemy ekonomiczne i społeczne w okresie przekształceń własnościowych, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Słysz A., Czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Smyczyński T., Prawo rodzinne i opiekuńcze, wyd. 8, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Stępień-Sporek A., Wyrwiński M., Zakrzewski P., Prawo rzeczowe i rodzinne Kazusy, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Strzebińczyk J., Prawo rodzinne, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Strzelczyk R., Prawo nieruchomości, wyd. 5, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Sztorc M., Status prawny referendarza sądowego w Rzeczypospolitej Polskiej, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Śleszyńska E., Obowiązki właścicieli obiektów budowlanych oraz inwestorów. Przegląd, konserwacja i roboty budowlane, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Taczanowski M., Prawo żywnościowe, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Wajda P., Szczepańska M., Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Walasik M., Jakubecki A. (red. nauk.), *Ereciński T.* (red. naczelny), System Prawa Procesowego Cywilnego. Tom 5. Postępowanie zabezpieczające, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Wilk A., Ochrona własności nieruchomości przed immisjami w prawie polskim, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Wolamin M., Wnioski, decyzje, umowy, orzeczenia i inne pisma procesowe z zakresu nieruchomości z objaśnieniami, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Wroński G., Zmiany w obrocie nieruchomościami rolnymi, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Zemka M., Elektroniczna licytacja ruchomości. *Novum* w sądowym postępowaniu egzekucyjnym, Wydawnictwo Currenda, Sopot 2016.

Zieliński A., Sporządzanie środków zaskarżenia w postępowaniu cywilnym. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych, wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Prawo karne

Ablewicz J., Gacka-Asiewicz A., Terminy ustawowe cywilne i karne, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Adamski A. (red. nauk.), *Berent M.* (red. nauk.), *Leciak M.* (red. nauk.), Warunkowe zawieszenie wykonania kary w założeniach nowej polityki karnej, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Barczak-Oplustil A., Bielski M., Bogdan G., Ćwiągalski Z., Dąbrowska-Kardas M., Kardas P., Majewski J., Raglewski J., Szewczyk M., Wróbel W., Zoll A. (red. nauk.), Kodeks karny. Część szczególna. Tom III. Komentarz do art. 278–363 k.k., wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Białkowski M., Ocena prawna i kryminalistyczna przestępczości komputerowej, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2016.

Bieńkowska E. (red.), *Dudka K., Kulesza C., Mazowiecka L.* (red.), *Spurek S., Starzyński P., Zalewski W., Zielińska E.*, Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Błachnio-Parzych A., Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Błaszczak M., Przepadek w polskim prawie karnym skarbowym, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Błoński M., Wzory pism procesowych w sprawach karnych z komentarzem, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Bocheński M., Prawnokarna reakcja wobec sprawców przestępstw z art. 197 kk i art. 200 kk w świetle teorii i badań empirycznych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Brylak J., Ustawa o usługach detektywistycznych. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Buczma S., Hara M., Kierzyńska R., Kołodziejski P., Milewski A., Ostropolski T., Postępowanie w sprawach karnych ze stosunków międzynarodowych. Komentarz do Działu XIII KPK. Sądowe Komentarze Tematyczne, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M., Mozgawa M. (red. nauk.), Prawo karne materialne. Część ogólna, wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Chojniak Ł., Boratyńska K.T., Jasiński W., Postępowanie karne, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Cieślak W., Grześkowiak A., Melezini M. (red.), Kary i inne środki reakcji prawnokarnej. System Prawa Karnego, t. 6, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Czarnecki P., Postępowanie karne a inne postępowania represyjne, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Dubois J., Mordowanie na ekranie, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Dudka K., Paluszkiewicz H., Postępowanie karne, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Filar M. (red.), Kodeks karny. Komentarz, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Fingas M., Orzekanie reformatoryjne w instancji odwoławczej w polskim procesie karnym, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Fiutak A., Odpowiedzialność karna za wykonanie zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Gąszcz B., Proces karny. *Last minute*, wyd. 4, Wydawnictwo OD.NOWA, Białsko-Biała 2016.

Gensikowski P., Postępowanie w sprawach o wykroczenia. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Giezek J. (red. nauk.), *Kardas P.* (red. nauk.), Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Góralski P., Problematyka ochrony życia i zdrowia ludzkiego w prawie karnym, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2016.

Grzegorzczak T. (red. nauk.), *Olszewski R.* (red. nauk.), *Verba volant, scripta manent*. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Grześkowiak A. (red.), *Wiak K.* (red.), Kodeks karny. Komentarz, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Hoc S., Jaworska-Wieloch A., Kwiatkowski M., Sitarz O., Tyszkiewicz L., Wilk L., Zawiejski P., Dukiet-Nagórska T. (red.), Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Hofmański P. (red. naczelny), *Kulesza C.* (red. nauk.), Strony i inni uczestnicy postępowania karnego. System Prawa Karnego Procesowego, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Hofmański P., Waltoś S., Proces karny. Zarys systemu, wyd. 13, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Jakubczak R., Wiśniewski B., Wyzwania, szanse, zagrożenia i ryzyko dla bezpieczeństwa narodowego RP o charakterze wewnętrznym, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016.

Jasiński W., Standardy rzetelności postępowania w sprawach z zakresu ochrony konkurencji i konsumentów. Między prawem administracyjnym a prawem karnym, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Jaworska-Wieloch A., Odwołanie warunkowego zwolnienia, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2016.

Kalisz A., Mediacja jako forma dialogu w stosowaniu prawa, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Kała M. (red. nauk.), *Wilk D.* (red. nauk.), *Wójcikiewicz J.* (red. nauk.), Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kapiński Z., Apelacje karne. Zagadnienia praktyczne, akta i kazusy, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Konarska-Wrzošek V. (red.), *Lach A.*, *Lachowski J.*, *Oczkowski T.*, *Zgoliński I.*, *Ziółkowska A.*, Kodeks karny. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Korczyński D., *Jóźwiak P.*, *Herbowski P.*, Węzłowe zagadnienia prawa karnego skarbowego, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Kotowski W., *Kurzępa B.*, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Kowalski S., *Włodkowski O.*, Kodeks karny skarbowy. Praktyczny komentarz z orzecznictwem, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Królikowski M., *Zawłocki R.*, Prawo karne, wyd. 2, C.H.Beck, Warszawa 2016.

Kukuła Z., Przestępczość socjalna z perspektywy prawa karnego i kryminologii, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Kurzyński M., Kodeks postępowania karnego, wyd. 7, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Lachowski J., Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Lachowski J., *Leciak M.*, *Wojciechowski J.*, Prawo karne w kazusach, Wydawnictwo TNOiK, Toruń 2016.

Leciak M., Odpowiedzialność dyscyplinarna w sporcie – aktualne problemy prawne, Wydawnictwo TNOiK, Toruń 2016.

Letkiewicz A., *Majer P.*, Polska Policja, wyd. 4, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016.

Łuczyszyn A., Bezpieczeństwo państwa a rozwój społeczno-gospodarczy. Aspekt regionalny i lokalny, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2016.

Matecki M. (red. nauk.), Prawo karne. Testy, podpowiedzi, rozwiązania, Wydawnictwo KIPKF, Kraków 2016.

Marek A., *Konarska-Wrzošek V.*, Prawo karne, wyd. 11, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Materna G., Zmowy przetargowe w prawie ochrony konkurencji i prawie karnym, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Mazowiecka L., Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Młodawska-Piaseczna M., Wielgolewska A., Kodeks postępowania karnego. Kazusy, wyd. 2, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2016.

Nawacki M., Postępowanie karne z perspektywy nauki o bezpieczeństwie, Wydawnictwo Editions Spotkania, Warszawa 2016.

Nowicka I., Sadło-Nowak A., Współczesne problemy wykroczeń, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016.

Ostrowski M., Prawo karne – część ogólna. Orzecznictwo, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Paluszkiewicz H., Studia z zakresu problematyki intertemporalnej w prawie karnym procesowym, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Paprzycki L.K. (red.), Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej. System prawa karnego, t. 4, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Pawłowicz M., Nowa jakość projektów teleinformatycznych a bezpieczeństwo organizacji policji, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016.

Pływaczewski W., Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory. Geneza, przejawy, przeciwdziałanie, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016.

Radoniewicz F., Odpowiedzialność karna za *hacking* i inne przestępstwa przeciwko danym komputerowym i systemom informatycznym, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Schneider K., Patologie i oszustwa gospodarcze po transformacji ustrojowej, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Szczecin 2016.

Schroeder F.Ch. (red.), *de Vries T.* (red.), Nowe tendencje w prawie karnym procesowym: Niemcy, Polska, Ukraina, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2016.

Sepioto-Jankowska I. (red.), *Abramczyk M., Brulińska D., Burdziak K., Ciura A., Czerniak D., Czerwińska D., Dajnowicz D., Gensikowski P., Golonka A., Hryniewicz-Lach E., Jasińska M., Jaworska-Wieloch A., Józwiak P., Kabacińska M., Kędzierski B., Kowalewska-Łukuć M., Kulesza C., Kusaj M., Mieczkowska D., Nawrocki M., Orfin A., Petasz P., Pilarczyk Ł., Skrobotowicz G.A., Solecki S., Stefańska J., Sygit B., Tarapata Sz., Truskolaska E., Urbaniak-Mastalerz I., Urbanowicz K., Wąsik D., Witkowska-Moździerz K., Witkowska-Rozpara K., Zakrzewski P., Żbikowska M.*, Konsensualizm i kompensacja a podstawy odpowiedzialności karnej, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Sepioto-Jankowska I., Optymalny model odpowiedzialności prawnej za czyny karne skarbowe, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Sitarz O., Kazusy. Prawo karne, Wydawnictwo OD.NOWA, Bielsko-Biała 2016.

Sitarz O., Kodeks karny ze schematami, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Skorupka J. (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Stefański R.A., Pisma procesowe w sprawach karnych z objaśnieniami i płytą CD, wyd. 5, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Steinborn S., Postępowanie odwoławcze w procesie karnym – u progu nowych wyzwań, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Sychta K., Kodeks postępowania karnego ze schematami, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Sygit B., Kuczur T., Aktualne problemy kryminalizacyjne, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016.

Szymanowski T., Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Świecki D., Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Widacki J., Kryminalistyka, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Wierczyńska K., Przestanki dopuszczalności wykonywania jurysdykcji przez Międzynarodowy Trybunał Karny. Studium międzynarodowoprawne, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016.

Wilk L., Zagrodnik J., Kodeks karny skarbowy. Komentarz, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Wróbel W., Zoll A., Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1–52, cz. 1, Komentarz do art. 53–116, cz. 2, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Zalewski W. (red.), Przestępczość ubezpieczeniowa: etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie, Wydawnictwo Arche, Sopot 2016.

Prawo gospodarcze

Ablewicz J., Prawo handlowe i gospodarcze. Pytania. Kazusy. Teksty, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Adamus R., Prawo upadłościowe. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Baran A.G., Specyfikacja istotnych warunków zamówienia. Wzory zgodne z nowelizacją Prawa zamówień publicznych, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Baranowska-Zajęc W., Brodawska M., Królikowska-Olczak M. (red.), *Pachuca-Smulska B.*, Ochrona prawna konsumenta na rynku mediów elektronicznych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Bączyk M., Chłopecki A., Czepelak M., Dybiński J., Glicz M., Gorzelak K., Janiak A., Karasek-Wojciechowicz I., Oplustil K., Popiótek W., Sójka T., Spyra M., Stec M. (red.),

Tereszkiewicz P., Zacharzewski K., Zoll F., Prawo instrumentów finansowych. System Prawa Handlowego, t. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Bernatt M., Jaroszyński K., Jurkowska-Gomułka A., Król-Bogomilska M., Modzelewska-Węchal E., Namysłowska M. (red.), *Piątek S., Piszcz A.* (red.), *Sachajko M., Skoczny T.*, Ustawa o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów z 5.8.2015 r. Komentarz, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Bidziński M., Jagiełło D., Prawo gospodarcze – zagadnienia wybrane, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Bilewska K., Chłopecki A., Prawo handlowe, wyd. 2, C.H.Beck., Warszawa 2016.

Blajer P., Ustanowienie przez przedsiębiorcę zapisu windykacyjnego, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Bohdanowicz L., Własność menedżerska w polskich spółkach publicznych, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

Borysewicz A., Odpowiedzialność członków zarządu spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Byczko Sz., Jakubiec A., Janeta J., Kappes A., Katner P., Katner W., Prawo gospodarcze i handlowe, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Chłopecki K., Bielawska A., Prawo handlowe, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Czarnecka M. (red.), *Skoczny M.* (red.), Prawo konsumenckie w praktyce, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Czerkas K., Teisseyre B., Restrukturyzacja zadłużenia przedsiębiorstw – od ugód bilateralnych do postępowań restrukturyzacyjnych i upadłościowych (z suplementem elektronicznym), Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Drózd M., Prawo handlowe. Spółki osobowe, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Dumkiewicz M., Odpowiedzialność odszkodowawcza za podejmowanie wadliwych uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Filipiak P. (red.), *Hrycaj A.* (red.), Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Flisek A., Prawo upadłościowe, wyd. 26, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Fliszkiewicz K., Ochrona wierzycieli łączących się spółek kapitałowych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Gawrońska-Baran A., Hryc-Ląd A., Smerd A., Prawo zamówień publicznych 2016. Komentarz po nowelizacji, wyd. 2, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Gawrońska-Baran A., Smerd A., Zakościelna A., Opis przedmiotu zamówienia po nowelizacji. Najważniejsze zasady i praktyczne przykłady, Oficyna Prawa Polskiego, Warszawa 2016.

Gil P., Zaskarżenie przed sądem czynności upadłego dokonanych z pokrzywieniem wierzycieli masy upadłości, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Gołaczyński J. (red.), Wybrane praktyki w zakresie usług telekomunikacyjnych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Gołaczyński J., Wybrane praktyki w zakresie usług elektronicznych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Grabowska-Szweicer E., Meduski M., Zastosowanie prawa cywilnego w zamówieniach publicznych, Wydawnictwo Pressom, Wrocław 2016.

Gruszczyński Ł., Menkes M., Nowak Ł., Międzynarodowe prawo gospodarcze, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Hajduk M., Przewodnik po upadłości konsumenckiej. Praktyczny komentarz do przepisów – wzory wniosków o upadłość, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Hryc-Ląd A., Mikulska-Nawacka M., Perkowska D., Rek-Pawłowska J. (red.), Dokumenty w zamówieniach publicznych. Wzory zgodne z nowelizacją z 22 czerwca 2016 r., Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Jagielska M., Sprzedaż konsumencka w teorii i praktyce, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Jakacka-Sitek B., Pełnomocnictwa i upoważnienia w sektorze publicznym. Wzory dokumentów z wyjaśnieniami + płyta CD, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Jakowlew A., Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Jerzmanowski J., Finansowanie przez spółkę akcyjną nabycia lub objęcia emitowanych przez nią akcji w procesie wykupu, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Jędrzejewski S., Przedsiębiorstwo w upadłości. Uwarunkowania prawne, wyliczenia, model sprawozdania finansowego, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

Kaczyńska J., Kodeks spółek handlowych z komentarzem 2015, Wydawnictwo Sigma, Skierniewice 2016.

Kappes A., Katner W.J. (red. nauk.), *Promińska U., Robaczyński W., Rzetelska A., Świdorski Z.*, Prawo cywilne i handlowe w zarysie, wyd. 6, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Katner, W.J., Prawo gospodarcze i handlowe, wyd. 6, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kidyba A. (red.), Prawo spółek, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kidyba A., Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Tom 1 i 2, wyd. 13, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kidyba A., Prawo handlowe, wyd. 18, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.
Klich G., Zmiana umowy w sprawie zamówienia publicznego, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Klimek G., Maciejewska J., Rakoczy B., Szalewska M., Tyburek M., Wybrane problemy prawa geologicznego i górniczego, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kochowska E., Krzywoń A., Mataczyński M., Saczywko M., Zawłocki R., Ustawa o kontroli niektórych inwestycji. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kokowski J., Wójtowicz M., Prawo restrukturyzacyjne. *Restructuring law*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kotodziej M., Ochrona danych w marketingu internetowym po zmianie przepisów, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Kondrat M. (red.), Masełbas W., Stefańczyk-Kaczmarzyk J., Zieliński W., Prawo farmaceutyczne. Komentarz, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Koniuszek E., Kodeks spółek handlowych 2016, Wydawnictwo Literat, Warszawa 2016.

Kornacki J., Trzpiota K., Leasing 2016, Oficyna Prawa Polskiego, Warszawa 2016.

Król-Gajewska M., Wyrzykowska A., Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. Zagadnienia praktyczne, wyd. 7, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Kuniewicz Z., Malinowska-Woźniak K., Status prawny małżonków w spółkach cywilnych i handlowych, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Kurczuk-Samodulska A., Kuszlewicz K., Umowy gospodarcze w przykładach i wzorach, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Kurzyński M., Kodeks spółek handlowych, wyd. 5, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Łopianowska H., Packo A., Zamówienia publiczne. Orzecznictwo sądów okręgowych w latach 2010–2015 z komentarzem, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Marek M., Prawo gospodarcze. Wybrane zagadnienia, Wydawnictwo Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, Warszawa 2016.

Mączyński M., Stec M., Działalność gospodarcza jednostek samorządu terytorialnego. Dopuszczalność i granice jej prowadzenia, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Młodzikowska D., Jednoosobowa firma. Jak założyć i samodzielnie prowadzić jednoosobową działalność gospodarczą, wyd. 15, Wydawnictwo BL Info Polska, Warszawa 2016.

Mróz T., Stec M., Prawo gospodarcze prywatne, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Muras Z. (red. nauk.), Swora M. (red. nauk.), Prawo energetyczne. Komentarz. Tom I. Komentarz do art. 1–11., wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Muras Z. (red. nauk.), Swora M. (red. nauk.), Prawo energetyczne. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 12–72, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Okła-Anuszewska M., Umowy w sprawach gospodarczych z objaśnieniami i płytą CD, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Olszewski J., Prawo gospodarcze. Kompendium, wyd. 7, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Opalski A. (red.), Goszczyk M., Pabis R., Rodzyńkiewicz M., Wiśniewski A.W., Kodeks spółek handlowych. Tom IV. Łączenie, podział i przekształcanie spółek. Przepisy karne. Komentarz do art. 491–633, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Opalski A., Wiśniewski A.W., Kodeks spółek handlowych. Tom III A. Spółka akcyjna. Komentarz do art. 301–392, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Ostrowska D. (red.), Jamróz P., Ubezpieczenia gospodarcze i społeczne w Polsce, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2016.

Pawelec J., Zamówienia na roboty budowlane, usługi, dostawy w systemie in-house. Komentarz praktyczny, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Pawłowski A., Prawne instrumenty oddziaływania na gospodarkę, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Pikała J., Prawo handlowe i gospodarcze w pytaniach i odpowiedziach, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Piszcz A., Wolski D., Dochodzenie przed sądem polskim roszczeń odszkodowawczych z tytułu naruszenia reguł konkurencji, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.

Poteralska A., Wewnętrzny nadzór korporacyjny w publicznych spółkach akcyjnych. Na gruncie prawa polskiego i niemieckiego, Wydawnictwo Edu-Libri, Warszawa 2016.

Puchalski A., Funkcje i konstrukcja prawna wezwań do zapisywania się na sprzedaż lub zamianę akcji spółki publicznej, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Pyziół W., Szumański A., Weiss I., Prawo spółek, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Radecki W., Ustawa o odpadach. Komentarz, wyd. 4, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Roguska-Kikoła A., Rutkowska D., Dessoulavy-Śliwińska H., Spółka celowa a konsorcjum. Zagadnienia prawne, podatkowe i finansowe, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Rydlichowska D., Rydlichowski M., Gręndzińska J., Pozwy z prawa gospodarczego na przykładach i wzorach, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Skoczny T., Czarnecka M., Prawo konsumenckie w praktyce, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Sottysińska A., Talago-Sławoj H., Europejskie prawo zamówień publicznych. Komentarz, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Sottysiński S., Prawo spółek kapitałowych, t. 17B, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Sottysiński S. (red.), Litwińska-Werner M., Michalski M., Moskwa P., Opalski A., Romanowski M., Witosz A., Prawo spółek kapitałowych. System Prawa Prywatnego, t. 17, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Stawicki A. (red. nauk.), Stawicki E. (red. nauk.), Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Surpiat M., Kodeks spółek handlowych z komentarzem, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Szumański A., Prawo papierów wartościowych, t. 18, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Szumański A., Pyziół W., Weiss I., Prawo spółek, wyd. 2, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Szupłat M., Kodeks spółek handlowych z komentarzem, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Szwaja J. (red.), Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Śledziwska M. (red.), Adamiec K., Bajda W., Jędrzejczyk A., Tarnowska B., Proces udzielania zamówień publicznych po nowelizacji Prawa zamówień publicznych. Komentarz praktyczny z orzecznictwem, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Torbus A. (red.), Witosz A. (red.), Witosz A. (red.), Prawo restrukturyzacyjne. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Witas J., Kodeks spółek handlowych. Orzecznictwo Aplikanta, wyd. 4, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Zalewski C., Upadłość konsumencka. Wzory pism, orzeczeń z komentarzami, wyd. 2, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Zamojski R., Kodeks spółek handlowych ze schematami, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Zedler F., Zarys prawa upadłościowego, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Prawo pracy

Baran K.W. (red.), Bosak M., Dorre-Kolasa D., Duraj T., Kosut A., Książek D., Kumor-Jezińska E., Lekston M., Łabędź M., Makowski D., Sierocka I., Stefański K., Ura E., Włodarczyk M., Wujczyk M., Wyka T., Akty wykonawcze prawa pracy. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Baran K.W. (red.), Książek D., Mięcina J., Musiał A., Piątkowski J., Pisarczyk Ł., Sierocka I., Tomanek A., Wujczyk M., Wypych-Żywicka A., Zbiorowe prawo pracy. Komentarz, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Bielak-Jomaa E., Jabłoński A., Jasiewicz J., Mędrala M., Pettke P., Prusinowski P., Wronikowska E., Wujczyk M., Żołyński J. (red.), Kodeks pracy. Komentarz z suplementem elektronicznym, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Bocheńska A. (red.), Musiał A., Prawny model zatrudnienia nauczyciela akademickiego. Wybrane zagadnienia, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2016.

Culepa M., Kaleta J., Pracownicy instytucji kultury. Szczególne zasady zatrudniania i wynagradzania, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Dudek K., Galewska E., Wasylkowska-Michór M., Składki na ubezpieczenia społeczne i podatki w umowie o dzieło, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Dunajska A., Boryczko M., Grodzicka A., Krause M., Bezpieczeństwo pracy pracownika socjalnego, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Florek L., Prawo pracy, wyd. 18, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Gałąj-Emiliańczyk K., Dokumentacja ochrony danych osobowych, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Jabłońska-Porzuczek L., Łuczka W., Powszechny system emerytalny a aktywność zawodowa emerytów, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Jabłoński H., Kodeks pracy z komentarzem. Orzecznictwo, Wydawnictwo Sigma, Skierniewice 2016.

Jaśkowski K., Maniewska E., Kodeks pracy. Komentarz. Tom 1. Ustawy towarzyszące z orzecznictwem. Europejskie prawo pracy z orzecznictwem, wyd. 10, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Jeżek P., Rozliczanie umów zlecenia i o dzieło – problemy oskładkowania i opodatkowania z uwzględnieniem minimalnej stawki godzinowej, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Kaleta J., Czas pracy 2016. Przepisy z praktycznym komentarzem, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Kaleta P., Studium porównawcze systemów zabezpieczenia społecznego pracowników administracji publicznej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016.

Kluszczyńska Z., Koczur W., Roszewska K., Rubel K., Szpor G., Szumlicz T., System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe, wyd. 8, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Lenart B., Podgórska M., Czas pracy – praktyczne rozliczenia, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2016.

Lipka A., Król M., Waszczak S., Winnicka-Wejs A., Cyberdyskredytacja pracowników przez klientów – uwarunkowania, formy, implikacje, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa 2016.

Liszczy T., Prawo pracy, wyd. 11, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Matyjas-Łysakowska P., Statut szkoły wyższej jako źródło prawa pracy, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Młynarska-Wępa E., Pigulski J., Warszawska J., Wynagrodzenie minimalne 2017. Zmiany w składkach i świadczeniach. Stawka godzinowa dla zleceń, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Młynarska-Wępa E., Potrącenia z wynagrodzeń i zasiłków 2017, Oficyna Prawa Polskiego, Warszawa 2016.

Młynarska-Wępa E., Umowy zlecenia. Umowy o dzieło. 2017. Rewolucja w rozliczeniach, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Mroczkowska R., Potocka-Szmoń P., Dokumentacja pracownicza 2016. Ponad 290 wzorów z komentarzem (z suplementem elektronicznym), wyd. 12, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Nałęcz M., Orłowski G., Patulski W. (red.), Walczak K., Winter M., Wojciechowski P., Prawo pracy, wyd. 6, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Niedziński T., Nurzyńska-Wereszczyńska E., Ustawa o szczególnych zasadach rozwiązywania z pracownikami stosunków pracy z przyczyn niedotyczących pracowników. Komentarz praktyczny z orzecnictwem i przykładami. Wzory pism. Schematy, tabele, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Nyk M., Polityka wynagrodzeń w Polsce. Teoria i praktyka, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Paszkowska M., Prawo dla lekarzy, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Petelczyc J., Pracownicze programy emerytalne w krajach Unii Europejskiej, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2016.

Pigulski M., Płace w firmie 2017. Zmiany, przykłady, praktyczne zestawienia, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Pigulski M., Warszawska J., Młynarska-Wępa E., Wynagrodzenie minimalne 2017. Zmiany w składkach i świadczeniach, minimalna stawka godzinowa dla zleceń, Wydawnictwo Oficyna Prawa Polskiego, Warszawa 2016.

Potocka-Szmoń P., Kraszewska-Godziątkowska A., Wynagrodzenia, odprawy, odszkodowania i inne świadczenia pracownicze w 2016 roku, wyd. 3, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Rączka K.W., Iżycka-Rączka M., Kodeks pracy ze schematami, wyd. 3, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Rotkiewicz M., Trzynastka. Dodatkowe wynagrodzenie roczne, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Skibińska M., Sokołowska A., Delegowanie pracowników za granicę, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Słowińska A.M., BHP w podmiotach leczniczych, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Słowińska A.M., Zakaz konkurencji w umowach cywilnoprawnych i umowach o pracę (z suplementem elektronicznym), Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Stelina J., Prawo pracy, wyd. 3, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Stelina J., Stosunki pracy osób pełniących funkcje organów państwa, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2016.

Stępiak J., Wrońska-Zblewska K., Wardach T., Czas pracy 2017. Przepisy z praktycznym komentarzem, Wydawnictwo Wiedza i Praktyka, Warszawa 2016.

Substyk M., Wspólnota mieszkaniowa w praktyce. Powstanie – funkcjonowanie – dokumentacja (z suplementem elektronicznym), wyd. 2, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.

Szumiec M., System awansu zawodowego nauczycieli. Ocena kluczowego elementu reformy edukacji, wyd. 2, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2016.

Świątkowski A.M., Kodeks pracy. Komentarz., wyd. 5, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Tonder R., Zasiłki 2016. Komentarz do ustawy – zasiłek chorobowy, wyrównawczy, macierzyński, opiekuńczy, świadczenie rehabilitacyjne, Wydawnictwo Infor, Warszawa 2016.

Wieczorek A., Polityka wynagradzania osób zarządzających w bankach, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

Wratny J., Kodeks pracy. Komentarz, wyd. 6, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Wujczyk M., Zakaz dyskryminacji w prawie pracy. Rozważania porównawcze, *de lege lata* i *de lege ferenda* na gruncie polskich i brytyjskich przepisów antydyskryminacyjnych, Wydawnictwo C.H.Beck, Warszawa 2016.

Zdziennicka-Kaczocha G., Kodeks pracy z komentarzem, Wydawnictwo Sigma, Skierniewice 2016.

Zdziennicka-Kaczocha G., Podróże służbowe w kraju i poza jego granicami, Wydawnictwo Sigma, Skierniewice 2016.

Żołyński J., Aksjologiczne, normatywne i społeczne podstawy prawa rozwiązywania sporów zbiorowych pracy, Wydawnictwo ODDK, Gdańsk 2016.